

UITVOERINGSPROGRAMMA WADDENGEBIED 2021-2026

- Agenda voor het Waddengebied 2050 -

**Koersen naar een veilig, vitaal en veerkrachtig
Waddengebied in 2050**

Advisering- en besluitvormingsversie
Omgevingsberaad Waddengebied en Bestuurlijk overleg Waddengebied
februari 2023

UITVOERINGSPROGRAMMA WADDENGEBIED 2021-2026

- Agenda voor het Waddengebied 2050 -

Vooraf

In december 2020 heeft het Bestuurlijk Overleg Waddengebied de Agenda voor het Waddengebied 2050 vastgesteld. De Agenda is opgesteld en onderschreven door een breed scala aan betrokken partijen in het Waddengebied.

Om uitvoering te geven aan de Agenda hebben de partijen in het Waddengebied een vertaling gemaakt van de Agenda in concrete doelen en uitvoeringsinitiatieven voor de periode 2021-2026. Dit Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 beschrijft de gezamenlijke initiatieven en de bijbehorende organisatie. Daarnaast beschrijft dit Uitvoeringsprogramma hoe partijen gezamenlijk willen omgaan met een aantal grote transities die op het Waddengebied afkomen.

Het Uitvoeringsprogramma staat niet op zichzelf. Er gebeurt veel in het Waddengebied. Beleidsmatig met de ontwikkeling van een Beleidskader Natuur Waddenzee, op het gebied van beheer met het opstellen van het Integraal beheerplan, en op het gebied van uitvoering met concrete uitvoeringsprojecten vanuit onder meer het Investeringskader Waddengebied, het Waddenfonds en het Hoogwaterbeschermingsprogramma. In het Uitvoeringsprogramma leggen we die verbinding.

Het Uitvoeringsprogramma is opgesteld door het Regieteam Uitvoeringsprogramma. Hierin werken de Waddenprovincies, het Rijk, de vastewalgemeenten, de eilandgemeenten, de waterschappen, de Coalitie Wadden Natuurlijk, de havens, de visserijorganisaties, de landbouworganisaties, Rijkswaterstaat, het Omgevingsberaad en de Beheerautoriteit Waddenzee samen aan een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050.

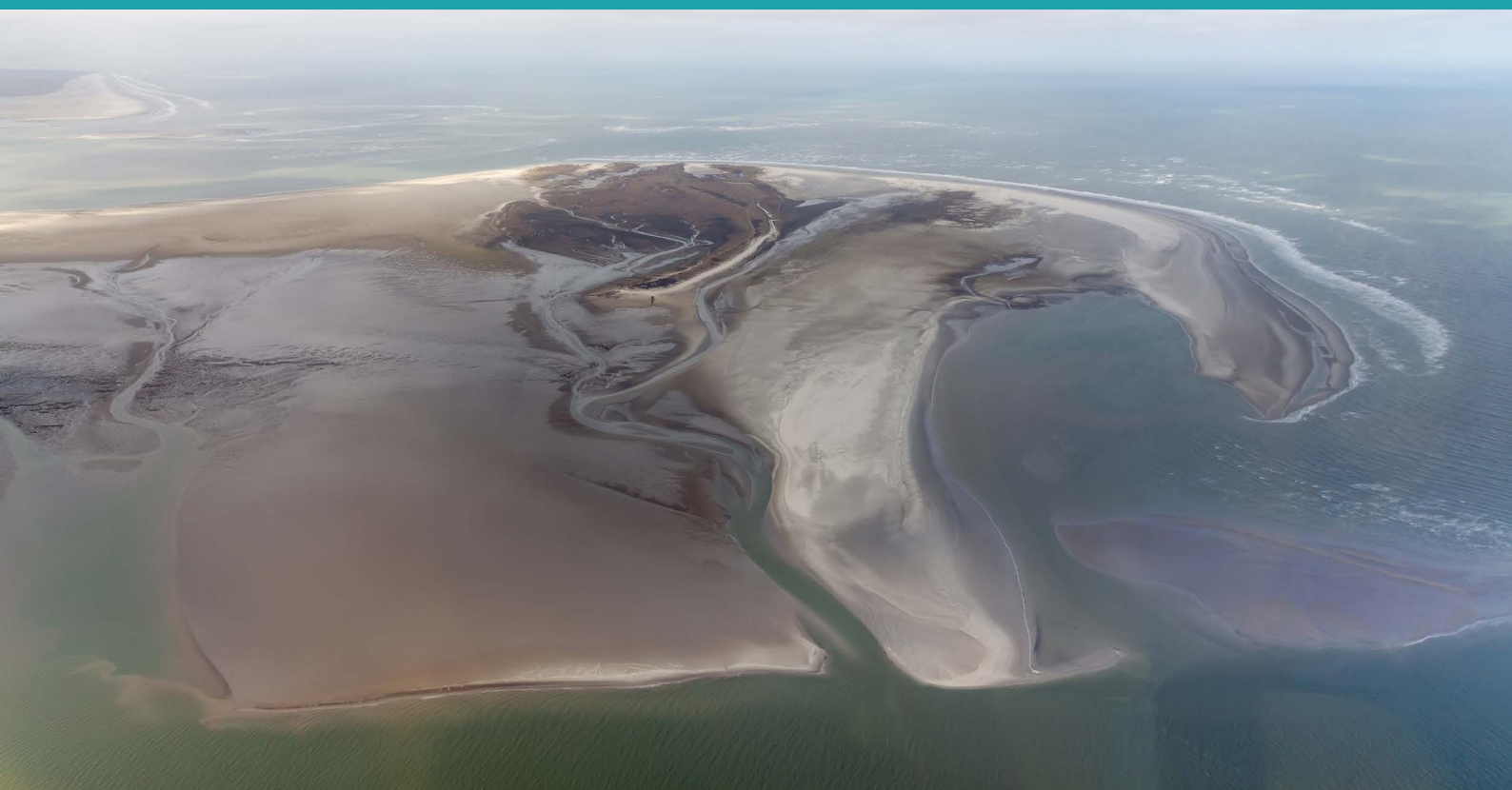
Inhoud

Voorwoord	3
1. Inleiding	6
2. Deelprogramma's en veranderdoelen	12
3. Programma-initiatieven in 2021-2026	16
4. De UP-initiatieven uitgewerkt	32
5. Kennis als basis	60
6. Monitoring en evaluatie van het Uitvoeringsprogramma	64
7. De organisatie	68
8. Communicatie	72
9. Financiering	76
10. Verder werken aan transities in het Waddengebied	80
11. Tot slot	92
Betrokken partijen	94
Verklarende woordenlijst	95
Colofon	96
Bijlage 1	97
Bijlage 2	101

1

Inleiding

1

Inleiding

1.1. Agenda voor het Waddengebied 2050

In 2009 is door de UNESCO de Waddenzee de status van natuurlijk Werelderfgoed toegekend. Daarmee veranderde de kijk op de Waddenzee. De toekenning gaf gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de Waddenzee en bood tegelijk inspiratie om de kwaliteiten van het Waddengebied veilig, vitaal en veerkrachtig te benutten en te versterken.

De afgelopen jaren is hard gewerkt om vanuit een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en inspiratie een gezamenlijke koers vast te stellen in de Agenda voor het Waddengebied 2050 (Agenda). Dit gebeurde in december 2020. De Agenda bundelt bestaande ambities, doelen en strategieën van Rijk en regio, bevat ook aanscherpingen en benoemt de belangrijkste opgaven en dilemma's die leven in het Waddengebied. De Agenda vormt het vertrekpunt voor beleid en beheer van het Waddengebied en voor de gesprekken over de realisatie en financiering.

Het Rijk, de Waddenprovincies, vastewal- en eilandgemeenten, waterschappen, natuurorganisaties, visserij, havens, de recreatie- en agrarische sector hebben de Agenda opgesteld en zich eraan verbonden door middel van een instemmingsverklaring. De landbouworganisaties, de gemeente Noardeast-Fryslân en de Waddenvereniging hebben uiteindelijk deze instemmingsverklaring niet ondertekend. Na de instemming is een start gemaakt met het ontwikkelen van voorliggend uitvoeringsagenda 2021-2026.

1.2. Aan de basis van de Agenda: ruimtelijke vertrekpunten en leidende principes

Bij de uitvoering van de Agenda gelden de ruimtelijke vertrekpunten en leidende principes uit de Agenda. De leidende principes geven richting aan het handelen en de samenwerking in het Waddengebied ("zo doen we dat hier"). De ruimtelijke vertrekpunten bieden een handreiking om toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen goed in te passen in het Waddengebied.

Ruimtelijke vertrekpunten

- Zet in op één samenhangend internationaal Waddengebied met het landschap als drager.
- Respecteer de natuurlijke dynamiek van de Waddenzee en geef ruimte om die dynamiek te versterken waar dat kan.
- Koester de unieke kwaliteiten van de eilanden.
- Respecteer open ruimte, rust en duisternis van de Waddenzee. Cluster grote economische opgaven en energieopgaven.
- Zet in op versterking van de verschillende (ruimtelijke) identiteiten in het Waddengebied.
- Benader de kusten van het Waddengebied als robuuste zones en als onderdeel van één samenhangende kuststrook.
- Neem bij ontwikkelingen de bestaande kwaliteiten als vertrekpunt.

Leidende principes voor handelen

- 1. Ruimte voor bewoners:** we betrekken inwoners vroegtijdig bij ontwikkelingen in het gebied. We geven inwoners ruimte voor eigen initiatieven en ondersteunen die waar mogelijk en nodig.
- 2. Natuurlijke ontwikkeling Waddenzee:** bij ingrepen of handelingen gaan we uit van een duurzame bescherming en zo natuurlijk mogelijke ontwikkeling van de Waddenzee.
- 3. Ecologie en economie versterken elkaar:** we investeren in robuuste en veerkrachtige natuur. In eerste instantie voor de natuur zelf, maar ook om ruimte te houden voor economische ontwikkeling. Economie en ecologie versterken elkaar en dragen samen bij aan een vitaal en veerkrachtig Waddengebied. Nieuwsgierigheid en begrip voor elkaars belangen vormen onze drijvende kracht om tot oplossingen te komen.
- 4. Regionaal en internationaal verbonden:** bij het zoeken naar oplossingen en kansen letten we altijd op de samenhang binnen het Waddengebied, de samenhang met de Noordzee en het IJsselmeer, binnen de trilaterale Waddenzee en op internationaal niveau.
- 5. Oplossingen zijn altijd integraal:** we benaderen opgaven in het gebied integraal. Opgaven en programma's voor waterveiligheid, energie, klimaat, leefbaarheid, landbouw, beleving van het Werelderfgoed en natuurherstel en -ontwikkeling koppelen we aan elkaar en pakken we aan met integrale gebiedsontwikkeling.
- 6. Werelderfgoed als verantwoordelijkheid en inspiratiebron:** we zijn samen verantwoordelijk voor de instandhouding van het Werelderfgoed en we benutten de Werelderfgoedstatus en de kwaliteiten van het gebied als inspiratiebron voor maatschappelijk ondernemen. We blijven het Werelderfgoed goed beschermen met de bestaande instrumenten: de status leidt niet tot extra regelgeving.
- 7. Rekening houden met specifieke omstandigheden:** bij beleidsvoorbereiding door het Rijk en de Waddenprovincies wordt rekening gehouden met de specifieke situatie van de Waddeneilanden en vastewalgemeenten.
- 8. Adaptief werken in een dynamische omgeving:** we volgen een adaptieve werkwijze: we kiezen een aanpak die we kunnen aanpassen als omstandigheden veranderen. Adaptief werken vraagt om intensief samenwerken: vroegtijdig met elkaar in gesprek gaan over vergunningsaanvragen en activiteiten, samen oplossingen zoeken, ruimte geven voor pilots en experimenten, monitoren, samen evalueren en samen het beleid durven aanpassen.
- 9. We zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het behoud van de kernwaarden van het Waddengebied:** daarbinnen heeft iedere partij een eigen verantwoordelijkheid. We zorgen ervoor dat beleid en beheer van de afzonderlijke partijen samen eenduidig en consistent zijn en met betrokkenheid van de omgeving tot stand komen.

1.3. Uitvoeringsprogramma als stap naar uitvoering

Met het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 (Uitvoeringsprogramma/UP) werken de gezamenlijke partijen in het Waddengebied nu aan de uitvoering van de Agenda. Het Uitvoeringsprogramma is in 2021 en 2022 opgesteld door het Regieteam Uitvoeringsprogramma Waddenagenda. Het nu voorliggende UP is de uitwerking van de Agenda voor de periode 2021-2026. De insteek van het UP is om op de korte termijn aan de slag te zijn met haalbare, behapbare acties in de lijn van de agenda en daar bovenop nadrukkelijker in gesprek te komen en blijven over majeure transities die lastiger lijken. Ook de Waddenvereniging, de landbouworganisaties en de gemeente Noardeast-Fryslân hebben overigens aan de totstandkoming van het Uitvoeringsprogramma meegewerkt.

1.4. De reikwijdte en scope van het Uitvoeringsprogramma

Het Uitvoeringsprogramma richt zich - overeenkomstig de Agenda - op het Waddengebied: de Waddenzee, inclusief de Eems-Dollard, de Waddeneilanden, de Noordzeekustzone boven de eilanden en de vaste wal langs de Waddenzee-kust van de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen. Afhankelijk van de opgave strekt de beleidsmatige invloedssfeer van het Uitvoeringsprogramma zich meer of minder ver uit.

De Agenda geeft twee gemeenschappelijke hoofddoelen voor het Waddengebied:

- De hoofddoelstelling voor de Waddenzee is 'duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap'.
- Het hoofddoel voor het Waddengebied is dat het in 2050 veilig, vitaal en veerkrachtig is. Veilig doordat we tijdig anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging. Vitaal doordat wonen, werken, onderwijs en zorg mogelijk blijven, op de eilanden en langs de kust, en doordat economische sectoren excelleren in

de context van het Werelderfgoed Waddenzee. Veerkrachtig doordat robuuste natuur en het landschap van wereldklasse de effecten van klimaatverandering, duurzaam gebruik en nieuwe ontwikkelingen kunnen opvangen.

Het Uitvoeringsprogramma is de logische vervolgstap in de samenwerking tussen alle Waddenpartijen en beslaat de volle breedte van de Agenda. Het borduurt voort op de hoofddoelen en de strategieën van de Agenda. Het is een levend document dat zo nodig (op basis van een jaarlijkse voortgangsrapportage) kan worden bijgesteld. De partijen werken zo stapsgewijs toe naar doelen voor de langere termijn, inspeliend op nieuwe ontwikkelingen.

Het Uitvoeringsprogramma beschrijft, aansluitend op de thema's uit de Agenda, de initiatieven om uitvoering te geven aan de strategieën en doelen uit de Agenda. Ook bundelt het programma de initiatieven voor monitoring, onderzoek, financiering, organisatie en communicatie. Aan het eind van het UP wordt ingegaan op vier majeure transitietrajecten waar in de planperiode verder invulling zal worden gegeven.

1.5. Het Uitvoeringsprogramma in de Waddengovernance

Met dit Uitvoeringsprogramma houden de organisaties die actief zijn in de Waddenzee en het Waddengebied hun eigen formele verantwoordelijkheid. Bijvoorbeeld voor het beheer en het uitvoeren van initiatieven. De nadruk van het Uitvoeringsprogramma ligt op bundeling van krachten, afstemming en een gezamenlijke koers. De organisaties en instanties die betrokken zijn bij het Uitvoeringsprogramma, binden zichzelf. Ook verbinden ze het Uitvoeringsprogramma waar dat handig is met andere trajecten van sturing en uitvoering in de Waddenzee of in het Waddengebied. Na vaststelling van het Uitvoeringsprogramma door het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (BOW) in februari 2023, bespreken de betrokken partijen periodiek de voortgang van de uitvoering. Partijen kunnen elkaar aanspreken op de overeengekomen koers.

Voor het Uitvoeringsprogramma vindt geen aparte inspraakprocedure plaats, omdat in het programma veelal bestaande initiatieven staan die soms al lopen en deels hun eigen inspraakprocedure kennen. Wel hebben er meerdere informatiebijeenkomsten over het concept-Uitvoeringsprogramma plaatsgevonden met de achterbannen van de betrokken partijen. De ontvangen reacties en de antwoorden hierop zijn vastgelegd in een Reactiedocument dat als externe bijlage bij deze versie van het Uitvoeringsprogramma hoort. Alle partijen spannen zich in om draagvlak te creëren onder de betrokkenen bij de Agenda en bij de bewoners, ondernemers en bezoekers in het gebied.

1.6. Initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma

Het Uitvoeringsprogramma leidt niet tot 'dubbele' acties. Bij de uitwerking van de doelen en initiatieven is verbinding gelegd met lopende programma's en initiatieven in het Waddengebied. Wat via andere initiatieven al de goede kant op gaat, moet vooral doorgaan. De Agenda en het Uitvoeringsprogramma zijn bedoeld om krachten te bundelen, bijvoorbeeld met onderstaande bestaande programma's en initiatieven:

- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)
- Kennisprogramma Zeespiegelstijging
- Nationaal Programma Landelijk gebied (NPLG)
- Landbouwakkoord (in ontwikkeling)
- Nationaal Programma Regionale Energie Strategieën (RES)
- Nationaal Water Programma 2022-2027
- Programma Noordzee 2022-2027
- Investeringskader Waddengebied (IKW)
- Deltaprogramma
- Pact van Marrum
- Integraal beheerplan Waddenzee
- Provinciale programma's en gebiedsprocessen
- Visserijconvenanten (zoals VisWad, VIBEG, Mosselconvenant)
- Programma Infrastructuur Duurzame Industrie
- Programma Energie Hoofdstructuur

Bij het opstellen van het Uitvoeringsprogramma is bekeken of - gezien de doelen en strategieën van de Agenda en de verdere concretisering van de doelen - aanvullende initiatieven nodig zijn om de doelen van de Agenda te bereiken.

1.7. Separaat Doelendocument

Als voorbereiding op dit Uitvoeringsprogramma zijn de hoofddoelen en strategieën van de Agenda verder geconcretiseerd in zgn. 'veranderdoelen' en SMART-doelen voor de periode 2021-2026. Over een belangrijk deel van deze concretere doelen hebben de partijen overeenstemming bereikt. Over een deel blijven de partijen verder met elkaar in gesprek, zie hiervoor hoofdstuk 10. Deze concrete uitwerking van de doelen staat in een separaat Doelendocument dat ook als externe bijlage fungeert. Het Uitvoeringsprogramma zelf bevat alleen initiatieven die nodig zijn om deze doelen dichterbij te brengen en benoemt ook de onderwerpen waar partijen de komende tijd verder met elkaar het gesprek over voeren. In het Doelendocument staan ook de zogenaamde doelenbomen' van de elf deelprogramma's die in één oogopslag de samenhang tussen de veranderdoelen, de SMART-doelen en de initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma zichtbaar maken.

Disclaimer Doelendocument

Het Doelendocument beschrijft de ambitie die de partijen wensen te bereiken, maar niet de manier waarop. Dat zal een kwestie worden van langdurige programmatische sturing op deze doelen. We benadrukken daarom dat de betrokken partijen op dit moment niet aanspreekbaar zijn op hun - eventueel ook financiële - inzet om de doelen op korte termijn te bereiken.

1.8. Hoe is dit UP-document opgebouwd?

In hoofdstuk 2 beschrijft hoe de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma tot stand zijn gekomen. Ook geeft dit hoofdstuk de veranderdoelen voor de elf deelprogramma's die aansluiten bij de thematische opgaven uit de Agenda.

Hoofdstuk 3 geeft per deelprogramma een overzicht van de initiatieven waaraan in het licht van dit UP wordt gewerkt. Onderwerpen waarover de partijen in deze programmaperiode verder in gesprek gaan worden aangestipt.

Hoofdstuk 4 geeft een nadere uitwerking van de initiatieven: wie is verantwoordelijk, wat is de gewenste voortgang en planning en welke inzet van partijen is nodig om de initiatieven uit te voeren?

Hoofdstuk 5 tot en met 9 gaan over de overkoepelende onderwerpen: kennisontwikkeling, monitoring en evaluatie organisatie, financiering en communicatie.

Hoofdstuk 10 bespreekt vier majeure transitietrajecten waar in de planperiode aan wordt verder gewerkt. Dat zal gebeuren aan de hand van een te ontwikkelen routekaart waarlangs schuulpunten in de planperiode zullen worden aangepakt.

Hoofdstuk 11 tenslotte vat samen en gaat over het borgen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

2

Deelprogramma's en veranderdoelen

2

Deelprogramma's en veranderdoelen

In de Agenda staan de hoofddoelen en de strategieën voor de Waddenzee en Waddengebied. Het Doelendocument geeft een uitwerking van deze hoofddoelen en strategieën in zogenaamde 'veranderdoelen' voor de periode tot 2026. Daarbij is een indeling gemaakt in elf deelprogramma's die samenhangen met de thema's uit de Agenda.

Hieronder staan de veranderdoelen per deelprogramma. Het separate Doelendocument geeft een verdere uitwerking van deze doelen naar SMART-doelen. Ook zijn daar visuele (DIN) uitwerkingen opgenomen van de 11 deelprogramma's uit de volgende paragrafen.

2.1. Natuur van Wereldklasse

Het deelprogramma Natuur van Wereldklasse richt zich op het realiseren van een rijke Waddenzee waarin het voedselweb en de belangrijke functies van de Waddenzee voor de flyway en swimway zich kunnen herstellen. Ook biobouwers en vis- en vogelpopulaties kunnen zich herstellen. Daarbij werken we vanuit zes veranderdoelen:

1. de natuurlijke dynamiek vergroten;
2. de omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats verbeteren;
3. de ecologische samenhang in het Waddengebied verbeteren;
4. slimmer omgaan met sediment en de impact van andere menselijke ingrepen in het systeem verminderen;
5. de kennis over het Waddenecosysteem vergroten;
6. de internationale samenwerking versterken.

2.2. Landschap en cultureel erfgoed

De inzet van het deelprogramma Landschap en cultureel erfgoed is de kernkwaliteiten van het Waddenlandschap te behouden en verstevigen.

Daarbij werken we vanuit vier veranderdoelen:

1. het landschap in het Waddengebied gericht behouden en versterken;
2. de zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed gericht vergroten;
3. waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen;
4. de maritieme archeologie beter beschermen en het maritiem erfgoed benutten.

2.3. Bereikbaarheid

Het deelprogramma Bereikbaarheid richt zich op het duurzaam bereikbaar houden en maken van het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit vier veranderdoelen:

1. de bereikbaarheid garanderen;
2. de mobiliteit verduurzamen;
3. het vaargeulonderhoud optimaliseren;
4. nieuwe mobiliteitsoplossingen voor de lange termijn ontwikkelen: emissieloos, impactarm en adaptief.

2.4. Klimaatverandering

Het deelprogramma Klimaat is gericht op het verminderen van de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen;
2. de kustzone op een klimaatadaptieve en integrale wijze versterken;
3. het zoete water langs de kust en op de eilanden beter vasthouden;
4. de natuur (en andere functies) robuuster maken voor klimaatverandering;
5. het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging.

2.5. Energietransitie

Het deelprogramma Energietransitie richt zich op het goed begeleiden van de energietransitie in het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit twee veranderdoelen:

1. de energietransitie (en de kansen die deze transitie biedt) zo vormgeven dat de impact hiervan past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied;
2. de ontwikkeling en toepassing van innovatieve energieoplossingen stimuleren, gericht op energieneutraliteit en zelfvoorzienendheid van de Waddeneilanden en andere delen van het Waddengebied (incl. bijbehorende energie-infrastructuur).

2.6. Leefbaar Waddengebied

Het vraagstuk van leefbaarheid is op de Waddeneilanden anders dan in de kustzone. Initiatieven die (mede) gericht zijn op het versterken van de leefbaarheid langs de vaste wal kust zijn vooral gericht op recreatie en toerisme, en staan beschreven in deelprogramma (2.7). Ook andere sectoren zoals de land- en tuinbouw, de reeds aanwezige maakindustrie, visserij en havenactiviteiten leveren een bijdrage aan de behoud en versterking van de leefbaarheid van het Waddengebied. Voor de Waddeneilanden sluiten de doelen voor leefbaarheid aan bij het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden. In dit programma hebben de vijf Waddeneilanden hun krachten gebundeld.

2.7. Recreatie en Toerisme

Het deelprogramma Recreatie en Toerisme is gebiedsgericht geformuleerd, omdat de situatie en doelgroepen voor recreatie en toerisme per gebied sterk verschillen. Daarbij werken we - verdeeld over de vier deelgebieden - vanuit de volgende 12 veranderdoelen:

Waddenkust

1. meer recreatieve toeristische voorzieningen langs de Waddenkust bieden, passend bij de lokale doelen en ruimtelijke principes;

2. de kustzone integraal benaderen;
3. de recreatieve verbindingen langs en naar de kust verbeteren;
4. de beleving van de havens en havenplaatsen verbeteren.

Waddeneilanden

1. een duurzamere balans op de eilanden creëren tussen de ontwikkeling van recreatie en toerisme en de effecten op leefbaarheid, landschap, natuur, cultuur, drinkwater- en energievoorziening;
2. het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken met als uitgangspunt kwaliteit voor kwantiteit;
3. inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer;
4. een bredere economische basis op de eilanden realiseren, aanvullend op recreatie en toerisme.

Waddenzee

1. de (vaar)recreatie op de Waddenzee en het tegengaan van verstoring beter met elkaar in balans brengen.

Waddenkust, Waddenzee en Waddeneilanden

1. de bewustwording van de natuur- en landschapswaarden van het Werelderfgoed vergroten;
2. de natuurbeleving duurzamer en verantwoord maken met beter gastheerschap;
3. de ervaring van bezoekers van het Waddengebied beter laten aansluiten bij de verwachtingen.

2.8. Havens

Het deelprogramma Havens richt zich op het verder ontwikkelen van de Waddenhavens als duurzame economische dragers van het gebied. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de transitie naar duurzamere havens realiseren, met het Werelderfgoed als inspiratie;
2. de transitie naar specialisatie versnellen;

3. de economische toegevoegde waarde vergroten door betere logistieke verbindingen, meer werkgelegenheid en verduurzaming van het transport;
4. ruimte voor transitie bieden;
5. het vestigingsklimaat versterken.

2.9. Landbouw

Het deelprogramma Landbouw richt zich op een excellerende agrarische sector in het Waddengebied die tegelijkertijd optimaal anticipeert op de natuur- en landschapsdoelen. Daarbij werken we vanuit zeven veranderdoelen:

1. de excellente (export)positie van de landbouw als producent van hoogwaardig voedsel versterken;
2. klimaatbestendige landbouw versterken;
3. de landbouw verder verduurzamen;
4. de landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer;
5. aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw zoeken;
6. de band tussen landbouw en burgers versterken;
7. de bijdrage vanuit de landbouw aan de energietransitie en biobased economie vergroten.

2.10. Visserij

Het deelprogramma Visserij richt zich op het versterken van de positie van de beroepsmatige visserij in het Waddengebied, anticiperend op de natuurdoelen in het Werelderfgoed. Daarbij werken we vanuit drie veranderdoelen:

1. de toekomst van de visserij in het Waddengebied zeker stellen;
2. beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders;
3. meebewegen met de natuur, de seizoenen en de oogstmogelijkheden in de Waddenzee.

2.11. Overige activiteiten

Het deelprogramma Overige activiteiten richt zich op de overige thema's die in het Waddengebied spelen.

Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de impact van defensieactiviteiten op het Waddengebied verminderen;
2. de impact van diepe delfstoffenwinning in het Waddengebied verminderen;
3. de impact van calamiteiten op het Waddengebied verminderen;
4. de impact van grondstoffenwinning in de Waddenzee verminderen;
5. de impact van luchtvaartactiviteiten op het Waddengebied verminderen.

3

Programma-initiatieven in 2021-2026

3

Programma-initiatieven in 2021-2026

Dit hoofdstuk geeft per deelprogramma een overzicht van de UP-initiatieven voor de programmaperiode 2021-2026. De basis hiervoor hebben de partijen in de Agenda van december 2020 gelegd. Bij de uitwerking van de 'veranderdoelen' in het Doelendocument zijn echter meer initiatieven ontstaan en zijn initiatieven nader toegespitst.

De initiatieven waar de partijen mee aan de slag gaan, staan in de blauwe kaders (UP1, UP2 etc.). Daaronder staan andere initiatieven binnen en buiten dit Uitvoeringsprogramma die ook aan het betreffende deelprogramma bijdragen. Tot slot volgt een overzicht van de onderwerpen/schuurpunten waarover de partijen verder met elkaar in gesprek gaan. Een uitgebreidere uitwerking van de initiatieven staat in hoofdstuk 4.

3.1. Natuur van Wereldklasse

De hoofddoelstelling voor de Waddenzee is 'een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap'. De inzet is daarmee een rijke Waddenzee waarbij het voedselweb en de belangrijke functies van de Waddenzee binnen de flyway en swimway zich kunnen herstellen.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in dit deelprogramma Natuur van Wereldklasse vanuit zes veranderdoelen:

1. de natuurlijke dynamiek vergroten;
2. de omstandigheden voor biobouwers en andere onderwater-habitats verbeteren;
3. de ecologische samenhang in het Waddengebied verbeteren;
4. slimmer omgaan met sediment en de impact van andere menselijke ingrepen in het systeem verminderen;

5. de kennis over het Waddenecosysteem vergroten;
6. de internationale samenwerking versterken.

De opgaven, doelen en strategieën zijn beschreven in de Agenda. Met het Uitvoeringsprogramma wordt uitwerking gegeven aan deze strategieën. De minister voor Natuur en Stikstof heeft recent aangegeven dat de natuur sterk onder druk staat, zich onvoldoende herstelt en de ambitie uitgesproken om de natuur van de Waddenzee te versterken en daarvoor een Beleidskader natuur Waddenzee te zullen opstellen (Tweede Kamer, 20 december 2022). Het Beleidskader draagt bij aan de hoofddoelstelling van de Waddenzee zoals beschreven in de Agenda. Er wordt beoogd er met het beleidskader voor te zorgen dat de natuur van de Waddenzee niet nog meer onder druk komt te staan, niet verder achteruitgaat maar juist sneller herstelt. Het Beleidskader is één van de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP1. Beleidskader natuur Waddenzee

De partijen geven verder uitwerking aan het principe dat Economie en Ecologie elkaar versterken, passend binnen de hoofddoelstelling voor de Waddenzee en de ecologische principes van de Agenda. Menselijk medegebruik en ecologie moeten waar nodig beter in balans komen om de Waddennatuur te kunnen behouden en ontwikkelen. Daartoe ontwikkelen we het Beleidskader Natuur Waddenzee.

UP2. Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkelings

In programma's als Natura 2000, KRW, PAGW en het IKW/Waddenfonds werken partijen gezamenlijk aan actief natuurherstel. De aandacht richt zich

de komende periode specifiek op versterking van onderwaternatuur en bovenwaternatuur. De Beheerautoriteit Waddenzee (Beheerautoriteit) werkt met beheerders aan een gezamenlijk Integraal Beheerplan (IBP) Waddenzee met als doel bij te dragen aan de verbetering van de natuurkwaliteit door samenhang tussen het natuur-, vis- en waterbeheer te bevorderen en de samenwerking tussen beheerders te verbeteren. In UP2 zal aandacht zijn voor de verbinding tussen de verschillende trajecten en de kansen die dat kan gaan bieden voor de natuur en ook voor wat aanvullend nodig is om tot natuurherstel te komen. Hierbij zal het Integraal beleidskader Natuur Waddenzee worden benut. Relevante stakeholders worden hierbij betrokken.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- organisatie kennishouding en opstellen Kennisagenda (UP24);
  - onderzoek naar ecologische effecten van klimaatverandering (UP7);
  - integrale aanpak kustzone (UP8 t/m 11);
  - ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw (UP19).
- Deze zijn beschreven bij de andere deelprogramma's.

Andere relevante initiatieven buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds;
- Programmatische Aanpak Grote Wateren;
- Integraal Beheerplan Waddenzee;
- Natura 2000 Beheerplannen;
- Trilaterale samenwerking voor de Waddenzee.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- het tegengaan van en omgaan met verzilting van landbouwgrond (incl. buitendijkse zomerpolders in noordoost Fryslân) in relatie tot binnendijkse en buitendijkse (natuur)initiatieven;
- het mogelijke beslag op landbouwgrond in relatie tot binnendijkse (natuur)initiatieven;
- omgaan met het terugdringen van bodemberoering en het herstel van onderwaternatuur en biobouwers;
- het omgaan met sluiting van gebieden voor herstel van onderwaternatuur en het streven naar een duurzame toekomstbestendige visserij.

3.2. Landschap en cultureel erfgoed

Het Waddengebied heeft een bijzonder landschap en een rijke, bewogen historie. Nergens anders in Nederland zijn rust, ruimte en nachtelijke duisternis zo goed beleefbaar als in het Waddengebied. Behoud en ontwikkeling van de unieke waarden van het landschap is dan ook een hoofddoelstelling voor het Waddengebied. Daarnaast heeft het Waddengebied krachtige lokale identiteiten, die zichtbaar zijn in de gebruiken, bebouwing, cultuurlandschappen en archeologie. Dit cultureel erfgoed geeft de toekomst een verleden.

In het verlengde van de strategieën van de Agenda werken we in het deelprogramma Landschap en cultureel erfgoed vanuit vier veranderdoelen:

1. het landschap in het Waddengebied gericht behouden en versterken;
2. de zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed gericht vergroten;
3. waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen;
4. de maritieme archeologie beter beschermen en het maritiem erfgoed benutten.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP3. Inrichting Waddenatelier

In dit atelier verkennen partijen samen met ontwerpend onderzoek hoe ontwikkelingen in het Waddengebied zijn in te passen: hoe kan een plan de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied versterken, passend bij de bestaande kwaliteiten van de Basiskaart Landschap en Erfgoed en de ruimtelijk vertrekpunten?

UP4. Uitwerking kernwaarden Waddengebied

Rust, ruimte en stilte zijn belangrijke landschappelijke kernwaarden van de Waddenzee binnen het Waddengebied. In reactie op de motie-Dik-Faber en De Groot (TK 2020/21, 35-570 XII, nr. 82) werken de partijen de kernwaarden uit in criteria en afwegingskaders. In aanvulling op de kernwaarden doen ze dit ook voor duisternis (of donkerte).

Een ander initiatief in dit Uitvoeringsprogramma dat bijdraagt aan de veranderdoelen van dit deelprogramma is:

- mogelijkheid energietransitie Waddengebied (UP12);
- organisatie kennishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Een ander relevant initiatief buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken is:

- Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- de wens om de kenmerkende openheid van het Waddengebied te waarborgen en de noodzaak om de energietransitie te accommoderen, met input van het Waddenatelier en de uitwerking van de kernwaarden;
- de wens om kernwaarden als rust, stilte en donkerte te behouden en het waarborgen van een vitaal landelijk gebied met vitale sectoren.

3.3. Bereikbaarheid

Goede en betrouwbare bereikbaarheid in het Waddengebied is een basisvoorziening voor bewoners en bezoekers, op de eilanden en langs de kust. Het is een voorwaarde voor een goed vestigingsklimaat voor bedrijven en voor recreatie en toerisme.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in het deelprogramma Bereikbaarheid vanuit vier veranderdoelen:

1. de bereikbaarheid garanderen;
2. de mobiliteit verduurzamen;
3. het vaargeulonderhoud optimaliseren;
4. nieuwe mobiliteitsoplossingen voor de lange termijn ontwikkelen: emissieloos, impactarm en adaptief.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP5. Duurzame mobiliteit Waddengebied

Vanaf 2022 wordt met betrokken partijen bekeken of en op welke wijze uitvoering gegeven kan worden aan de in februari 2022 gepubliceerde Transitieplannen Duurzame Mobiliteit Waddengebied. Te denken valt aan:

- mobiliteitsplannen voor vervoer naar de (veer)haven, naar/van de eilanden en op de eilanden met aandacht voor o.a. (het scheiden van) vervoersstromen, de aard van het vervoer, voor- en na-vervoer;
- (bijdragen aan) technologische ontwikkelingen voor (veer)boten, zoals emissieloos, ondiep, impactarm en innovatieve vlootconcepten.

UP6. Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030

Er wordt reeds gewerkt aan een vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030. Het vervolgonderzoek heeft als doel te komen tot een betrouwbare en duurzame oplossing voor de veerverbinding tussen Holwerd en Ameland. Het streven is het onderzoek in 2023 af te ronden, waarna besluitvorming kan plaatsvinden.

UP23. Ecosysteemgericht baggeren

Eén van de doelstellingen uit de Agenda is Slimmer omgaan met baggeren in de Waddenzee door minder te baggeren en de gevolgen van baggeren en verspreiden van bagger te verminderen, zonder dat dit ten koste gaat van de bereikbaarheid van de havens en de eilanden. In dit initiatief zal bekeken worden welke maatregelen mogelijk zijn om de impact van baggeren te verminderen en natuurherstel te bevorderen.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Green shipping (UP17);
- Programma Brede welvaart Waddeneilanden, lijn Optimaal Bereikbaar & Verbonden (UP13).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- concessie Waddenveren West en Oost 2029;
- concessieverlening ov-vervoer op de eilanden en de vaste wal 2024;
- convenant 'Zero emissie Mobiliteit Waddeneilanden';
- vervoersvisie Ameland en andere eilanden;
- diverse projecten in het kader van Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- omgaan met het terugdringen van bodemberoering en het herstel van onderwaternatuur en biobouwers;
- mogelijkheden voor slimmer baggeren en het verspreiden van sediment met minder impact op natuur of een bijdrage aan natuurherstel;
- bevorderen van duurzame mobiliteit in het Waddengebied.

3.4. Klimaatverandering

Klimaatverandering en zeespiegelstijging hebben gevolgen voor het Waddengebied en zijn bewoners, op korte, middellange en lange termijn. Zo zullen er effecten zijn op de dynamiek van droogvallende wadplaten in de Waddenzee, het open landschap, het ecosysteem en de landbouw. Klimaatverandering leidt ook tot een grotere kans op wateroverlast door veranderende neerslagpatronen, overstromingsrisico's vanuit zee en vanuit de boezem, versterkte zoutindringing, langere perioden van droogte en temperatuurstijging.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in dit deelprogramma vanuit vijf adaptieve veranderdoelen:

1. de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen;
2. de kustzone op een klimaatadaptieve en integrale wijze versterken;
3. het zoete water langs de kust en op de eilanden beter vasthouden;
4. de natuur (en andere functies) robuuster maken voor klimaatverandering;
5. het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging.

Het tegengaan van van klimaatverandering (mitigatie) en de negatieve effecten daarvan (adaptatie) is onderdeel van de deelprogramma's Energietransitie, Landbouw en Overige activiteiten.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP7. Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering

De ministeries van LNV, IenW en EZK, de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen (via het Waddenfonds) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) investeren met een speciaal onderzoeksprogramma de komende vijf jaar vier miljoen euro in kennisontwikkeling voor het Waddengebied, met de focus op de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied.

Programma's in de kustzone

De Waddenprovincies werken samen met gemeenten, waterschappen Rijkswaterstaat en andere partijen actief aan een integrale gebiedsontwikkeling van de Waddenkust. Het gaat dan om de wijze waarop meer integraal invulling kan worden gegeven aan verschillende grote opgaven langs de kust zoals waterveiligheid, landbouw, de zoetwatervraag, natuurherstel, leefbaarheid en versterking van de recreatie. Daaraan wordt deels al separaat vorm gegeven in een viertal provinciaal georiënteerde programma's:

UP8. Programma Eems-Dollard 2050, 2e tranche 2021-2026

In het Programma Eems-Dollard 2050 (ED2050) werken overheden, natuur- en milieuorganisaties en bedrijven aan herstel van het Eems-estuarium. Ze werken aan het verminderen van de vertroebeling door slib te onttrekken en nuttig toe te passen en de sedimentatie binnen- en buitendijks te versterken. Langs de randen van het estuarium vindt natuurherstel plaats in combinatie met slibvang, recreatie en waterveiligheid.

UP9. Versterken Lauwersmeergebied

Het Lauwersmeergebied is een Natura2000 gebied dat ligt op de grens van de provincies Fryslân en Groningen en grenst aan het Werelderfgoed Waddenzee. Een deel van het gebied is aangewezen als Nationaal Park. Het Lauwersmeer een belangrijke schakel in de berging en afvoer van water uit Groningen, Fryslân en Drenthe. Naast natuur wordt het gebied gebruikt voor landbouw-, recreatie- en defensieactiviteiten. De haven van Lauwersoog maakt deel uit van het gebied. Partijen in de Stuurgroep werken samen aan een Toekomstagenda met daarin de gebiedsopgaven voor de komende jaren voor het Lauwersmeergebied.

UP10. Programma Friese Waddenkust

Het Fries Programma Waddenkust zet in op het samenbrengen van de opgaven en regionale doelen in het gebied, en slaat een brug tussen beleid en (regionale) uitvoering. De (aankomende) dijkverbeteringen aan de Friese kust spelen een grote rol in de integrale gebiedsontwikkeling. Tussen Koehool en Lauwersmeer wordt onder het motto "dijk versterkt, randen verzacht en gebied verrijkt" gewerkt aan een integraal ontwerp voor de kustzone. Hierbij werken betrokken overheden en stakeholders zowel ambtelijk als bestuurlijk nauw samen onder de noemer '1DYK'. In een later stadium volgt het westelijke deel van de Friese Waddenkust (Zurich-Koehool).

UP11. Ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust (Waddenbaai)

Voor het gebied rond het Amstelmeer in de Kop van Noord-Holland zijn verschillende denkrichtingen in beeld voor de toekomstige ontwikkeling (o.a. Waddenbaai). In deze programmaperiode vindt aan de hand van deze denkrichtingen de dialoog met de partijen in het gebied plaats, om te komen tot een gezamenlijk (uitvoerings)perspectief.

Een ander initiatief in dit Uitvoeringsprogramma dat bijdraagt aan de veranderdoelen van dit deelprogramma is:

- Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw (UP18).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Deltaplan Zoetwater;
- diverse MIRT-trajecten voor dijkversterking in het Waddengebied;
- regionale klimaatadaptatiestrategieën (RAS), waaronder de Friese Klimaatatlas;
- Deltaplan Ruimtelijke adaptatie;
- Deltaprogramma Waddengebied;
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- project klimaatadaptief handelen Terschelling (VHL, Deltares, WUR).

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- Langetermijnsce­nario's voor de effecten van klimaatverandering op de natuur, morfologie, buitendijkse gebieden en het gebruik van het Waddengebied.
- Een weloverwogen integrale aanpak voor de gebiedsontwikkeling van de vastewal Waddenkust door de gezamenlijke Provincies.

3.5. Energietransitie

De energietransitie staat nationaal en internationaal vol op de agenda. Het kabinet wil in 2030 de uitstoot van CO₂ met minimaal 49 procent hebben verminderd. In 2021 hebben de regio's de eerste versies van de RES'en (RES1.0) en bijhorende zoekgebieden vastgesteld, als bod voor de productie van duurzame energie. De regio's werken nu aan de verdere besluitvorming. De grote uitdaging voor het Waddengebied is om de energietransitie vorm te geven in een kwetsbaar gebied. Hoe verhouden de ambities van de regio om "zelfvoorzienend" te zijn en "koploper te zijn in de energietransitie" zich tot de natuur- en landschappelijke kernwaarden, zoals een open landschap en de functie van de landbouw als voedselproducent.

Het deelprogramma Energietransitie richt zich op het goed begeleiden van de energietransitie in het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit twee veranderdoelen:

1. de energietransitie (en de kansen die deze transitie biedt) zo vormgeven dat de impact hiervan past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied;
2. de ontwikkeling en toepassing van innovatieve energieoplossingen stimuleren, gericht op energieneutraliteit en zelfvoorzienendheid van de Waddeneilanden en andere delen van het Waddengebied (inclusief een goede energie-infrastructuur).

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP12. Mogelijkheden energietransitie Waddengebied

Ambitie van het initiatief 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' is een gezamenlijk beeld te schetsen van de manier waarop de energietransitie in het Waddengebied nu en in de toekomst zó vormgegeven kan worden dat deze past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied, zoals geformuleerd in de Agenda. Dit beeld wordt vertaald in een handreiking (inclusief ondersteunend beeldmateriaal en een aanzet voor een afwegingskader) die ondersteuning en inspiratie biedt bij landelijke, regionale en lokale beleidskeuzes en gebiedsprocessen. Op deze manier vindt een verdieping en verbreding plaats van de cluster-vensterbenadering.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- de wens om de kenmerkende openheid van het Waddengebied te behouden en de noodzaak om de energietransitie te accommoderen, met de uitwerking van de kernwaarden als input;
- de tracékeuze en technieken voor de aanlanding van windenergie die is opgewekt op de Noordzee, in het kader van PAWOZ (voor de 4,7GW in circa 2031) en VAWOZ 2040 (voor eventuele aanlandingen daarna);
- de uitwerking van voorwaarden voor de opschaling van experimenten met nieuwe vormen van energieopwekking in het Waddengebied. Dit mede in relatie tot de ambitie van de Waddeneilanden om zelfvoorzienend te zijn op het gebied van energie.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Inrichting Waddenatelier (UP3);
- Uitwerking kernwaarden Waddengebied (UP4);
- Programma Brede Welvaart Waddeneilanden (UP13).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- RES2.0 Noord-Holland Noord, Groningen en Fryslân;
- Programma Aanlanding Windenergie op Zee (PAWOZ);
- omgevingsvisies en energieprogramma's van overheden;
- transitievisies warmte eiland- en kustgemeenten.

3.6. Leefbaar Waddengebied

De leefbaarheid van het Waddengebied staat onder druk, onder meer door ontgroening en vergrijzing, zorgen over de bereikbaarheid van voorzieningen en een disbalans op de arbeidsmarkt. De ligging aan zee en de daarmee samenhangende beperkingen voor de bereikbaarheid en soms eenzijdige economie versterken de leefbaarheidsproblematiek. Tegelijk biedt de ligging aan het Werelderfgoed Waddenzee kansen voor het versterken van recreatie en toerisme en daarmee voor het versterken van de leefbaarheid van het gebied.

Hier gaan we mee aan de slag

Het vraagstuk van leefbaarheid op de Waddeneilanden is anders dan in de kustzone. Daarmee verschillen ook de oplossingsrichtingen. De initiatieven voor de leefbaarheid langs de vastewalkust staan bij het deelprogramma Recreatie en toerisme. In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de initiatieven voortkomend uit het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdrage aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Duurzame mobiliteit Waddengebied (UP5);
- Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030 (UP6);
- Mogelijkheden energietransitie Waddengebied (UP12);
- Programma versterking Recreatie en toerisme Waddenkust (UP14).

Een ander relevant initiatief buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken is:

- Investeringskader Waddengebied (IKW).

UP13. Programma Brede Welvaart Waddeneilanden

Het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden heeft als doel het perspectief voor leefbaarheid op de Waddeneilanden te vergroten. De eilanden hebben daarvoor een eigen programma uitgewerkt met 15 actielijnen, verdeeld over 5 programmalijnen:

1. Goed wonen en leven
2. Toekomstbestendig ondernemen en ontwikkelen
3. Optimaal Bereikbaar & Verbonden
4. Duurzame Energie
5. Circulaire Economie

3.7. Recreatie en toerisme

Recreatie en toerisme zijn de belangrijkste economische sectoren op de Waddeneilanden. Recreatie en toerisme dragen ook belangrijk bij aan het draagvlak voor de bescherming van het gebied. Langs de Waddenkust is het aandeel van recreatie in de totale werkgelegenheid nog steeds bescheiden, hoewel er wel sprake is van groei. De kustgemeenten willen recreatie en toerisme (beleving van het Waddengebied) stimuleren ten behoeve van de leefbaarheid en behoud van voorzieningen.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werkt het deelprogramma Recreatie en toerisme - verdeeld over vier deelgebieden - vanuit twaalf veranderdoelen:

Waddenkust

1. meer recreatieve toeristische voorzieningen langs de Waddenkust bieden, passend bij de lokale doelen en ruimtelijke principes;
2. de kustzone integraler benaderen;
3. de recreatieve verbindingen langs en naar de kust verbeteren;
4. de beleving van de havens en havenplaatsen verbeteren.

Waddeneilanden

5. een duurzamere balans op de eilanden creëren tussen ontwikkeling van recreatie en toerisme en de effecten op leefbaarheid, landschap, natuur, cultuur, drinkwater- en energievoorziening;
6. het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken met als uitgangspunt kwaliteit voor kwantiteit;
7. inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer;
8. een bredere economische basis op de eilanden realiseren, aanvullend op recreatie en toerisme.

Waddenzee

9. de (vaar)recreatie op de Waddenzee en de verstoring beter met elkaar in balans brengen.

Waddenkust, Waddenzee en Waddeneilanden

10. de bewustwording van de natuurwaarden van het Werelderfgoed vergroten;
11. de natuurbeleving duurzamer en verantwoord maken met beter gastheerschap;
12. de ervaring van bezoekers van het Waddengebied beter laten aansluiten bij de verwachtingen.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP14. Programma versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust

Met het programma 'Grenzeloos gebied, begrensd genieten' willen partijen een impuls geven aan duurzame regionale recreatie en toerisme langs de Waddenkust en de noordelijke IJsselmeerkust. Doelen zijn: de Waddenkust promoten als green destination, bewustwording natuur, landbouw, landschap en culturele waarden stimuleren, beleving en toerisme als economische drager versterken. Dit gebeurt door de initiatieven van private partijen, gemeenten, regionale marketingorganisaties, boeren en provincies te bundelen. Onder meer de Landschapstriënnale 2023 dient hierbij als springplank.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Integrale aanpak kustzone (UP8 t/m 11);
- Programma Brede Welvaart Waddeneilanden (UP13).

Andere relevante initiatieven buiten het

Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- IKW Programma Versterken en Vermarkten (Visit Wadden) Werelderfgoed;

- Marconi Delfzijl;
- Holwerd aan Zee;
- plannen van bezoekerscentra, waaronder Werelderfgoedcentrum Lauwersoog;
- Coalitie Duurzame haven Lauwersoog en manifest Lauwersmeerkust;
- diverse initiatieven voor verbindingen langs/naar het wad, zoals Kiek over diek en Op paad lâns it waad;
- diverse dijkversterkingsprojecten;
- De Nieuwe Afsluitdijk;
- Prowad Link;
- IBP Waddenzee;
- provinciale en gemeentelijke toeristische beleidsplannen en daaraan gekoppelde acties;
- trilateraal actieplan Sustainable Tourism Strategy Werelderfgoed Waddenzee.

3.8. Havens

Verspreid langs de Waddenkust liggen grotere industrie-, veer- en visserijhavens, met daaromheen verschillende bedrijven. Deze clusters zijn belangrijk voor de economische ontwikkeling en zijn tevens een bron van werkgelegenheid.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda richt het deelprogramma Havens zich op het verder ontwikkelen van de Waddenhavens als duurzame economische dragers van het gebied. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de transitie naar duurzamere havens realiseren, met het Werelderfgoed als inspiratie;
2. de transitie naar specialisatie versnellen;
3. de economische toegevoegde waarde vergroten door betere logistieke verbindingen, meer werkgelegenheid en verduurzaming van het transport;
4. meer ruimte voor transitie bieden;
5. het vestigingsklimaat versterken.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP15. Maritieme ontwikkeling havenplaatsen

Met Marconi Delfzijl is in 2022 een integrale gebiedsontwikkeling afgerond, waarbij Delfzijl weer een sterkere verbinding krijgt met de Waddenzee. Ook in andere visserijhavens, havensteden en veerterminals lopen initiatieven om de maritieme wereld en de Waddenzee beter beleefbaar te maken. De kustgemeenten onderzoeken hoe integrale maritieme ontwikkeling, als onderdeel van het brede Programma Recreatie en toerisme langs de Waddenkust vorm kan krijgen.

UP16. Ecoport innovatieprogramma verduurzaming havens

Voor de reductie van de CO₂-uitstoot, het realiseren van de circulaire economie, vermindering van bedreigingen voor de natuur en het stimuleren van natuur in en om de havens, wordt het EcoPort innovatieprogramma verduurzaming havens opgezet.

UP17. Green shipping

De scheepvaart in het Waddengebied vaart nu bijna volledig op fossiele brandstof (diesel). Vanwege de prijs zal de sector niet snel overstappen op fossielvrije brandstof. In het programma Green Shipping wordt gewerkt aan de ontwikkeling en het testen van pilotsschepen die emissie- en fossielvrij kunnen varen.

UP18. Tijdelijke parkeerfaciliteit offshore installaties

De haven van Den Helder faciliteert de ombouw van offshore installaties om de offshore sector te verduurzamen. De haven biedt slechts ruimte voor één offshore platform. Doel van dit initiatief is te komen tot een faciliteit voor het tijdelijk parkeren van offshore installaties in de buurt van de haven van Den Helder.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Ontwikkeling Kop van Noord-Holland “Waddenbaai” (UP11);
- Verbeteren synergie tussen monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring (UP26);
- Duurzame mobiliteit Waddengebied (UP5);
- Organisatie kennishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Lloyds EcoPort certificering door ESPO;
- afstemming onderwijs en vraag naar arbeid;
- Programma Waddenzeehavens;
- IKW opgave Havenontwikkeling en natuurverbetering;
- evaluatie Pact van Marrum;
- verkenning slimmer baggeren en verspreiden van slib (ED2050);
- diverse initiatieven uit de havenvisies, zoals:
  - oplossen fileproblematiek Den Helder en Lauwersoog;
  - vestiging BioLNG-fabriek en verbeteren scheepvaartveiligheid in toegang naar Port of Harlingen;
  - update ROBAMCI-analyse zeesluis Delfzijl.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- Havens en bereikbaarheid over land, zoals via sluizen, wegen, energie, etc.

3.9. Landbouw

Het agrarische landschap is onderdeel van de identiteit van het Waddengebied. Het kustgebied behoort bovendien tot de beste landbouwgebieden van Europa. De beschikbaarheid van zoetwater is van groot belang voor de landbouw, inclusief de zomerpolders in Noord-Fryslân buitendijks. Om ook in de toekomst perspectief te houden is het belangrijk zoetwater vast te houden, zuinig om te gaan met zoetwater en kennis te ontwikkelen over het omgaan met verzilting. Ook andere (ruimtelijke) ontwikkelingen stellen de landbouw voor opgaben, waarbij een zorgvuldige en transparante besluitvorming nodig is tegen de achtergrond van behoud van de sterke positie van de agrarische sector in het Waddengebied.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in het deelprogramma Landbouw vanuit zeven veranderdoelen:

1. de excellente (export)positie van de agrarische sector als producent van hoogwaardig voedsel versterken;
2. klimaatbestendige landbouw versterken;
3. de landbouw verder verduurzamen;
4. de landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer;
5. aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw zoeken.
6. de band tussen landbouw en burgers versterken;
7. de bijdrage vanuit de landbouw aan de energietransitie en biobased economie vergroten.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan het volgende initiatieven:

UP19. Ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw

De partijen ontwikkelen een solide zoetwaterstrategie voor het noordelijk kustgebied, incl. de zomerpolders buitendijks in noordoost Fryslân, om op korte en langere termijn te kunnen beschikken over voldoende en kwalitatief goed zoetwater voor de landbouw en andere gebruikers. De strategie gaat over het aanvoeren, vasthouden, verdelen en afvoeren van zoetwater én een efficiënt en effectief gebruik van zoetwater door de landbouw.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust (Waddenbaai) (UP11);
- Integrale aanpak kustzone (UP's 8 t/m 11);
- Mogelijkheden energietransitie Waddengebied (UP12);
- Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Andere relevante initiatieven buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Actieplan plantgezondheid van de Brancheorganisatie Akkerbouw;
- Klimaatagenda BO Akkerbouw;
- Biodiversiteitsdoelen BO akkerbouw;
- Regiodeal Noordoost Fryslân;
- Programma zoet op zout;
- Kenniscentrum verzilting;
- NPLG;
- Landbouwakkoord;
- Regionale waterbeheerplannen.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- tegengaan van en omgaan met verzilting van landbouwgrond in relatie tot binnen- en buitendijkse (natuur)ontwikkelingen;
- impact van binnendijkse en buitendijkse ontwikkelingen op een toekomstbestendige landbouw, onder meer met het instrument Impactanalyse.

3.10. Visserij

Visserij is een belangrijke inkomensbron voor bewoners van het Waddengebied en daarbuiten. De visserij is ingebed in de gemeenschappen en heeft naast een economische waarde ook een maatschappelijke en culturele waarde.

Het deelprogramma Visserij richt zich op het versterken van de positie van de beroepsmatige visserij in het Waddengebied waarbij volop ruimte blijft voor natuur. In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in het deelprogramma Visserij vanuit drie veranderdoelen:

1. de toekomst van de visserij in het Waddengebied zeker stellen;
2. beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders;
3. meebewegen met de natuur, de seizoenen en de oogstmogelijkheden in de Waddenzee.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP20. Waddenzee Visserij Platform

De sector heeft in 2020 het initiatief genomen om het Waddenzee Visserij Platform op te richten waarin de sector samen met de natuurorganisaties aan een gezamenlijke toekomstvisie voor de gehele Waddenzeevisserij werkt. Vanuit het platform wordt stapsgewijs gewerkt aan bovenstaande doelen.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Green shipping (UP16);
- Maritieme ontwikkeling havenplaatsen (UP15);
- Beleidskader Natuur Waddenzee (UP1);
- Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling (UP2);
- Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering (UP7);
- Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Andere relevante initiatieven buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Convenant mosseltransitie en natuurherstel;
- afspraken Viswad;
- Meerjarenaafspraken handkokkelvisserij;
- Meerjarenaafspraken oesterrappen.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- sluiting van gebieden voor herstel van onderwaternatuur en streven naar een duurzame toekomstbestendige visserij;
- streven naar een geïntegreerde visserij die (ook in de vergunningverlening) kan meebewegen met de natuur en de seizoenen;
- wenselijkheid van het ontwikkelen van langetermijnsscenario's voor de effecten van klimaatverandering op natuur, morfologie en het gebruik van het Waddengebied.

3.11. Overige activiteiten

Naast visserij, scheepvaart, recreatie en toerisme en landbouw vinden in het Waddengebied ook andere activiteiten plaats, zoals (diepe) delfstofwinning en defensieactiviteiten. Ook vinden activiteiten voor calamiteitenbestrijding plaats.

Het deelprogramma Overige activiteiten richt zich op deze overige activiteiten die in het Waddengebied spelen. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de impact van defensieactiviteiten op het Waddengebied verminderen;
2. de impact van diepe delfstoffenwinning in het Waddengebied verminderen;
3. de impact van calamiteiten op het Waddengebied verminderen;
4. de impact van grondstoffenwinning in de Waddenzee verminderen;
5. de impact van luchtvaartactiviteiten op het Waddengebied verminderen.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP21. Beleidsregels voor drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone

Het doel van dit initiatief is duidelijkheid te krijgen over regelgeving voor het vliegen met drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone. De partijen gaan na of aanvullende regels nodig zijn voor drones boven de Waddenzee en de Noordzeekustzone als onderdeel van het nieuwe nationale beleid, om in te kunnen spelen op nieuwe mogelijkheden en tegelijk de rust en de ruimte van de Waddenzee en Noordzeekustzone te beschermen.

UP22. Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden

In opdracht van het ministerie van IenW is onderzoek uitgevoerd naar de risico's van grote containerschepen boven de Waddeneilanden in verschillende weersomstandigheden. Naar aanleiding van dit onderzoek zijn in het kader van de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) gesprekken gevoerd met de buurlanden. De landen werken nu in IMO-verband aan een niet-dwingend voorstel voor aanpassing van de bestaande routeringsmaatregelen boven de Wadden. Stakeholders hebben de wenselijkheid van maatregelen in trilatraal verband geagendeerd.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering (UP7);
- Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- de tracékeuze voor de aanlanding van windenergie die is opgewekt op de Noordzee;
- gaswinning onder de Waddenzee in de context van de nationale klimaatdoelen, het bevorderen van een betrouwbare en betaalbare energievoorziening in Nederland en het voorkomen van schade aan de natuur van de Waddenzee;
- de kansen voor het beperken van de effecten van bestaande en nieuwe defensieactiviteiten op de kernwaarden van het Waddengebied;
- beperking van risico's van grote containerschepen boven de Waddeneilanden;
- het benutten van slib voor klimaatadaptatie (ook buiten het Eems-Dollardgebied);
- het verkennen van de wenselijkheid en mogelijkheid voor afbouw van schelpenwinning;
- aanvullende apparatuur om de Waddenzee beter te beschermen tegen calamiteiten.

4

De UP-initiatieven uitgewerkt

4

De UP-initiatieven uitgewerkt

Dit hoofdstuk geeft een verdere toelichting op de 23 initiatieven die zijn genoemd in hoofdstuk 3. Er wordt aangegeven wie trekker is van het initiatief, welke partijen nog meer zijn betrokken, wat het beoogde eindresultaat is in 2026, de bijdrage aan de doelen van de Agenda, de voortgang tot nu toe, de vervolplanning en de benodigde inzet voor uitvoering.

UP1. Beleidskader natuur Waddenzee

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van LNV, in overleg met alle andere actoren in het Waddengebied. Het initiatief krijgt invulling via het te ontwikkelen Beleidskader Natuur Waddenzee. Hiermee is in het najaar van 2022 een start is gemaakt (Kamerbrief, Tweede Kamer d.d. 20 december Beleidskader natuur Waddenzee). Het beleidskader moet worden gezien in samenhang met de initiatieven voor natuurherstel (zie ook UP2), andere initiatieven binnen het Uitvoeringsprogramma en de te ontwikkelen routekaarten (zie hoofdstuk 10), en het werk ontwikkelen van een Integraal Beheerplan Waddenzee door de Beheerautoriteit (BAW).

Korte toelichting

Het gaat niet goed met de natuur in de Waddenzee. Het waddenecosysteem heeft door tal van oorzaken zijn natuurlijke veerkracht verloren. De toestand van de Waddenzee is van nature voortdurend in beweging, maar wordt ook beïnvloed door menselijke ingrepen in het verleden, huidige menselijke activiteiten en de

gevolgen van klimaatverandering. De gebiedsagenda beschrijft de verschillende ontwikkelingen uitvoeriger. In (delen van) de Waddenzee zijn de natuur en economie uit balans. Menselijk medegebruik en ecologie moeten weer in balans komen om de Waddennatuur te kunnen behouden en ontwikkelen. Dit initiatief draagt daaraan bij doordat partijen met elkaar in gesprek gaan over de passendheid van activiteiten en initiatieven binnen de hoofddoelstelling voor de Waddenzee, met oog voor de bredere doelstelling voor het Waddengebied en mogelijkheden om daarin sturing aan te brengen.

Beoogd resultaat

Het beoogd resultaat is uitgewerkt in een Kamerbrief. Voor de korte termijn wordt ingezet op gesprekken met de diverse actoren in het Waddengebied, het organiseren van het proces om te komen tot het beleidskader, het maken van een projectplan met mijlpalen, en het inrichten van een m.e.r.-traject. Deze zaken worden langs de lijn van de Kamerbrief uitgewerkt in samenwerking met de bestaande Waddengovernance.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de doelen van alle deelprogramma's.

Voortgang, planning en vervolg

In december 2022 is de Kamerbrief verschenen. In het Bestuurlijk Overleg van februari 2022 worden de contouren van het Plan van Aanpak besproken.

Kosten en capaciteit

Vooralsnog zijn er geen aanvullende kosten voor de ontwikkeling van het Beleidskader voorzien.

UP2. Natuurbeheer, -herstel en ontwikkeling

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van LNV, in samenwerking met de Beheerautoriteit Waddenzee en de beheerders in het Waddengebied verenigd in het Beheerderscollectief Waddenzee. De stakeholders, waaronder de Coalitie Wadden Natuurlijk en de andere stakeholders, worden uitgenodigd om actief mee te werken aan het bereik van de gestelde doelen.

Korte toelichting

De afgelopen 100 jaar is de natuurkwaliteit van de Waddenzee als gevolg van menselijk ingrijpen en medegebruik sterk achteruitgegaan. Een deel van de Natura 2000 doelen (habitats en soorten) verkeert nog niet in een goede staat van instandhouding. Naast een grote afname van overgangsgebieden tussen land en water en zoet en zout, zijn biobouwers als zeegrasvelden, mosselbanken en riffen fors afgenomen. Tegelijk zal klimaatverandering (temperatuurstijging, verminder aanbod van zoetwater) naar verwachting gevolgen hebben voor de stop-over functie van de Waddenzee voor miljoenen vogels, als ook voor de samenstelling van vispopulaties. Meer frequent optredend hoogwater in het broedseizoen heeft een negatief effect op het broedsucces van toch al onder druk staande vogelpopulaties. Ook zal herstel van onderwaternatuur op zich laten wachten of in het geheel niet plaats vinden. De Agenda beschrijft de ontwikkelingen.

In het Doelendocument zijn verschillende veranderdoelen geformuleerd. De veranderdoelen vormen een kompas voor dit initiatief, waarbij de nadruk ligt op natuurontwikkeling en het creëren van rust op de bodem, het herstellen van verbindingen en het vergroten van de natuurlijke dynamiek. Daarnaast is er een opgave voor de bevordering van rust op specifieke locaties. Denk daarbij aan paai- en opgroeiplaatsen voor vis of aan foerageer- en broedplaatsen voor vogels, ook buiten de Waddenzee en Noordzeekustzone.

In verschillende programma's werken de partijen gezamenlijk aan actief natuurherstel en -ontwikkeling: onder meer in het Beheerplan Natura 2000 en de herziening daarvan, de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW), het Programma Eems-Dollard 2050 (ED2050), het Integraal Beheerplan Waddenzee, het Investeringskader Waddengebied (IKW) en het Waddenfonds. Gekeken zal worden of en zo ja waar op basis van de geformuleerde veranderdoelen en de doelen vanuit Natura 2000, KRW en PAGW, aan bovengenoemde programma's en lopende initiatieven, impulsen moeten worden gegeven.

Beoogd resultaat

Beoogd resultaat is meer samenhang en afstemming van de verschillende programma's en lopende initiatieven om de natuur van de Waddenzee te versterken. Dit wordt op een inzichtelijke manier ontsloten en de voortgang daarvan bewaakt.

Bijdrage aan de doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de doelen voor:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoelen 1 t/m 4.

Voortgang

Er is een eerste inventarisatie van programma's en lopende initiatieven in het kader van natuurherstel en -ontwikkeling gemaakt. Daarnaast vinden sessies plaats om partijen op hetzelfde kennisniveau te brengen op het gebied van bodemberoering en de kansen voor natuurherstel. In het kader van de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) wordt in opdracht van de ministeries van IenW en LNV, gewerkt aan streefbeelden voor die wateren, waaronder een streefbeeld voor de Waddenzee. Dit streefbeeld zal naar verwachting meer richting gaan geven en beoogt een nadere invulling te zijn van het bestaande streefbeeld voor natuur zoals beschreven in de Agenda.

Parallel hieraan werkt het ministerie van LNV momenteel aan een Beleidskader natuur Waddenzee (zie UP1). Partijen kijken samen hoe het beleidskader doorwerking krijgt in de uitwerking van dit initiatief.

Planning

In 2023 is er een overzicht van de verschillende programma's en lopende initiatieven vanuit beleid, beheer en herstel die in samenhang zullen gaan bijdragen aan een verbeterd natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling. De voortgang zal regelmatig worden gemonitord. Het 4 jaarlijkse, samen met Duitsland en Denemarken opgestelde, Quality Status Report (QSR) is voor de monitoring van de natuurkwaliteit van de Waddenzee een belangrijke graadmeter.

Vervolg

Het vervolg hangt sterk samen met de bovengenoemde programma's. Op basis van de voortgang en resultaten zullen partijen, inzetten op eventueel aanvullende projecten gericht op natuurherstel en -ontwikkeling om de doelen te bereiken.

Kosten en capaciteit

Nog niet bekend

UP 3. Inrichting Waddenatelier

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker zijn de Waddenprovincies, waarbij de provincie Groningen coördineert. Andere betrokken organisaties zijn kust- en eilandgemeenten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

Korte toelichting

De landschappelijke en cultuurhistorische waarden zijn belangrijke en unieke kwaliteiten van het Waddengebied. Naar verwachting zal de druk op deze waarden de komende jaren sterk toenemen door een toenemende vraag naar ruimte voor duurzame energie en bedrijvigheid. Dat vraagt om zorgvuldigheid bij toekomstige inpassingsvraagstukken. Het Waddenatelier kan hierbij helpen door het betrekken en bundelen van de bij de betrokken partijen aanwezige expertise.

In het Waddenatelier willen we bestaande kennis en kunde samenbrengen en optimaal benutten voor toekomstige ruimtelijke vragen in het Waddengebied.

De gedachte is te komen tot versterkte samenwerking in een netwerkorganisatie. Het Waddenatelier is geen nieuw instituut, en ook geen eenmalige activiteit of evenement. Het atelier wil via een uitnodigende en inspirerende werkwijze een bijdrage leveren aan de borgen van de ruimtelijke kwaliteit van opgaven uit de Agenda. De adviezen van het atelier zijn niet bindend.

In het Waddenatelier verkennen partijen samen hoe ontwikkelingen zijn in te passen door middel van ontwerp onderzoek: hoe kan een plan de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied versterken, passend bij de bestaande kwaliteiten. De Basiskaart Landschap en Erfgoed en de ruimtelijke vertrekpunten uit de Agenda vormen hiervoor de basis.

Beoogd resultaat

Doel van het Waddenatelier is een bijdrage te leveren aan het borgen van de ruimtelijke kwaliteit in het Waddengebied; vooral door kennis over gebied samen te brengen en te inspireren. Niet door te toetsen, maar door 'aan de voorkant' mee te denken over meer integrale oplossingen, vanuit de kwaliteiten van het Waddengebied. De beoogde resultaten van het Waddenatelier zijn:

1. een betere kwaliteit van advisering over Waddenbrede landschappelijke en cultuurhistorische vraagstukken, door:
  - het samenbrengen van partijen met kennis over landschap, cultureel en maritiem erfgoed en ruimtelijke kwaliteit;
  - het ontwikkelen van een kennis-samenwerkingsverband dat op basis van de ruimtelijke vertrekpunten kan adviseren (expertoordeel) over toekomstige inpassingsvraagstukken in het Waddengebied;
  - het verbeteren van de kwaliteit van besluitvorming over de ruimtelijke vraagstukken.
2. een zorgvuldige ruimtelijke vertaling van toekomstige ontwikkelingen in het Waddengebied, rekening houdend met de bestaande landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het gebied.

Concreet resultaat is een operationeel Waddenatelier in de loop van 2023.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Landschap en cultureel erfgoed, veranderdoel 1;
- Energietransitie, veranderdoel 1.

Ook andere opgaven in het Waddengebied met een ruimtelijke impact zijn relevant.

Voortgang

De provincies, kustgemeenten, eilanden, RCE en waterschappen hebben al verschillende gesprekken gevoerd. De samenwerking en de opzet van het Waddenatelier wordt in 2022 verder uitgewerkt.

Planning en vervolg

Het streven is om de inrichting van het Waddenatelier in de loop van 2023 af te ronden. Het Waddenatelier is dan ingebed in de organisatie van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

Het Waddenatelier heeft raakvlakken met de Landschapstriënnale. Mogelijk dat het gedachtengoed en de manifestaties van de Landschapstriënnale een bijdrage kunnen leveren aan de totstandkoming van het Waddenatelier. Dit zal de komende tijd worden verkend.

Kosten en capaciteit

Voor het Waddenatelier gaan we uit van de inzet van kennis en kunde van de bestaande kwaliteitsteams van de Waddenprovincies en RCE. Uitgegaan wordt van een vaste kern van medewerkers met kennis en kunde van ruimtelijke kwaliteit en erfgoed. Daarnaast wordt gedacht aan een flexibele schil van deskundigen die een bijdrage kunnen leveren aan het advies. De samenstelling van de flexibele schil is afhankelijk van de opgave. Aanvullend op de inzet vanuit de deelnemende organisaties is externe ondersteuning nodig o.a. gedurende de opstartfase en bij het opzetten van het netwerk. De kosten hiervoor zijn nog niet opgenomen in de provinciale budgetten. De kosten worden geraamd op € 20.000,-.

UP4. Uitwerking kernwaarden Waddengebied

Initiatieftrekker en betrokkenen

De initiatieftrekker, het ministerie van IenW, voert dit initiatief uit in samenwerking met de Waddenprovincies.

Korte toelichting

Rust, ruimte en stilte zijn belangrijke landschappelijke kernwaarden van de Waddenzee binnen het Waddengebied. Als reactie op de motie van de Kamerleden Dik-Faber en De Groot (Kamerstukken 2020/21, 35 570 XII, nr. 82) vindt een verdere uitwerking van deze kernwaarden plaats in criteria en afwegingskaders. Dat gebeurt ook voor 'duisternis' (of donkerte), omdat dit ook als belangrijke kernwaarde van de Waddenzee te beschouwen is. Voor de uitwerking van de kernwaarde ruimte sluiten we aan bij de omschrijving van 'weidsheid/open horizon' in de Structuurvisie Waddenzee. Daarbij wordt ook de verbinding gelegd met het Dark Sky convenant.

Beoogd resultaat

Dit initiatief levert criteria op voor de kernwaarden rust, ruimte, stilte en donkerte. Hiermee ontstaat een duidelijk afwegingskader voor het beoordelen van initiatieven dat een vertaling krijgt in beleid en regelgeving.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij het volgende doel:

- Landschap en cultuurhistorie, veranderdoel 3.

Voortgang

In 2021 heeft een eerste inventarisatie plaatsgevonden van de doorwerking van de kernwaarden van het Waddengebied in beleid. Daarbij was de conclusie is dat er te weinig heldere (regionale) beleidskaders zijn om de kernwaarden rust, ruimte (openheid), stilte en duisternis uit te werken in criteria en een duidelijk afwegingskader. De Waddenprovincies geven hier op dit moment verschillend invulling aan.

In 2022 heeft een project-startup plaatsgevonden vanuit IenW in samenwerking met de provincies en de Stichting Landschapstriënne. Vanuit de provincies wordt nu gewerkt aan een analyse van de kernwaarden (inhoudelijk, juridische doorwerking) een aanbevelingen voor versterking van de doorwerking van de kernwaarden in het beleid.

Op basis van deze analyse volgt een Plan van Aanpak.

Planning en vervolg

De volgende stappen zijn voorzien:

1. opstellen Plan van Aanpak in 2022;
2. uitvoeren verkenning van borging van de kernwaarden donkerte, rust, ruimte en stilte per Waddenprovincie;
3. bepalen of er aanvullende beleidsregels nodig zijn om tot een afwegingskader te komen en zo ja welke;
4. opstellen van criteria en afwegingskaders in samenwerking met de provinciale kwaliteitsteams en Waddenatelier i.o. 2024;
5. verankering van de criteria en afwegingskaders in beleid en regelgeving: 2025.

Kosten en capaciteit

Onderdeel van het Plan van Aanpak (stap 1) is een raming van de kosten en de benodigde capaciteit.

UP5. Duurzame mobiliteit Waddeneilanden

Initiatiefrekkers en betrokkenen

Rijkswaterstaat is initiatiefrekkers, in nauwe samenwerking met de Waddeneilanden, Provincie Fryslân, het ministerie van IenW vanwege hun verantwoordelijkheid voor de regionale bereikbaarheid, mobiliteit en de concessieverlening Waddenveren. Andere betrokken partijen zijn in ieder geval de vastewalgemeenten, de andere Waddenprovincies, havens, rederijen en beheerders. RWS zal in opdracht van het ministerie van IenW de follow up van de transitieschets op zich nemen.

Korte toelichting

De afgelopen jaren heeft het Programma naar een Rijke Waddenzee gewerkt aan de Transitieschets Duurzame mobiliteit Waddeneilanden. Deze is op 10 februari 2022 opgeleverd en gepubliceerd. De Transitieschets beschrijft de opgaven en biedt inhoudelijke en procesmatige bouwstenen voor de verdere verduurzaming van het transport naar de eilanden. Daarbij legt het ook een relatie met lopende initiatieven gericht op een duurzame mobiliteit, zoals green shipping, H2-certificering en een reserveringssysteem voor de havens van de eilanden.

De Transitieschets schetst een drietal urgente opgaven die de houdbaarheid van het huidige systeem onder druk zet: een toenemend baggerbezwaar, een fossiel gedreven mobiliteitssysteem en druk op de leefbaarheid op de eilanden vanwege toenemende verkeersbewegingen. Er is sprake van een meervoudige opgave die per (verbinding naar) Waddeneiland verschillend is.

Uitgangspunt is dat de Waddeneilanden ook in de toekomst optimaal bereikbaar blijven: veilig, beschikbaar en betrouwbaar. De Transitieschets zet in op een mobiliteitssysteem dat:

- past bij een Werelderfgoedgebied en duurzaam is;
- de unieke identiteit van de verschillende eilanden versterkt;
- in staat is mee te bewegen met de dynamiek van de Waddenzee;
- aanjager is voor een betekenisvolle economie en florerend toerisme;
- de mobiliteitsvraag faciliteert.

De Transitieschets beschrijft vier sporen waarlangs de transitierichting naar een emissieloos, impactarm en adaptief toekomstig mobiliteitssysteem vorm kan worden gegeven:

1. verduurzaming van de overtocht;
2. autoluwe overtochten en eilanden;
3. een duurzame en efficiënte logistieke keten;
4. gebiedsontwikkeling door samenhangende mobiliteitskeuzen passend bij de eilander identiteit.

Beoogd resultaat

De nieuwe concessie voor de Waddenveren voor de periode vanaf 2029 is een kans om een grote stap te maken in de verdere verduurzaming van de mobiliteit. Het streven is om in de aanloop naar de aanbesteding (rond 2026) hiervoor voldoende input te geven. Daarnaast levert de follow-up van de Transitieschets input voor het Nationaal Waterprogramma (NWP) voor de periode vanaf 2027.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Bereikbaarheid, veranderdoelen 1, 3 en 4.

Voortgang

De Transitieschets is in februari 2022 afgerond en gepubliceerd. RWS zal in opdracht van het ministerie van IenW de follow up van de transitieschets op zich nemen.

Planning en vervolg

In 2023 verkent het ministerie van IenW en Rijkswaterstaat, in samenwerking met de andere partijen, hoe deze transitie verder gefaciliteerd kan worden. Een van de mogelijke vervolgstappen is het vormen van een Transitiealliantie om de verdere verduurzaming van de mobiliteit gezamenlijk aan te jagen en te faciliteren.

Om richting te geven aan bestaande programma's, projecten en beleid- en onderzoektrajecten zijn een aantal proceslijnen ontwikkeld ter indicatie in een routekaart. Hierbij kan de voorbereiding naar de nieuwe concessie Waddenveren (start aanbesteding 2024) als een hoofdproces worden gezien, maar ook het Programma Waddeneilanden i.o. biedt hiervoor mogelijk kansen.

Daarnaast is het wenselijk te verkennen of en op welke wijze 'gerichte innovatie' naar impactarme (ondiepe en emissieloze scheepvaart) al dan niet als onderdeel van de concessieverlening zijn plek kan krijgen.

Tegelijkertijd zal een verdere maatschappelijke dialoog plaats moeten vinden over de te stellen randvoorwaarden en uitgangspunten zoals het perspectief op de recreatieve ontwikkeling op de eilanden, de mate van bereikbaarheid per doelgroep, het wel/niet scheiden personen-en vracht, duurzaamheidseisen, etc.

Kosten en capaciteit

De partijen bekijken op basis van de Transitieschets wat de vervolgstappen zijn en bepalen vervolgens de kosten en capaciteit.

UP6. Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030

Initiatiefrekkers en betrokkenen

Initiatiefrekkers en opdrachtgever voor het Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030 (VBA2030) is het ministerie van IenW. Opdrachtnemer is Rijkswaterstaat Noord-Nederland, die daarbij samenwerkt met de gemeenten Ameland en Noardeast Fryslân, de provincie Fryslân, het Wetterskip Fryslân, de omgeving, zoals inwoners, belangenorganisaties en experts.

Korte toelichting

De betrouwbaarheid van de vaarverbinding tussen Holwerd en Ameland staat onder druk. Geulen worden kleiner en langer door drempelvorming, uitbochting en het omhoogkomen van de wadbodem. Dit zijn natuurlijke processen. Hierdoor is over een steeds grotere lengte baggerwerk nodig om de geul op diepte en breedte te houden. Als gevolg hiervan neemt de druk op het ecosysteem toe en neemt de garantie voor een bevaarbare geul af. Een oplossing voor de bereikbaarheid van Ameland op de lange termijn is daarom wenselijk.

Het traject Lange Termijn Oplossingsrichtingen bereikbaarheid Ameland na 2030 (LTOA) heeft

drie oplossingsrichtingen opgeleverd waarvan twee in het Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030 (VBA 2030) een verdere uitwerking krijgen: optimalisatie van de bestaande situatie en verplaatsen van de vertrek- en aankomstlocatie.

Beoogd resultaat

Een betrouwbare en duurzame veerverbinding naar Ameland voor de periode na 2030.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Bereikbaarheid, veranderdoel 4.

Voortgang

Het Vervolgonderzoek is eind 2021 gestart na de formele aanbesteding. Fase 1 is inmiddels afgerond.

Planning en vervolg

Het Vervolgonderzoek komt in twee fasen tot stand:

Fase 1:

- uitvoeren onderzoek naar morfologie, ecologie, mobiliteit en ruimtelijke kwaliteit;
- samenstellen van mogelijke oplossingen binnen de twee oplossingsrichtingen.

Fase 2:

- mogelijke oplossingen herijken en uitwerken;
- uitvoeren onderzoek naar de effecten van de mogelijke oplossingen;
- beoordelen van de mogelijke oplossingen.

Fase 1 is inmiddels afgerond. Het streven is het onderzoek in 2023 af te ronden, waarna besluitvorming kan plaatsvinden.

Kosten en capaciteit

De kosten voor het Vervolgonderzoek zijn gedekt. Het onderzoek brengt de uitvoeringskosten van de mogelijke oplossingen in beeld.

UP 23. Ecosysteemgericht baggeren in de Waddenzee

Initiatieftrekker en betrokkenen

Rijkswaterstaat is met de Waddenzeehavens initiatieftrekker, in nauwe samenwerking met de CWN. De Waddenacademie is betrokken in de rol van kennisregisseur.

Korte toelichting

Eén van de doelstellingen uit de Agenda is Slimmer omgaan met baggeren in de Waddenzee door minder te baggeren en de gevolgen van baggeren en verspreiden van bagger te verminderen, zonder dat dit ten koste gaat van de bereikbaarheid van de havens en de eilanden. In dit initiatief zal bekeken worden welke maatregelen de mogelijk zijn om de impact van baggeren te verminderen en natuurherstel te bevorderen.

Startpunten bij dit initiatief zijn de lopende onderzoeks- en kennisprogramma's en bagger gerelateerde projecten van Rijkswaterstaat en de Waddenzeehavens zoals het Kennisprogramma B&O Waddenzee, de NWO aanvraag bij WADSED, Deltares, Wageningen Marine Research en het Programma Building With Nature Waddenzeehavens. Er zal een gezamenlijke analyse worden gemaakt van de resultaten van de verschillende projecten om de leemtes in kennis te inventariseren. Het betreft zowel (voortgezet) morfologisch als ecologisch onderzoek en specifiek de onderlinge relaties.

Beoogd resultaat

Beoogde resultaten zijn praktische en concrete oplossings(richtingen) of voorstellen voor maatregelen om de impact van baggeren en verspreiden te verminderen.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 2
Omstandigheden voor biobouwers en onderwaterhabitats verbeteren;

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 4 Slimmer omgaan met sediment en impact in het systeem verminderen;
- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 5 Kennis Waddenecosysteem vergroten;
- Bereikbaarheid, veranderdoel 1 Bereikbaarheid garanderen;
- Bereikbaarheid veranderdoel 3 Vaargeulonderhoud optimaliseren .

Planning en vervolg

Waddenzeehavens, Rijkswaterstaat en CWN werken de kennisvragen verder uit. Vervolgens worden gesprekken met WUR en Deltares gevoerd om de mogelijkheden te verkennen.

Start in 2023.

Kosten en capaciteit

Financiën en capaciteit worden bepaald na de inventarisatie van kennisvragen. In de uitwerking wordt meegenomen wat binnen beschikbare budgetten en capaciteiten past en welke aanvullende financiering gevonden moet worden.

UP7. Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van LNV. Een programmamteam van de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) voert het initiatief uit. Het programmamteam heeft een voorzitter van de NWA en bestaat verder uit vertegenwoordigers van de ministeries van LNV en IenW, het Waddenfonds, het IKW-opgaveteam Waddenzee (namens de Waddenprovincies), de Waddenacademie en de Beheerautoriteit (vanwege de verantwoordelijkheid voor toegepaste kennis in beheer).

Korte toelichting

De ministeries van LNV, IenW en EZK, de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen (via het Waddenfonds) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (via de Nationale

Wetenschapsagenda) investeren de komende vijf jaar € 4 miljoen in kennisontwikkeling voor het Waddengebied. Het onderzoeksprogramma focust op de ecologische effecten van klimaatverandering in het Waddengebied. Het programma levert kennis op voor de kennisvragen uit de Agenda en de Trilaterale onderzoeksagenda voor de Waddenzee. Ook komt met dit programma kennis beschikbaar over cumulatie van effecten van alle menselijke activiteiten op de waddennatuur.

Het NWA-programmateam werkt de vorm van het programma en de inschrijvingsprocedure uit en stelt een stappenplan en planning op. De ambitie is het programma samen met Duitsland en Denemarken verder te ontwikkelen. Als er overeenstemming is over het plan van aanpak stellen de partijen de call for proposals op. Die komt uiteindelijk op de NWO-website te staan. Consortia kunnen vervolgens projectvoorstellen indienen.

Beoogd resultaat

Het initiatief levert kennis op over klimaatverandering in het Waddengebied (deelprogramma 4). Het onderzoeksprogramma vindt plaats onder begeleiding van het Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Bijdrage aan de doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Klimaatverandering, veranderdoel 1.

Voortgang

Het NWA-programmateam werkt een onderzoeksprogramma uit. Vervolgens wordt een onderzoekscall uitgezet, zo mogelijk met deelname van Duitsland en Denemarken.

Planning en vervolg

Verwachte start: medio 2023

De eerste resultaten komen naar verwachting vanaf 2024 beschikbaar.

Kosten en capaciteit

De financiering is geregeld.

Integrale aanpak in de kustzone van het Waddengebied (UP 8, 9, 10 en 11)

Inleiding

Het tempo van de klimaatverandering stelt de vastewal-kustzone van het Waddengebied in de periode tot 2050 (en daarna) voor grote uitdagingen op het gebied van waterveiligheid en waterbeheer. Daarnaast spelen er uitdagingen op het gebied van energie, leefbaarheid, landbouw, natuur, recreatie en toerisme en havenontwikkeling, met grote impact op het landschap. Mogelijk oplossingen voor de verschillende uitdagingen kunnen elkaar versterken, maar conflicteren soms ook met elkaar. Daarom zijn integrale, toekomstbestendige keuzes nodig: een integrale aanpak van de kustzone met alle betrokken partijen.

Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten hebben een eigen verantwoordelijkheid binnen die integrale gebiedsontwikkeling. Waterschappen werken binnen het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) aan het versterken van de Waddenzeedijken. Het Rijk investeert via de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) in herstel en ontwikkeling van natuur. Via het beheerplannen Natura 2000 voor de Waddenzee, Noordzeekustzone en eilanden wordt door Rijk en provincies gewerkt aan het realiseren van de instandhouding en verbeterdoelstellingen. Via KRW-maatregelen wordt gewerkt aan het behalen van de chemische en ecologische waterkwaliteit. Provincies investeren (via het Waddenfonds en het Investeringskader Waddengebied) in kustontwikkeling en het beter beleefbaar maken van de Waddenkust, evenals de kustgemeenten. Vanuit deze verantwoordelijkheden werken partijen vanuit een gezamenlijk beeld van de opgave en visie aan integrale oplossingen voor de kustzone.

Provincies als gebiedsregisseur

De Waddenprovincies willen vanuit hun positie als middenbestuur deze integrale aanpak van de kustzone faciliteren en aanjagen. Essentieel is daarbij dat betrokken overheden hun vaak sectorale budgetten

(zoals HWBP en PAGW) inzetten op basis van een integrerende benadering. Het vraagt de bereidheid om investeringen op elkaar af te stemmen en waar mogelijk aan elkaar te koppelen. Onmisbaar is daarbij het organiseren van voldoende regionale uitvoeringskracht. Hierbij is de betrokkenheid vanuit wonen, landbouw, natuur, landschap en cultuurhistorie, recreatie en toerisme, industrie, en havens) noodzakelijk. Dit vraagt niet alleen budgetten voor projecten, maar ook om budget om het proces goed vorm te geven.

Momenteel wordt via de volgende programma's invulling gegeven aan een integrale ontwikkeling van de kustzone:

- voor de Groningse kust via het programma Eems-Dollard 2050 (UP8) en via het programma versterken Lauwersmeergebied (UP9). Van een integrale gebiedsontwikkeling langs de Groningse Waddenkust (van Vierhuizergat tot Eemshaven) is op dit moment nog geen sprake;
- voor de Friese Waddenkust via het Fries Programma Waddenkust (UP10);
- voor de Noord-Hollandse Waddenkust via het Programma Waddenbaai (UP11).

Er is sprake van kennisuitwisseling en afstemming tussen de genoemde programma's, onder andere via het opgaveteam Vitale Kust en Afsluitdijk van het Interprovinciale Investeringskader Waddengebied (IKW).

Water as Leverage

Op verschillende plekken in het Waddengebied (Texel, Harlingen, Terschelling, Eems-Dollard en mogelijke andere locaties), experimenteren betrokken partijen de komende periode met de systematiek 'Water as leverage' als instrument om invulling te geven aan de integrale gebiedsontwikkeling, onder andere van kustgebieden. Lokaal eigenaarschap en draagvlak bij verschillende partijen is daarbij het vertrekpunt. We delen de ervaringen die we daarmee opdoen en bekijken of toepassing van deze systematiek (integraal, inclusief, financiële haalbaar, opschaalbaar) ook elders meerwaarde kan leveren. Dit doen we samen met partijen in Denemarken en Duitsland en de trilaterale Wadden Sea Board. In 2023 beslissen Rijk, provincies,

waterschappen, gemeenten en andere gebiedspartijen hoe zij om willen gaan met de methodiek 'Water as leverage'. Dit betrekken we bij de ontwikkeling van een routekaart voor het thema Kust zoals opgenomen in hoofdstuk 10 van dit Uitvoeringsprogramma.

Gebundelde financiering

Het is voor de integrale aanpak in de kustzone van groot belang om daar waar mogelijk de krachten én middelen te bundelen. Het gaat in de kustzone immers om het vinden van een samenhangend pakket aan maatregelen dat aan zoveel mogelijk doelen bijdraagt. Hiertoe is het essentieel dat investeringsstromen (zowel voor realisatie als beheer en onderhoud) zoveel mogelijk ruimte bieden om meekoppelkansen te verzilveren. Hoofdstuk 9 van dit Uitvoeringsprogramma zet verschillende acties in gang om de investeringsvraag in beeld te brengen en te komen tot een zoveel mogelijk gebundelde inzet van financieringsstromen. De in hoofdstuk 9 genoemde acties zijn van groot belang voor genoemde gebiedsontwikkelingsprogramma's.

Naar gezamenlijke keuzen langs de Waddenkust: de kansenkaart

Niet alles kan, en hoeft, overal. Oplossingen voor de ene sector, hebben consequenties voor het perspectief van andere sectoren. Niet overal willen we zoet-zout verbindingen in een agrarisch gebied, of recreatieve ontwikkelingen in een kwetsbaar landschap. Bij verschillende partners van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma bestaat de behoefte om, in aanvulling op de afzonderlijke gebiedsontwikkelingsprogramma's, op het schaalniveau van de hele Waddenkust keuzes te maken. Provincies nemen daarom in 2023 het initiatief om, samen met andere overheden en stakeholders, bewonersorganisaties en grondeigenaren, te komen tot een integrale kansenkaart die in beeld brengt waar in de kustzone voor welke functies de grote kansen liggen (en waar niet). Het Waddenatelier (UP3) kan hierin een rol spelen. Met de kansenkaart willen we richting geven aan de keuzes en inspiratie bieden aan toekomstige integrale gebiedsprocessen en - voor zover er nog

ruimte voor is - ook voor lopende processen. Het gaat dan om de wijze waarop meer integraal invulling kan worden gegeven aan verschillende grote opgaven langs de kust in de planperiode t/m 2026 en de periode tot 2050. De zoetwaterstrategie voor de landbouw (UP18) vormt belangrijke input voor de kansenkaart.

In hoofdstuk 10 van dit Uitvoeringsprogramma (thema 'Kust') is uitgewerkt hoe aan de transitie naar een integrale aanpak van de kustzone (incl. kansenkaart) verder invulling wordt gegeven. Hieronder gaan we dieper in op de reeds bestaande Provinciaal georiënteerde gebiedsprogramma's.

UP8. Integrale aanpak kustzone: Programma Eems-Dollard 2050, 2e tranche

Initiatiefrekkers en betrokkenen

Initiatiefrekkers is de provincie Groningen. De provincie werkt hierbij samen met de andere opdrachtgevers van het programma Eems-Dollard 2050 (ED2050): de ministeries van IenW en LNV en Rijkswaterstaat. Andere betrokken partijen zijn Groningen Seaports, de gemeenten Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt, de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest en Het Groninger Landschap. Deze partijen zijn vertegenwoordigd in de Stuurgroep Economie en Ecologie in Balans (E&E).

De omgeving langs de Eems-Dollard is direct betrokken. Projecten worden met inwoners, agrariërs, natuurorganisaties, etc. vormgegeven. Goed voorbeeld daarvan is de inrichting van de Kleine en Groote Polder, de pilot Brede Groene Dijk en het ophogen van laaggelegen gebieden met slib uit de Eems-Dollard.

Korte toelichting

De Eems-Dollard is het enig overgebleven estuarium in de Nederlandse Waddenzee. Het is één van de laatste plekken in Nederland waar zoet en zout water samen komen en waar de bijbehorende estuariene habitats en soorten te vinden zijn.

Deze estuariene natuur staat onder druk. Door inpoldering en vaargeulverdieping is sprake van onnatuurlijk hoge concentraties slib in het water, waardoor de voedselproductie van het systeem is afgenomen en het aantal vissen, vogels en planten achteruitgaat. Daarnaast zijn er te weinig geschikte leefgebieden voor vogels, vissen en kleine bodemdieren die passen bij een estuarium.

In het programma ED2050 werken overheden, natuur- en milieuorganisaties en bedrijven samen om de natuur te herstellen en economische ontwikkelingen mogelijk te maken en te verduurzamen. De komende jaren wordt gewerkt aan het terugdringen van de vertroebeling door jaarlijks 1 mln./ton slib (droge stof) uit het systeem te onttrekken of vast te leggen. Het onttrokken slib wordt benut voor bodemverbetering, het ophogen van landbouwgronden, dijkversterking en bouwblokken voor diverse toepassingen. Langs de randen van het estuarium vindt natuurherstel plaats door nieuwe natuurlijke leefgebieden en geleidelijke overgangen tussen land en water en zoet en zout water te creëren, in combinatie met slibvangst, recreatie en waterveiligheid.

Belangrijke projecten in de 2e tranche (vanaf 2021) zijn de pilot Ophogen landbouwgrond, IBP-VLOED, de MIRT-verkenning Eemsijsen, de inrichting en exploitatie van het tussengebied van de Dubbele Dijk voor slibvangst, natuurherstel en zouttolerante teelt en aquacultuur, de aanleg van de Brede Groene Dijk en de inrichting van de Kleine en Groote Polder. In de tweede tranche ligt de nadruk op de opschaling van succesvolle pilots en het verbinden van de programmadoelstellingen met andere beleidsdoelen zoals klimaatadaptatie, leefbaarheid, recreatie en toekomstperspectief voor de landbouw. Zo wordt het slib dat uit het systeem gehaald wordt (door onttrekking of natuurlijke invang) gebruikt voor het ophogen van laaggelegen gebieden en versterken van dijken.

De eerste proeven met het versterken van de dijk met gebiedseigen materiaal zijn positief en het draagvlak

in de regio voor de ophoging van laaggelegen landbouwgronden is groot. Daarbij heeft een aantal agrariërs al aangegeven snel aan de slag te willen. De verwachting is dat wanneer 1 miljoen ton droge stof per jaar (op land wordt gebracht de kosten € 30 mln/jaar bedragen. Dit levert de komende 10 jaar voldoende klei op voor 12 kilometer te versterken primaire Dollarddijk, enkele honderden hectares opgehoogde landbouwgrond, kennis over de ecologische effecten op de Eems-Dollard en - volgens de MIRT-rapportage uit 2015 - een meetbare afname van de vertroebeling van het estuarium.

Beoogd resultaat

Het programma ED2050 heeft twee hoofddoelen (Programmaplan 2021-2026): de vertroebeling verminderen en de natuurlijke leefgebieden langs de randen van de Eems-Dollard versterken. Daarbij is omgaan met klimaatverandering en inspelen op andere opgaven in het gebied - onder meer voor landbouw en waterveiligheid - een belangrijke randvoorwaarde.

Met het programma werken de partijen via zeven inhoudelijke strategieën aan de ecologische doelstellingen:

- het onttrekken van slib en het nuttig toepassen daarvan in onder meer dijkversterking en verbetering van landbouwgronden;
- het versterken van de buitendijks sedimentatie gecombineerd met natuurverbetering;
- het creëren van nieuwe natuurgebieden binnendijks, in combinatie met slibvangst en versterking van de beleving van het gebied;
- het verkennen van kansen om baggeren en verspreiden van zand en slib te combineren met natuurherstel of het verminderen van de impact op natuur;
- het creëren van voldoende broedgebieden en hoogwatervluchtplaatsen;
- het verkennen van de kansen voor versterking van onderwaterleven en biobouwers;
- het verbeteren en borgen van goed natuurbeheer binnen- en buitendijks.

Cruciaal in dit grensoverschrijdend gebied zijn ook de twee overkoepelde strategieën: het benutten en versterken van de samenwerking met Duitsland en een goed ondersteunend kennisprogramma.

De beoogde resultaten per strategie in 2026 staan in het Programmaplan ED2050 2021-2026.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 6;
- Klimaatverandering, veranderdoel 2;
- Havens, veranderdoelen 4 en 5;
- Landbouw, veranderdoel 2;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 2 en 3.

Voortgang en planning

Het programma ED2050 is in 2016 officieel van start gegaan. De eerste tranche (2016-2021) was gericht op het begrijpen van het systeem en op de start van een aantal pilots (Dubbele dijk, kleirijperij, kwelderontwikkeling en habitatverbetering). Dit waren relatief kleinschalige projecten ten opzichte van de te realiseren programmadoelstellingen. Deze pilots hebben veel kennis opgeleverd, die nu vertaald worden in de tweede tranche (2021-2026). Daarnaast blijft - net als in de eerste tranche - veel aandacht voor het ontwikkelen van systeemkennis.

De stuurgroep E&E bewaakt het doelbereik van het programma. Hierin vindt ook de besluitvorming over de programmalijnen plaats. Ieder kwartaal rapporteert het programma richting de Stuurgroep E&E over de voortgang van de strategieën en projecten. Ieder jaar wordt een monitoringrapportage opgesteld, waarin de kwaliteit van het systeem, de voortgang en doelbereik in de individuele projecten en programmadoelen in beeld worden gebracht.

De beoogde (tussen)resultaten in de periode 2021-2026 staan in het programmaplan.

Kosten en capaciteit

De programmakosten voor de 2e-tranche (2021-2025) zijn begroot op gemiddeld €280.000,- (exclusief

€100.000,- voor het kennisprogramma) per jaar en de inzet van 7 fte door de opdrachtgevers.

De uitvoeringskosten van de lopende projecten worden bekostigd uit onder meer het Waddenfonds, de PAGW, het HWBP, het IBP, LIFE-IP en cofinanciering door de verschillende partners van het programma.

UP9. Integrale aanpak kustzone: versterken Lauwersmeergebied

Initiatietrekker en betrokkenen

Het Lauwersmeergebied valt bestuurlijk onder de stuurgroep Lauwersmeer (nieuwe stijl 2022), waarin acht partijen deelnemen, te weten: de provincie Fryslân, provincie Groningen, Wetterskip Fryslân, Waterschap Noorderzijlvest, de gemeente Noardeast Fryslân en Het Hogeland, Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat. De stuurgroep is opdrachtgever van initiatieven die bijdragen aan uiteenlopende doelstellingen. Het accent ligt hierbij vooral op natuur, recreatie, landbouw, duurzaamheid en beleving.

Korte toelichting

Het Lauwersmeergebied is een Natura2000 natuurgebied dat ligt op de grens van provincie Fryslân en Groningen en grenst aan het Werelderfgoed Waddenzee. Een deel van het gebied is aangewezen als Nationaal Park. Het Lauwersmeer een belangrijke schakel in de berging en afvoer van water uit Groningen, Fryslân en Drenthe. Naast natuur wordt het gebied gebruikt voor landbouw-, recreatie- en defensieactiviteiten. De haven van Lauwersoog maakt deel uit van het gebied.

Partijen in de Stuurgroep werken samen aan een Toekomstagenda met daarin gebiedsopgaven voor de komende jaren voor het Lauwersmeergebied.

Voor de onderwerpen 'Nationaal Park, duurzame economie en toerisme' worden de volgende opgaven uitgewerkt:

- het implementeren van het toekomstige landelijke beleidsprogramma Nationale Parken. Onderdelen

daarvan zijn het versterken van de natuur, het opstellen van een educatiestrategie, coördineren en faciliteren van wetenschappelijk onderzoek en voorlichting geven over het Nationaal Park;

- het uitdragen en versterken van de donkerte, voor het Dark Sky Park Lauwersmeer en omgeving. Een onderdeel hiervan wordt naar alle waarschijnlijkheid het 'Masterplan Donkerte Lauwersoog', waar vanaf 2023 mee gestart wordt door de Duurzame Havencoalitie Lauwersoog;
- het versterken van het duurzaam recreatie en toerisme in de kustzone. In de haven van Lauwersoog wordt een Werelderfgoedcentrum opgezet en samengewerkt met het subsidieprogramma 'Lauwersmeer hijst de zeilen';
- het voortzetten van de Duurzame Havencoalitie Lauwersoog en het uitwerken van de visie Lauwersoog. De gemeenten Het Hogeland en Noardeast Fryslân en de provincies Fryslân en Groningen hebben, met input van deskundigen, betrokken bedrijven, organisaties en inwoners, een integrale gebiedsvisie opgesteld voor Lauwersoog 2021-2030: Natuurlijk Lauwersoog. De visie bevindt zich in een afrondende fase. Na vaststelling van de gebiedsvisie, zal deze nader geconcretiseerd worden in een uitvoeringsprogramma.

Voor de onderwerpen 'Water, Natuur en Klimaat' zijn de volgende opgaven benoemd die worden uitgewerkt in de toekomstagenda:

- het nader onderzoeken en uitwerken van zoetwaterbeschikbaarheid voor natuur en landbouw en een verkenning doen naar een verbinding tussen Lauwersmeer en Waddenzee voor onbelemmerde vismigratie. De eerste stap is om te komen tot een goed meetnet op land en water, waar real-time chloride gehalten gemeten gaan worden. Daarnaast is door de provincies een PAGW-aanvraag ingediend om een verkenning te starten vanaf 2024 naar mogelijkheden voor het versterken van de zoet/zout overgang tussen Waddenzee en Lauwersmeer. Het programma 'Zoet op zout' richt zich op de zoetwaterbeschikbaarheid en zouttolerantie van gewassen. Beide ontwikkelingen worden in samenhang beschouwd en geven input voor een

duurzame ontwikkeling van zowel natuur als landbouw in het Lauwersmeergebied;

- het opstellen van een nieuw Natura2000 Beheerplan en het versterken van de natuurwaarden in het gebied. Onderdeel van een nieuw beheerplan is om te komen tot integraal waterbeheer, waarin rekening gehouden wordt met ecologische doelen, afwatering, veiligheid, bergingscapaciteit en zoetwaterbeschikbaarheid. De impact van klimaatverandering zal daarbij een belangrijke rol spelen;
- uitvoeren en afstemmen over de KRW-doelen t/m 2027, met als doel om de kwaliteit van het oppervlaktewater te verbeteren. De kernmaatregel is het verbeteren van de vismigratie tussen de verschillende gebieden (Waddenzee, Lauwersmeer, Drentsche Aa, Friese boezem);
- het waarborgen van de waterveiligheid, mede in relatie tot klimaatverandering. Daarnaast wordt de komende jaren uitvoering gegeven aan de dijkversterking van de Lauwersmeerdijk-Vierhuizen door het Waterschap Noorderzijlvest, met koppelprojecten voor natuur en economie.

In aanvulling hierop wordt in 2023 gekeken hoe deze opgaven en de doelen van UPg (Integrale aanpak in de kustzone van het Waddengebied) elkaar kunnen versterken.

Beoogd resultaat

Een Toekomstagenda gekoppeld aan de gebiedsopgaven met bijbehorende projecten.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 6;
- Klimaatverandering, veranderdoel 2;
- Havens, veranderdoelen 4 en 5;
- Landbouw, veranderdoel 2;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 2 en 3.

Voortgang en planning

Partijen werken op dit moment aan de Toekomstagenda.

Kosten en capaciteit

Nog niet bekend.

UP10. Integrale aanpak kustzone: Fries Programma Waddenkust

Initiatieftrekker en betrokkenen

Direct betrokken overheden zijn Wetterskip Fryslân, Rijkswaterstaat Noord-Nederland, de provincie Fryslân, en de gemeenten Súdwest-Fryslân, Harlingen, Waadhoeke en Noardeast-Fryslân. LTO Noord (namens de landbouwsector) en It Fryske Gea (namens de natuur- en milieuorganisaties) maken ook deel uit van de samenwerking rondom de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer. Vanuit haar positie als middenbestuur faciliteert de provincie Fryslân het proces om tot een gezamenlijke integrale aanpak van de kustzone te komen.

Korte toelichting

In de kustzone komen verschillende grote opgaven samen. Het tempo van de klimaatverandering stelt het gebied in de periode tot 2050 (en daarna) voor grote uitdagingen op het gebied van waterveiligheid en waterbeheer. Daarnaast spelen er uitdagingen en kansen op het gebied van leefbaarheid, landbouw, natuur, recreatie en toerisme en havenontwikkeling. Deze uitdagingen hangen vaak met elkaar samen en vragen om integrale, toekomstbestendige keuzes op gebiedsniveau. De uitgangspunten en strategieën zoals verwoord in de Agenda voor het Waddengebied 2050 vormen hiervoor het vertrekpunt. Samenwerkende partijen geven dit vorm in het Fries Programma Waddenkust (FPW). Het FPW zet in op het samenbrengen van de opgaven en regionale doelen in het gebied, en slaat een brug tussen beleid en (regionale) uitvoering. Daarbij zetten we in op werken als één overheid, mét gebiedspartners.

Momenteel spelen de (aankomende) dijkverbeteringen aan de Friese kust een grote rol in de integrale gebiedsontwikkeling. Wetterskip Fryslân werkt in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) aan het versterken van de Waddenzeedijk in twee fases. Fase 1 betreft het oostelijke deel van de Friese Waddenkust (Koehool-Lauwersmeer, looptijd tot 2029) en fase 2 het westelijke deel (Zurich-Koehool, looptijd tot 2035). Bij Koehool-Lauwersmeer wordt onder het motto

“dijk versterkt, randen verzacht en gebied verrijkt” gewerkt wordt aan een integraal ontwerp voor de kustzone. Hierbij werken betrokken overheden en stakeholders zowel ambtelijk als bestuurlijk nauw samen onder de noemer ‘1DYK’.

Binnen het traject Zurich-Koehool wordt op dit moment lokaal al intensief samengewerkt in het Programma Harlingen en het gebiedsproces Kop Afsluitdijk.

Beoogd resultaat

Koehool-Lauwersmeer

Voor Koehool-Lauwersmeer is het uiteindelijk doel is een integraal gebiedsontwerp op basis van één gedragen verhaal, met inhoud en keuzes die gezamenlijk gevormd en afgewogen zijn.

Het integraal gebiedsontwerp bestaat grofweg uit:

- de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer (inclusief inpassingsmaatregelen voor andere opgaven);
- een pakket aan maatregelen in het kader van het project ‘Verzachten randen van het Wad, als onderdeel van het gebiedsproces van het dijkversterkingsproject Koehool-Lauwersmeer’ i.k.v. de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- verschillende grotere en kleinere projecten gericht op koppelkansen met opgaven ten aanzien van zoetwaterbeschikbaarheid/landbouw, recreatie en toerisme en leefbaarheid.

De integrale gebiedsontwikkeling Koehool-Lauwersmeer verbindt ook verschillende bestaande gebiedsprocessen (waaronder Holwerd aan Zee) aan elkaar en aan het genoemde integraal gebiedsontwerp.

Zurich-Koehool

Het proces van de dijkversterking Zurich-Koehool bevindt zich (eind 2022) in de voorverkenningfase. Beoogd resultaat is om ook voor dit gebied te komen tot de realisatie van een integraal gebiedsontwerp. In het kader van Programma Harlingen hebben gemeente Harlingen, Wetterskip Fryslân, Rijkswaterstaat Noord-Nederland en provincie Fryslân al de eerste stappen gezet richting een integraal plan waarin enkele complexe, specifieke

opgaven met elkaar gecombineerd worden. Partijen zijn voornemens om de methodiek 'Water as Leverage' toe te passen om tot verdere planvorming te komen. Programma Harlingen is daarmee één van de casussen in een beoogd internationaal Water as Leverage Wadden programma.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Klimaatverandering, veranderdoel 2;
- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 1 en 3;
- Landbouw, veranderdoel 4;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 2 en 3;
- Landschap en cultuurhistorie, veranderdoel 2.

Planning en voortgang

Gelet op de planperiode van de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer (uitvoering tot 2029) zal de realisatie van het integraal gebiedsontwerp zich uitstrekken over een langere periode dan de planperiode van voorliggend Uitvoeringsprogramma. Eerste mijlpalen:

- start planuitwerking deeltraject dijkversterking Koehool-Zwarte Haan (Q3 2022);
- oplevering gebiedsdocument 1Dyk Koehool-Lauwersmeer (Q4 2022);
- besluit Rijk over afronding PAGW-verkenning 'Verzachten randen van het Wad, als onderdeel van het gebiedsproces van het dijkversterkingsproject Koehool-Lauwersmeer' en start planuitwerking (Q1 2023);
- verkennen koppeling Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) (Q2 2023);
- subsidieaanvragen voor IKW/Waddenfonds en mogelijke andere subsidie aanvragen gericht op sociaaleconomische opgaven resp. groenblauwe opgaven (2023);
- oplevering integraal voorkeursontwerp en definitief ontwerp dijkverbetering Koehool-Lauwersmeer (2023-2024).

Gelet op de planperiode van de dijkversterking Zurich-Koehool (uitvoering tot 2035) zal de realisatie van het integraal gebiedsplan zich uitstrekken over een langere periode dan de planperiode van voorliggend

Uitvoeringsprogramma. Eerste mijlpalen:

- oplevering gebiedsverkenning Programma Harlingen (Q4 2022);
- besluit minister over PAGW-aanvraag 3e tranche (Q4 2022);
- opstart integraal gebiedsproces Zurich-Koehool (HWBP, PAGW, Investeringskader Waddengebied, Fries Programma Waddenkust) (Q1 2023);
- verkennen koppeling Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) (Q2 2023).

Op 5 december 2022 stelde de Stuurgroep Koehool-Lauwersmeer het gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer (dijk versterkt, randen verzacht, gebied verrijkt) vast. Dit gebiedsdocument vormt het vertrekpunt voor verdere uitwerking in een integraal gebiedsontwerp.

Kosten en capaciteit

Voor de integrale gebiedsontwikkeling Koehool-Lauwersmeer zijn onder andere budgetten beschikbaar vanuit HWBP, PAGW, Investeringskader Waddengebied/Waddenfonds. Blijvende aandacht is nodig voor het zoveel mogelijk 'ontschot' inzetten van deze en andere budgetten, zodat investeringen zo goed mogelijk op elkaar afgestemd kunnen worden (in tijd, ruimte en qua doelbereik).

Voor de integrale gebiedsontwikkeling Zurich-Koehool komt mogelijk budget beschikbaar vanuit HWBP (afhankelijk van de uitkomsten van de voorverkenning). De Waddenprovincies hebben voorts medio 2022 voorgesteld ook vanuit PAGW (3e tranche) middelen beschikbaar te stellen voor natuurmaatregelen als onderdeel van de integrale dijkversterking Zurich-Koehool. Een besluit hierop van de ministers van IenW en NEN is verwacht.

Over een eerste fase (2023-2024) van een Water as Leverage Wadden project zijn Rijk en regio in gesprek. Voor een tweede fase (2024 en verder) is een Interreg-aanvraag in de maak.

Personele inzet te dekken door Rijk, waterschappen, provincies, gemeenten en stakeholders.

UP11. Integrale aanpak kustzone: ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust en Waddenbaai

Initiatieftrekker en betrokkenen

Het proces rond Waddenbaai wordt gecoördineerd door de provincie Noord-Holland. Het initiatief wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met de vier Kopgemeenten, Landschap Noord-Holland, Staatsbosbeheer, LTO en het Hoogheemraadschap Hollands-Noorderkwartier.

Korte toelichting

Waddenbaai is eind 2018 gestart als een van de 'frames' uit het ambitiedocument van 'De Kop Werkt!', dat als doel versterking van landschaps- en natuurkwaliteit en beleving (recreatie en toerisme) heeft. Alle partijen herkennen en erkennen dat klimaatverandering en de bijbehorende wateropgave enerzijds en ruimtebehoefte anderzijds voor een groeiend aantal knelpunten in het gebied zorgen, met name in de agrarische sector en de natuur. De stuurgroep Waddenbaai heeft daarom het doel van Waddenbaai aangepast: van landschapsplan naar een toekomstbestendig landschap. Daarbij zijn twee concrete doelen geformuleerd:

1. Rondje Waddenbaai. Er komt een nieuwe fietsroute Den Oever-Den Helder met veerverbinding Den Oever-Oudeschild (2e verbinding met Texel) en beleefpunten die wad en achterland beter met elkaar verbinden;
2. Toekomstbestendige Waddenbaai. Binnen specifiek te benoemen deelgebieden werken alle betrokken belanghebbenden samen aan een toekomstbestendige regio, waarin economie, ecologie en landschap in balans zijn.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Klimaat, veranderdoelen 2, 3, 4;
- Recreatie en Toerisme, veranderdoelen 1, 2 en 3.

Beoogd resultaat

- het Rondje Waddenbaai is gerealiseerd (ad. 1);
- PM, afhankelijk van besluitvorming (ad. 2).

Voortgang

Het Rondje Waddenbaai wordt nu uitgewerkt. Voor het gebied rond het Amstelmeer in de Kop van Noord-Holland zijn verschillende scenario's in beeld gebracht als denkrichtingen voor de toekomstige ontwikkeling van het gebied langs de assen van water, natuur en landbouw. De denkrichtingen dienen als inspiratie om samen met partijen in het gebied te komen tot een toekomstperspectief. De dialoog daarover wordt door middel van verbindend onderhandelen gevoerd. Met de partijen in de stuurgroep zijn gebiedsanalyses uitgevoerd om met gebiedsprocessen te starten. Dat heeft eind 2021 nog niet tot een keuze voor een gebied geleid. Een belangrijke reden is dat in de Kop van Noord-Holland al veel projecten, processen en onderzoeken lopen om tot oplossingen te komen voor specifieke vragen rond de opgaven voor klimaatadaptatie, water en ruimte. De partijen zijn met elkaar in gesprek gegaan om tot om tot concretisering van de opdracht te komen en vast te stellen welke partij het gebiedsproces gaat trekken. Conclusie van de Stuurgroep Waddenbaai eind september 2022 was dat met de opdracht van het Rijk vanuit het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG), de druk op het gebied nog groter wordt. De opgaven vanuit het NPLG en de doelen van de Agenda Waddenbaai kunnen volgens de stuurgroep niet tegelijkertijd gerealiseerd worden. De samenwerkende Kopgemeenten beraden zich op de prioritering.

Planning en vervolg

Het streven is in voorjaar 2023 een subsidieaanvraag bij het IKW in te dienen voor het Rondje Waddenbaai. Dit najaar wordt besloten of een PAGW-aanvraag voor verkennend onderzoek voor het gebiedsproces Waddenbaai, binnen het Masterplan Noord-Hollandse Wadden- en IJsselmeerkusten gehonoreerd wordt. Dit verkennend onderzoek kan zicht bieden op de noodzakelijke integratie van de doelen van de Agenda Waddengebied en het NPLG.

Capaciteit en kosten

Na het uitwerken van het Rondje en het formuleren van een nieuwe opdracht voor een Toekomstbestendige Waddenbaai zijn de benodigde capaciteit en

kosten nader te specificeren (inclusief de inzet van deelnemende overheden en andere partijen en programma's). Uitgangspunt is een onafhankelijk projectleider waarmee de gebiedspartijen samen komen tot een uitvoeringsprogramma voor het Rondje en een uitvoeringsperspectief voor een Toekomstbestendige Waddenbaai.

UP12. Mogelijkheden energietransitie Waddengebied

Initiatieftrekker en betrokkenen

De provincies Noord-Holland, Groningen en Fryslân zijn de initiatiefnemers. Zij werken in nauwe samenwerking met het ministeries van EZK, LNV, IenW, de kustgemeenten, de eilandgemeenten en het Omgevingsberaad.

Korte toelichting

Het doel van het initiatief 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' is om in 2023 een gezamenlijk beeld te schetsen van de manier waarop de energietransitie in het Waddengebied nu en in de toekomst zo vormgegeven kan worden dat deze past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied, zoals geformuleerd in de Agenda. Op deze manier vindt een verdieping en verbreding plaats van de cluster-vensterbenadering van het voormalig Regiecollege Waddengebied uit 2014.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Energietransitie, veranderdoelen 1, 2 en 3;
- Landschap en cultuurhistorie, veranderdoel 1;
- Landbouw, veranderdoel 7.

Beoogd resultaat

Het initiatief levert twee resultaten op:

- een door overheden én stakeholders gedeelde beschrijving van bestaande en toekomstige energieopgaven en de wijze waarop die opgaven in het Waddengebied invulling kunnen krijgen, daarbij rekening houdend met de hoofddoelstellingen voor

de Waddenzee en Waddengebied, en het bestaande klimaat en energiebeleid (incl. afspraken zoals bijvoorbeeld de 'zonneladder');

- een voorstel voor het omgaan met de kernwaarden in het Waddengebied bij toekomstige besluitvorming over de energietransitie.

Uiteindelijk doel is dat de uitgangspunten van de Agenda gedurende de looptijd van het Uitvoeringsprogramma op een goede wijze vertaald worden in de beslissingen over de energietransitie door het rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om de volgende versies van de Regionale Energiestrategieën van de regio's Noord-Holland Noord, Fryslân en Groningen, PAWOZ en de omgevingsvisies en energieprogramma's van overheden (waaronder Transitievisies warmte van eiland- en kustgemeenten).

Voortgang

Het initiatief is in eerste instantie opgepakt door de Waddenprovincies, het ministerie van EZK en het Omgevingsberaad. Er is een offertezoek gereed voor de werving van een extern bureau dat de feitelijke verkenning uitvoert. Dit offertezoek is te beschouwen als het Plan van Aanpak. Verdere uitwerking en uitvoering vindt in nauw overleg met kust- en eilandgemeenten en de andere partners van het Uitvoeringsprogramma plaats.

Planning

De uitvoering van de verkenning start naar verwachting voor de zomer 2023, en de oplevering daarvan eind 2023. Na bespreking van het resultaat in het BO Waddengebied is een vervolgtraject denkbaar in de periode vanaf 2024. Dit zal zich naar verwachting vooral richten op procesafspraken over de vertaling van de energieverkenning in besluitvorming over de energietransitie, bijvoorbeeld bij volgende versies van de Regionale Energiestrategieën.

Kosten en capaciteit

De verwachte kosten van het initiatief bedragen vooralsnog naar schatting maximaal € 30.000,-, exclusief de kosten van een eventueel vervolg. Deze kosten zijn nog niet gedekt. De personele inzet van betrokken organisaties (provincies, ministeries, Omgevingsberaad) vindt plaats vanuit bestaande formatie.

UP13. Programma Brede welvaart Waddeneilanden

Initiatieftrekkers en betrokkenen

Initiatieftrekkers zijn de Eilandgemeenten. Ze werken samen met het Rijk en de Waddenprovincies op basis van het 'Convenant Samenwerking Waddeneilanden'. Per actielijn zijn de samenwerkingspartners benoemd.

Korte toelichting

Het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden richt zich op behoud en versterking van de leefbaarheid op de Waddeneilanden. Naast het thema leefbaarheid staan daarbij ook de thema's duurzame energie en circulaire economie centraal. Alle drie vallen ze onder 'brede welvaart'.

Het programma bestaat uit 15 actielijnen, verdeeld over 5 programmalijnen:

- Goed wonen en leven;
- Toekomstbestendig ondernemen en ontwikkelen;
- Optimaal Bereikbaar & Verbonden;
- Duurzame Energie;
- Circulaire Economie.

En het overkoepelend thema 'Samenwerking'

Beoogd resultaat

Per actielijn zijn de beoogde resultaten beschreven. Het overkoepelende doel is dat de eilanden een aantrekkelijk woon-, werk- en leefgebied blijven voor de inwoners, waar het voorzieningenniveau op peil is en iedereen een leven lang kan wonen.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Leefbaarheid, alle veranderdoelen;
- Energietransitie, veranderdoel 2;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 6, 7 en 8;
- Klimaatverandering, veranderdoel 3.

Voortgang

Het Algemeen Bestuur van het Samenwerkingsverband heeft het Programma Waddeneilanden op 24 juni 2021 vastgesteld.

Er is een stuurgroep ingericht met de volgende leden: voorzitter (lid van het dagelijks bestuur, als bestuurlijk opdrachtgever), vijf wethouders (elk bestuurlijk trekker van één programmalijn), de secretaris-directeur van het Samenwerkingsverband (ambtelijk opdrachtgever), een gemeentesecretaris (namens de Directieraad) en de programmamanager. Uitbreiding is mogelijk met vertegenwoordigers van de provincies, het ministerie van BZK, ondernemers en het onderwijs (triple helix).

Planning en vervolg

Begin 2022 is het bij het Programma behorende Uitvoeringsprogramma vastgesteld. Dit uitvoeringsprogramma vormt de basis voor de aanvraag Regio Deal die in november 2022 wordt aangevraagd (4e tranche). Bij toekenning gaat de Regio Deal medio 2023 van start met een looptijd van 4 jaar. Daarnaast vindt afstemming plaats met de programmalijnen van het Waddenfonds/IKW die vallen onder het thema Eilanden op Eigen Kracht (gelijke doelen voor duurzaamheid, circulariteit en duurzame brede welvaart/toerisme).

In 2023 wordt op alle eilanden gestart met een aantal projecten gericht op het versneld realiseren van ca. 200 woningen. Hiervoor heeft het Rijk een bedrag van € 5 miljoen beschikbaar gesteld.

Kosten en capaciteit

De omvang van het Programma bedraagt circa € 36 miljoen. De Waddeneilanden hebben voor het opstartjaar 2022 € 300.000,- beschikbaar gesteld. Daarmee is een compacte programmaorganisatie bekostigd die aan de slag is gegaan met de Regio Deal-aanvraag en het verder uitwerken van alle beoogde projecten. Naast financiering door het Rijk en beide provincies betekent een Regio Deal ook een substantiële investering (25% van het totaal) van de eilanden. Deze cofinanciering van € 9.000.000 is door de eilander gemeenteraden in 2022 beschikbaar gesteld via de kadernota's. Aanvullend lopen er gesprekken met andere partijen zoals het Waddenfonds.

UP14. Programma Versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekkers zijn de Waddenkustgemeenten die voor dit initiatief samenwerken met de Waddenprovincies, private partijen en regionale organisaties (Merk Fryslân, Marketing Groningen, Holland Boven Amsterdam) en het IKW Opgaveteam Vermarkten en Versterken Werelderfgoed.

Korte toelichting

De Vereniging van Waddenzeegemeenten werkt aan het programma 'Grenzeloos gebied, begrensd genieten'. Met dit programma willen partijen een impuls geven aan duurzame regionale recreatie en toerisme langs de Waddenkust en de noordelijke IJsselmeerkust. Achterliggende doelen zijn: ontwikkeling van de Waddenkust als Green destination, sterkere bewustwording van natuur, landschap en culturele waarden, landbouwkundig gebruik en versterking van beleving en toerisme als economische drager.

Uitvoering van dit programma gebeurt door de initiatieven van private partijen, kustgemeenten, regionale organisaties (zoals Merk Fryslân, Marketing Groningen, Holland Boven Amsterdam) en provincies te bundelen. De partijen benutten de Landschapstriënnale 2023 als belangrijk moment voor de beoogde toeristische ontwikkeling.

Beoogde resultaat

Het beoogde resultaat is een samenwerkingsstructuur die de regionale en lokale overheidsbelangen verbindt met initiatieven en ontwikkelingen op het gebied van recreatie en toerisme. Deze structuur biedt houvast aan betrokken overheden, private partijen en gebruikers; hiermee kunnen ze projecten beter tot uitvoering brengen. Specifiek is het programma gericht op:

- een groter en diverser aanbod van overnachtingen, horeca en voorzieningen en betere bestemmingen;
- een betere bereikbaarheid, vooral parallel aan de kust, meer toeristische overstapplaatsen en

vervoerwijken (zoals een kustbus) en doorverwijzende bestemmingen;

- de samenwerking in netwerken van kustgemeenten, aanbieders, natuur- en landschapsbeheerders, landbouw, musea en bezoekerscentra versterken. Daarbij wordt aangesloten bij het platform 'Team de Kust'.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Recreatie en toerisme, veranderdoel 1, 2 en 3;
- Landbouw, veranderdoel 6.

Voortgang

De Vereniging van Waddenzeegemeenten heeft het plan van aanpak geaccordeerd, incl. de financiering van het opstellen van het programma.

Planning en vervolg

Het programma is eind 2023 gereed. Start uitvoering eind 2023 met een inventariserende ronde langs de gemeenten. Belangrijke vervolgstappen zijn:

- eind 2023: indiening bij het IKW/Waddenfonds;
- de projecten starten in de periode 2023-2026;
- Landschapstriënnale: 2023 (en daarna bestendiging van de impuls die daarvan uitgaat).

Kosten en capaciteit

De kosten en capaciteit om het programma op te stellen zijn gedekt. Het programma wordt in 2023 bij het IKW/Waddenfonds ingediend. De Waddenzeegemeenten, provincies Noord-Holland en Fryslân financieren de Landschapstriënnale 2023, die een impuls aan het toerisme kan geven.

UP15. Maritieme ontwikkeling havenplaatsen

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker namens de kustgemeenten is de gemeente Harlingen. De andere havengemeenten leveren een substantiële bijdrage aan dit initiatief, in nauwe samenwerking met de havens, provincies, waterschappen en stakeholders.

Korte toelichting

Met de uitvoering van 'Marconi Buitendijks' heeft Delfzijl weer een verbinding met de Waddenzee gekregen. Toch zijn hier nog enkele belangrijke uitdagingen, zoals het omleiden van het spui, vergroting van de zeesluis en herstel van de oude zeesluis voor de recreatievaart. 'Marconi' is een inspiratiebron voor andere havensteden (Harlingen en Den Helder) en visserijhavens (Lauwersoog en Den Oever). Ook daar zijn initiatieven om de maritieme wereld en de Waddenzee beter beleefbaar maken en een wervender vestigingsklimaat te creëren. Daarbij leggen we steeds de koppeling met opgaven op het gebied van de natuur, toerisme en recreatie, leefbaarheid, economische havenontwikkeling, energietransitie en de slibhuishouding. Een voorbeeld is het Programma Harlingen dat inzet op ontwikkeling van Harlingen tot maritiem centrum met een moderne industriehaven, behoud van het historisch karakter, versterking van recreatie en toerisme, natuur en havenontwikkeling, passend bij het Werelderfgoed en inspeland op de effecten van klimaatverandering. Ook in de andere havenplaatsen spelen grote opgaven die samenhangen met transities in de visserij of de ontwikkeling van het maritiem cluster in Den Helder.

De gemeenten van de havenkustplaatsen ontwikkelen een programma om, van elkaar lerend, sterker in te zetten op de relatie met de Waddenzee, de beleving van de Waddenzee in visserijhavens en havensteden en doorwerking van de verschillende havenvisies. Daarbij brengen ze de gezamenlijke dilemma's in beeld om tot een gezamenlijke aanpak te komen, te leren van elkaars ervaringen en deze lessen in praktijk te brengen. Het programma bestaat uit projecten voor de periode tot 2026 en geeft zicht op projecten voor de (middel)lange termijn.

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat is een door bestuurders en stakeholders gedragen programma voor de havenkustplaatsen. De gezamenlijke opgaven voor havenontwikkelingen zijn in beeld en oplossingen zijn uitgevoerd of in plannen geborgd met mogelijke

financieringsbronnen (onder meer IKW/Waddenfonds). Het programma heeft een looptijd tot 2026 en biedt een doorkijk naar de (middel)lange termijn. Daarmee levert het programma ook bouwstenen voor het Kustfonds Wadden. De resultaten passen binnen de doelen en ambities van de Agenda.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 1a, 2c en 4;
- Bereikbaarheid, veranderdoel 1;
- Klimaat, veranderdoel 2;
- Energietransitie, veranderdoel 2 en 3;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 1, 2, 4 en 11;
- Havens, veranderdoel 5;
- Landschap en cultuur erfgoed, veranderdoel 4.

Voortgang

Het Plan van Aanpak voor opstellen van het programma is vastgesteld. Momenteel wordt het programma opgesteld. Er zijn meerdere sessies gehouden met medewerkers van havengemeenten en havens om de programmalijnen vast te stellen en projecten te identificeren. Bij het opstellen van het programma wordt nauw samengewerkt met het IKW Opgaveteam voor de Waddenzeehavens. De Raad van Advies Waddenzeehavens en de Vereniging van Waddenzeegemeenten worden periodiek geïnformeerd over de ontwikkeling van het programma.

Planning en vervolg

- bestuurlijk vastgesteld programma naar Stuurgroep Waddenprovincies en het Waddenfonds eind 2023;
- de projecten starten in de periode 2023-2026;
- korte termijn doelen gereed en uitvoeringsplan met financiering voor de middellange en lange termijn: eind 2026.

Kosten en capaciteit

De partijen gaan voor het opstellen van het programma uit van een externe projectleider en inzet van de betrokken kustgemeenten en havens. Het opstellen van het programma wordt financieel ondersteund door het Waddenfonds en het IKW.

Voor de plan- en uitvoeringsfase zijn middelen gereserveerd bij de majeure opgave Havens en natuurontwikkeling in het Investeringskader Waddengebied.

UP16. Ecoport Innovatieprogramma verduurzaming havens

Initiatietrekker en betrokkenen

Initiatietrekker is de Raad van Advies Waddenzeehavens.

Korte toelichting

De Waddenzeehavens willen met hun directe omgeving en in samenwerking met het bedrijfsleven continu innoveren om te blijven verduurzamen. In 2020 is proefgedraaid met een Innovatiemotor, onder meer met recycling van visnetten, de aanpak van oilspills in havens en on site recycling van plastic afval in havens. Financiers zijn de Waddenprovincies, RWS en Waddenzeehavens. In het verlengde daarvan heeft de Raad de ambitie te komen tot een samenhangend geheel van innovaties gericht op onderstaande doelen:

- de uitstoot van CO₂ en stikstof verder reduceren in en rond de Waddenzeehavens;
- de circulaire economie in en rond de Waddenzeehavens versterken;
- meer biodiversiteit realiseren in en rond de Waddenzeehavens;
- de energietransitie in en rond de Waddenzeehavens versnellen;
- een duurzaam ecosysteem ontwikkelen in en rond de Waddenzeehavens;
- beschikbaarheid en productie van industrieel proceswater vergroten en zoutindringing bij zeesluizen beperken;
- boortechnieken voor vermindering van de impact bij aanleg van kabels en leidingen.

Beoogd resultaat

Een samenhangend geheel van innovatieve projecten die bijdragen aan bovenstaande doelen.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draag bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 4;
- Bereikbaarheid, veranderdoel 2 en 3;
- Energietransitie, veranderdoel 1;
- Havens, veranderdoel 1 en 2;
- overige activiteiten, veranderdoel 3

Voortgang

De Raad van Advies heeft haar steun uitgesproken voor de opzet van het programma, op basis van de ervaringen tot nu toe en de gepresenteerde nieuwe innovatiemogelijkheden.

Planning en vervolg

De projecten starten in de periode 2023-2026.

Kosten en capaciteit

Capaciteit en kosten voor de opzet van het programma zijn gedekt, deels via het proefproject Innovatiemotor. De inbreng van de havens vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de Raad van Advies Waddenzeehavens. Het IKW/Waddenfonds is een mogelijke financieringsbron van de projecten.

UP17. Green shipping

Initiatietrekker en betrokkenen

Initiatietrekker binnen het Uitvoeringsprogramma is het programma Waddenzeehavens. Het programma Green shipping wordt getrokken door FME, de gezamenlijke ondernemersorganisatie voor de technologische industrie. In het programma werken de Waddenzeehavens samen met verschillende bedrijven en met de Rijksrederij.

Korte toelichting

Het havenbedrijfsleven wil internationaal vooroplopen en een voorbeeldrol vervullen voor schone en fossielvrije scheepvaart in het Waddengebied. De ambitie is dat in 2030 60% van de 'Waddenvloot' CO₂-vrij en zonder schadelijke emissies vaart (onder meer geluidsarm en stikstofvrij).

Voor 2040 is dit aandeel op 100% gesteld. De scheepvaart in het Waddengebied vaart nu nog bijna volledig op fossiele brandstof (diesel). Prijsstechnisch zal de sector niet snel overstappen op fossielvrije brandstof. Vanwege de lange afschrijvingstermijn van schepen is nieuwbouw niet de (enige) oplossing; ombouw is cruciaal om deze transitie van de grond te krijgen.

Beoogd resultaat

Het programma ontwikkelt en test pilotsschepen die het Waddengebied als thuishaven hebben en laten zien hoe de scheepvaart emissie- en fossielvrij kan varen. Ook het realiseren van de bijbehorende havenfaciliteiten is onderdeel van de pilots. Het initiatief omvat circa tien pilots.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen: Havens, veranderdoel 1, Bereikbaarheid, veranderdoel 2, Visserij, veranderdoel 1, Energietransitie, veranderdoel 1

Voortgang

Het programma Green shipping is gestart in juli 2020 en heeft een looptijd van vier jaar. Het eerste schip, de 'Ecolution', is omgebouwd om op waterstof te varen en voert nu proefvaarten uit. Het is een testschip en dient ook als vlaggenschip voor het programma Green shipping. Het Waddenfonds heeft ook vier andere pilots gehonoreerd. Het programma organiseert netwerkbijeenkomsten waarbij de havens als gastheer optreden. Een van de laatste was rond het thema certificering. Daarbij is gepleit om een taskforce certificering voor de Waddenvloot in te stellen die belemmeringen bij de certificering van stikstof- en fossielvrije scheepvaart moet wegnemen.

Planning en vervolg

Het programma Waddenzeehavens werkt aan het Plan van Aanpak Green shipping voor het Waddengebied tot en met 2030, passend binnen de doelen uit de Agenda. Dit initiatief is aanvullend op het lopende programma onder leiding van FME. Aandachtspunt is hoe na

afronding van het programma (2024) om te gaan met een eventuele onrendabele top van pilotprojecten die nu door het programma wordt gefinancierd. Hoe dit gaat lopen ligt (op dit moment) buiten de invloedssfeer van het programma Green shipping, maar moet wel geregeld worden.

Kosten en capaciteit

Het programma Green shipping is financieel gedekt (€ 8 miljoen uit het Waddenfonds en € 2 miljoen van de Waddenprovincies). De totale kosten van het programma bedragen circa € 26 miljoen. Hiermee zijn de pilots voor een deel van de Waddenvloot gedekt. Voor de pilots voor het overige deel van de Waddenvloot - met name voor de grotere schepen en de veerboten - is nog geen financiële dekking; daarover vinden gesprekken plaats met het bedrijfsleven. Ook zijn nog gesprekken gaande over het bekostigen van de taskforce certificering.

UP18. Tijdelijke parkeerfaciliteit offshore-installaties

Initiatieftrekker en betrokkenen

De gemeente Den Helder is initiatieftrekker en werkt hierbij nauw samen met Port of Den Helder, de gemeente Texel, de Waddenzeehavens en het ministerie van IenW.

Korte toelichting

In de voormalige PKB Waddenzee staat dat "Het kabinet zal zorgdragen voor een alternatief buiten de Waddenzee voor het parkeren van booreilanden en andere offshore-installaties." De bijbehorende Nota van Toelichting geeft aan: "Als alternatieven zullen onder meer de mogelijkheden in de haven van Den Helder, de Noordzeekustzone ten noorden van Noorderhaaks en de Noordzeekustzone ten zuiden van de onveilige zones bij de Kop van Noord-Holland worden onderzocht. Indien op basis van dit onderzoek geen redelijk alternatief gevonden kan worden, dan is het kabinet bereid de structuurvisie op dit punt partieel te herzien."

Tot nu toe is geen alternatief gebied aangewezen. In de Agenda hebben we daarom als strategie opgenomen: “Modernisering en/of ombouw van boorplatforms faciliteren door met alle partijen samen een oplossing te zoeken voor een tijdelijke parkeerfaciliteit in de buurt van de haven van Den Helder.”

De Port of Den Helder faciliteert onder meer modernisering en ombouw van offshore installaties in het kader van de verduurzaming van de offshore sector. In de bedrijfsvoering maken offshore installaties gebruik van gas. In de haven worden ze omgebouwd voor het gebruik van zonne-energie, om CO₂-uitstoot te voorkomen. De haven biedt nu ruimte voor één offshore platform. Als zich een volgende offshore installatie aandient voor ombouw, moet deze wachten voor binnenkomst. De energietransitie zal leiden tot een toenemende vraag naar (om)bouw van offshore installaties (ombouw naar productie en doorvoer van waterstof door de bestaande infrastructuur).

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat van dit initiatief is een faciliteit voor het tijdelijk parkeren van offshore installaties in de buurt van de haven van Den Helder, zoals toegezegd door kabinet in 2007.

Bijdrage aan de doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Havens, veranderdoel 2.

Voortgang

Op dit moment wordt een Plan van Aanpak opgesteld. Dit is naar verwachting in de loop van 2023 gereed.

Planning en vervolg

De vervolgplanning is onderdeel van het Plan van Aanpak.

Kosten en capaciteit

Kosten betreffen de inzet van een onafhankelijk procesbegeleider. Vanwege de voorgeschiedenis heeft het ministerie van IenW toegezegd voor een oplossing zorgen.

UP19 Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw

Initiatietrekkers en betrokkenen

Initiatietrekker is de agrarische sector, die aan dit initiatief samenwerkt met de waterschappen, provincies en kustgemeenten. Ook overige partijen worden betrokken.

Korte toelichting

De beschikbaarheid van zoetwater in het Waddengebied staat steeds meer onder druk door het vaker optreden van weerextremen, bodemdaling en zeespiegelstijging. In de kustzone werken de overheid en de agrarische sector samen aan oplossingen in het Deltaprogramma Zoetwater (DPZW) en het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer (DAW). Op provinciaal niveau werken de waterschappen en provincies aan plannen voor integraal zoetwaterbeheer, via onder meer de Blauwe Omgevingsvisie (BOVI). Landbouwpartijen in de noordelijke kleischil gaan op zoek naar mogelijkheden om slim om te gaan met zoetwater voor de landbouw in het Waddengebied. Hierbij wordt samengewerkt met o.a. hogescholen, onderzoeksinstituten en de proefboerderij SPNA. Ze zoeken daarbij naar manieren om hoogwaardig voedsel en uitgangsmateriaal te verbouwen met respect voor de waarden van het Waddengebied bij toename van extremen in het weer, verzilting en wisselende zoetwaterbeschikbaarheid.

Het initiatief bestaat uit twee lijnen:

1. ontwikkelen van een zoetwaterstrategie voor de landbouw in het noordelijk kustgebied;
2. ontwikkelen van het Kenniscentrum Verzilting.

De te ontwikkelen zoetwaterstrategie voor het noordelijk kustgebied heeft als doel op korte en langere termijn te kunnen beschikken over voldoende en kwalitatief goed zoetwater voor de landbouw. De partijen houden daarbij rekening met veranderende klimaatomstandigheden en de waterbehoefte voor functies als natuur, industrie en drinkwater. Ook de zomerpolders in Noord-Fryslân buitendijks maken deel uit van de zoetwaterstrategie omdat zij een extra buffer kunnen vormen tegen verzilting binnendijks.

De strategie gaat in op aanvoer, vasthouden, verdelen en afvoer van zoet water (door grondgebruikers en waterschappen) en efficiënt en effectief gebruik van zoet water (door de landbouw). Het overall doel is daarbij om de verzilting zo lang en zo goed mogelijk tegen te gaan (mitigatie). Tegelijkertijd wil de landbouw zich ook voorbereiden op het zo goed mogelijk omgaan met verzilting (adaptatie).

Belangrijke pijlers en bijbehorende projecten van de zoetwaterstrategie zijn:

- monitoring verzilting (Boeren Meten Water);
- ontwikkeling toekomstbestendig regionaal watersysteem (waterschappen);
- toepassen nieuwe technieken voor het behouden van de zoetwaterlens en (ondergrondse) opslag van zoet water (spaarwatertechnieken);
- ontwikkelen van een zouttolerant bouwplan (proefboerderijen);
- kennis borging en kennisdeling;
- ontwikkelen van een economisch perspectief voor de toepassingen;
- opstellen van Regionale klimaatadaptatiestrategieën (RAS).

Onderdelen van de strategie krijgen invulling in projecten van het programma Zoet op Zout (Boeren meten Water, Zouttolerant bouwplan).

Het Kenniscentrum Verzilting is een nationaal kenniscluster gericht op voedselproductie in verziltende delta's in de wereld. Het doel is projecten te initiëren, noodzakelijke innovaties te onderzoeken, de toepassing van innovaties op schaal te bevorderen en verdere opschaling voor te bereiden. De provincie Fryslân heeft een consortium van HVHL, WUR, RUG, Academie van Franeker, Deltares en Potato Valley gevraagd het Kenniscentrum Verzilting te ontwikkelen. Het zoet-zoutknooppunt zorgt voor verbinding tussen de verschillende initiatieven op het gebied van verzilting in de Nederlandse kustgebieden en is nauw betrokken bij het kenniscentrum.

Beoogd resultaat

De beoogde resultaten van dit initiatief zijn:

- een zoetwaterstrategie voor de landbouw in het noordelijk kustgebied;
- bouwstenen voor de ontwikkeling van een integrale kustzone-ontwikkeling, waarbij duidelijk wordt op welke plaatsen eventuele (natuur)initiatieven wel of juist niet kunnen plaatsvinden vanuit de doelen van de zoetwaterstrategie;
- doorontwikkeling van het nationaal Kenniscentrum Verzilting gericht op voedselproductie in verziltende delta's;
- uitvoering van projecten binnen het Programma Zoet op Zout.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 1c en 3c
- Omgaan met klimaatverandering, veranderdoel 2 en 3
- Leefbaar Waddengebied, veranderdoel 4a
- Landbouw, veranderdoel 2

Het initiatief wordt afgestemd met de andere initiatieven van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

De zoetwaterstrategie levert bouwstenen op voor het initiatief Integrale aanpak kustzone (UPg).

Voortgang

Het Programma Zoet op Zout is gestart in 2021. De organisatie wordt nu verder ingericht. Sommige programmaonderdelen zijn al gestart (Boeren Meten water en Zouttolerant bouwplan). Onderzoek van Deltares naar technische innovatie, en een eerste inventarisatie van lopende regionale activiteiten zijn gereed.

Planning en vervolg

Het Programma Zoet op Zout wordt verder ontwikkeld in 2022 en verder. Het voorbereiden van het Kenniscentrum Verzilting start vanaf 2022.

Kosten en capaciteit

Programma Zoet op Zout: financiering is rond.

Kenniscentrum Verzilting: financiering moet voor een groot deel nog gevonden worden.

UP20 Waddenzee Visserij Platform

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is de visserijsector, in samenwerking met de Coalitie Wadden Natuurlijk (CWN) en de Beheerautoriteit Wadden (BAW).

Korte toelichting

Het bundelen van de ervaring en kennis binnen de visserijsector kan bijdragen aan zorgvuldig beheer van de Waddenzee en het versterken van de visserijsector. Daarom heeft de sector in 2020 het initiatief genomen om samen met PRW het Waddenzee Visserij Platform op te richten en daarin te werken aan een gezamenlijke toekomstvisie voor de gehele Waddenzeevisserij, met name voor de periode na afloop van de bestaande convenanten. Onderdeel van deze toekomstvisie is de bijdrage die de visserij kan leveren aan het verzamelen en ontsluiten van kennis over visbestanden en schelpdieren en het op tijd signaleren van veranderingen in de natuurkwaliteit en morfologische ontwikkelingen, als bijdrage aan het natuur- en visserijbeheer in de Waddenzee.

Beoogd resultaat

De beoogde resultaten van dit initiatief zijn:

- de robuuste samenwerking in het Waddenzee Visserij Platform continueren in 2022 en de jaren daarna voor de gehele Waddenzeegebonden visserij;
- de gezamenlijke vertegenwoordiging van de visserij in het Omgevingsberaad continueren;
- uiterlijk in 2026 in samenspraak met de Beheerautoriteit de monitoring vormgeven;
- in 2023 de verkenning starten om samen met CWN tot een gezamenlijk toekomstbeeld te komen. Het streven is om in 2024 tot een afronding te komen;
- vanaf 2026 een tweejaarlijks visplan opstellen;
- het opstellen van een sociaaleconomische paragraaf waarin de economische en sociale betekenis van de visserij in het Waddengebied zichtbaar wordt. Start voorbereiding en formulering van onderzoeksvragen in 2023.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Visserij, veranderdoel 2;
- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 4c.

Voortgang

Het Waddenzee Visserij Platform is in 2020 van start gegaan. Het platform draagt bij aan de uitwerking van de Agenda. Het platform neemt deel aan het Omgevingsberaad namens de verschillende visserijorganisaties.

Planning en vervolg

Het Waddenzee Visserij Platform start in 2022 samen met de CWN met de verkenning om te komen tot een gezamenlijk toekomstbeeld. Daarnaast is het Waddenzee Visserij Platform met de Beheerautoriteit in gesprek over een plaats in het beheerderscollectief, als kennishouder en leverancier van gegevens over visbestanden.

Het Waddenzee Visserij Platform zal werken met een werkplan dat richting geeft aan de planning en de te behalen resultaten. De geplande resultaten bepalen mede de plannen van het Waddenzee Visserij Platform voor de lange termijn. In 2025-2026 wordt daar de focus op gelegd.

Kosten en capaciteit

De capaciteit en financiering voor de activiteiten van het Waddenzee Visserij Platform zijn gedekt. Voor het opstellen van een gezamenlijke toekomstvisie van het Platform en de CWN zijn aanvullende middelen nodig. De kosten hiervoor bedragen circa € 40.000,- (€ 20.000,- voor het Platform, € 20.000,- voor de CWN). Hiervoor wordt in 2023 aansluiting gezocht met lopende programma's. Voor het formuleren van onderzoeksvragen en opstellen van de sociaaleconomische paragraaf worden nog financiële middelen gezocht (circa € 150.000,-).

UP21. Beleidsregels voor drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van IenW. Betrokken partij is het Omgevingsberaad.

Korte toelichting

Dit initiatief is gericht op het goed reguleren van vliegen met drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone. Het doel is in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen en tegelijk rust en ruimte van de Waddenzee en de Noordzeekustzone te beschermen. Op dit moment zijn vluchten met de drones formeel verboden boven de Waddenzee. Voor maatschappelijke doeleinden (zoals het vervoer van medicijnen) en beheer (onderzoek en monitoring) is het wenselijk (bepaalde vormen van) dronevluchten mogelijk te maken. Regels voor dronegebruik moeten uitvoerbaar en handhaafbaar zijn.

De partijen gaan na wat nodig is in aanvulling op het bestaande beleid. Uitgangspunt is de rust, stilte en ruimte voor de natuur in de Waddenzee en de Noordzeekustzone te respecteren. Ook zal worden gekeken naar de beperkingen vanwege militaire luchtvaart. Een logische stap lijkt aanpassing van het Besluit beperkingen burgerluchtverkeer door drones daarvan uit te zonderen en tegelijkertijd na te gaan of de bescherming van de natuur (rust, stilte en ruimte) op een andere manier is veilig te stellen, bijvoorbeeld via zonering.

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat van dit initiatief is duidelijke regelgeving voor het vliegen met drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone in 2023.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Overige activiteiten, veranderdoel 5.

Voortgang

Het Omgevingsberaad heeft een advies uitgebracht aan de minister van IenW. Naar aanleiding van dit advies hebben meerdere gesprekken plaatsgevonden met het

secretariaat van het Omgevingsberaad Waddenzee (OBW), en enkele personen rondom de Beheerautoriteit Waddenzee, over de huidige (on)mogelijkheden voor het inzetten van drones in het Waddenzee gebied. Over de in deze gesprekken naar voren gekomen constatering en knelpunten, de drie oplossingsrichtingen en de handhaving en informatieverstrekkingaspecten is het Omgevingsberaad geïnformeerd bij brief van 23 augustus 2022. Daarbij wordt zonering als meest geschikte en toekomstbestendige oplossingsrichting benoemd. Hierbij is het uitgangspunt dat dronevliegen in het Beschermingsgebied Waddenzee niet is toegestaan, tenzij wordt voldaan aan de voorwaarden die in de daarvoor in te stellen geografische zone gelden.

Planning en vervolg

Inmiddels is aan de Beheerautoriteit Waddenzee gevraagd om een inhoudelijk voorstel op te stellen voor voorwaarden die kunnen gelden voor een in te richten geografische zone met beperkingen voor drones boven de Waddenzee. Het voorstel zal aan betrokkenen volgens de bestaande Governance van de Waddenzee worden voorgelegd. Tot 1 februari 2023 heeft het BAW de tijd om met een voorstel te komen, daarna wordt dit (uiterlijk per 1 april) samen met een hiervoor benodigde wijziging van het Besluit Beperkingen Burgerluchtverkeer Waddenzee, aangeboden aan de Raad van State voor het verdere wetgevingstraject.

Kosten en capaciteit

Aanpassing van de regelgeving zal plaatsvinden met bestaand budget en bestaande capaciteit.

UP22 Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van IenW. Betrokken partijen zijn de partijen in het Omgevingsberaad Waddengebied, de kust- en eilandgemeenten en waterschappen.

Korte toelichting

Naar aanleiding van de ramp met de MSC ZOE heeft de minister van IenW diverse onderzoeken laten uitvoeren naar de risico's van containerverlies boven de Waddeneilanden onder verschillende weersomstandigheden. Naar aanleiding van deze onderzoeken zijn gesprekken gevoerd met de buurlanden en maatregelen ingevoerd ter beperking van containerverlies. Hierover zijn diverse voortgangsbrieven aan de Tweede Kamer gestuurd. Recentelijk heeft de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) een update gegeven van de aanbevelingen uit het rapport "Veilig containertransport ten noorden van de Waddeneilanden. Lessen na het containerverlies van de MSC ZOE". Daarin constateert het Onderzoeksraad dat de minister voor de meeste onderdelen de aanbevelingen opvolgt of heeft opgevolgd. Tegelijk constateert de Onderzoeksraad dat de internationale aanpak die nodig is om de risico's van containerverlies beter te beheersen, zeker nog een aantal jaren zal vergen: veel acties en initiatieven die in internationaal verband zijn afgesproken, krijgen pas in 2023 of later hun beslag.

Voor een bredere analyse van de mate waarin internationale regelgeving mogelijk is achtergebleven bij de schaalvergroting in de containervaart is hoogstwaarschijnlijk nog meer tijd nodig. De Onderzoeksraad constateert dat de PSSA-status van het Waddengebied voor beschermende maatregelen in IMO-verband nog beperkt is benut (International Maritime Organization, een VN organisatie voor scheepvaartveiligheid).

Beoogd resultaat

Zie Voortgangsbrieven aan de Tweede Kamer met de stand van zaken.

Het Incidentbestrijdingsplan Noordzee is geactualiseerd op basis van opgedane ervaringen met onder meer het MSC Zoe incident.

De Samenwerkingsovereenkomst bestrijding Kustverontreiniging RWS-diensten wordt herzien

op basis van het MSC Zoe incident. De huidige overeenkomst, die bepaalt dat RWS gemeenten te hulp komt bij verontreiniging van het strand door olie, chemicaliën en dode walvisachtigen, wordt uitgebreid met grootschalige verontreiniging veroorzaakt door maritieme ongevallen. De officiële vaststelling van de herziene samenwerkingsovereenkomst zal naar verwachting in de eerste helft van 2023 plaatsvinden. Tot die tijd zal al wel worden gewerkt in de geest van de herziening.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Overige activiteiten, veranderdoel 3.

Voortgang

De voortgang van de implementatie van de maatregelen staat in de volgende documenten:

- Kabinetsreactie aan de Tweede Kamer over het OvV-rapport (26 november 2020);
- Voortgangsbrief aanbevelingen OvV-rapport MSC Zoe aan de Tweede Kamer over de implementatie van de aanbevelingen van de OVV (26 mei 2021);
- tweede Voortgangsbrief OvV-rapport MSC Zoe aan de Tweede Kamer met de stand van zaken over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad (24 november 2021);
- derde Voortgangsbrief MSC Zoe aan de Tweede kamer met de stand van zaken over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad (29 juni 2022).

Planning en vervolg

Vierde Voortgangsbrief aan de Tweede Kamer met de stand van zaken over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad begin december 2022.

Kosten en capaciteit

Zie Voortgangsbrieven MSC Zoe aan de Tweede Kamer over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad.

De overige UP-initiatieven 24 t/m 30 zijn opgenomen in de volgende hoofdstukken over kennis, monitoring, organisatie, financiën en communicatie.

5

Kennis als basis

5

Kennis als basis

Onafhankelijke en objectieve kennis is nodig om goede discussies te kunnen voeren over de natuurwaarden, de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging op de morfologie, de effecten van gebruik van de Waddenzee op het ecosysteem en de sociaaleconomische ontwikkeling van het Waddengebied. Er is behoefte aan kennis over de manier waarop het Waddengebied zich ontwikkelt en kennis om doeltreffend beleid te formuleren en het doelbereik en de effecten van uitvoering, beheer en gebruik te kunnen evalueren. Ook om de spanning tussen de ecologische ontwikkeling van het Waddengebied en het menselijk medegebruik op te lossen is nieuwe kennis nodig. Daartoe is de Waddenacademie gevraagd zich als kennisregisseur op te stellen.

5.1. Kennis in de Agenda

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in de kennisontwikkeling op basis van vier veranderdoelen:

1. een gezamenlijke kennisagenda opzetten voor beleid, beheer en gebruik;
2. onderzoek gericht aansturen op basis van de gezamenlijke Kennisagenda;
3. kennis vergroten om de spanning tussen ecologie en economie te kunnen verlagen;
4. de internationale kennisdeling verbeteren.

In de afgelopen periode hebben de Waddenacademie, de Beheerautoriteit en de betrokken opdrachtgevers van Rijk en provincies al verschillende stappen gezet om aan deze doelen te werken. In het verlengde van de verkenning van de kennishuishouding zijn afspraken gemaakt over de positie van de Waddenacademie als kennisregisseur en is een start gemaakt met het opstellen van een integrale Kennisagenda.

Recent heeft nog een aanvullende inventarisatie van kennisvragen plaatsgevonden. Het Uitvoeringsprogramma borduurt hierop voort.

5.2. Rol van de Waddenacademie als kennisregisseur

Het Bestuurlijk Overleg Waddengebied is opdrachtgever voor een duurzame kennishuishouding. De Waddenacademie is gevraagd om met de betrokken partijen in gezamenlijkheid te komen tot een voorstel omtrent een duurzame inrichting van de kennishuishouding voor het Waddengebied. Ook is de Waddenacademie gevraagd zich om te vormen tot een onafhankelijk kennisregisseur (Waddenacademie 2.0). Die rol zal de Waddenacademie met alle betrokken partijen van beleid, beheer en gebruik verder uitwerken. De bestaande wettelijke taken en verantwoordelijkheden blijven ongewijzigd.

5.3. Uitwerking Kennisagenda

De Waddenacademie zal in de rol van kennisregisseur een meerjarige Kennisagenda opstellen met de partijen, zoals aangekondigd in de Agenda. De Agenda, het Uitvoeringsprogramma, het bijbehorende Doelendocument en de trilaterale onderzoeksagenda bieden hier een goede basis voor.

In 2021 heeft de Waddenacademie gewerkt aan het in beeld brengen van het kennisaanbod, lopende kennisprogramma's etc. In samenwerking met het Regieteam brengt de Waddenacademie op basis van het Uitvoeringsprogramma momenteel de kennisvragen in beeld gekoppeld aan de initiatieven en de gesprekspunten tussen partijen. Denk bij inhoudelijke vragen bijvoorbeeld aan langetermijneffecten van klimaatverandering, zoetwater, verzilting, vitale landbouw, klimaat en veiligheid.

Dit Uitvoeringsprogramma en de initiatieven per deelprogramma leveren daarmee input voor de verdere uitbouw van de Kennisagenda voor de jaren 2021-2026.

De scope van een kennisvraag, de vraagformulering en afspraken over de gewenste kwaliteiten voor het onderzoek komen in overleg met de belanghebbenden tot stand. Vervolgens zoekt de kennisregisseur een passende opdrachtgever voor de onderzoeksvraag. De inzet is dat deze vroegtijdige betrokkenheid tot breder gedeelde kennisresultaten leidt.

5.4. Initiatief

In de periode 2022-2026 werken de partijen aan het volgende initiatief:

UP24. Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda

Het initiatief is erop gericht te komen tot een gezamenlijke kennisagenda, gekoppeld aan vragen over beleid, beheer en gebruik van het Waddengebied. Onderdeel hiervan is ook het ontwikkelen van kennis over de cumulatieve effecten van het handelen en kennis om de spanning tussen ecologie en economie te verminderen.

6

Monitoring en evaluatie van het Uitvoeringsprogramma

Monitoring en evaluatie van het Uitvoeringsprogramma

Het Uitvoeringsprogramma bevat initiatieven om de doelen en strategieën uit de Agenda dichterbij te brengen. Maar lukt dat ook? Om dit goed in beeld te brengen en tijdig te kunnen bijsturen, vindt monitoring plaats. Dat betreft de jaarlijkse rapportage over de voortgang van de initiatieven (inclusief een expert-judgement van de resultaten tegen de achtergrond van de (hoofd)doelen uit het doelendocument), alsmede een 4 jaarlijkse evaluatie. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan de motie De Groot en Dik-Faber⁴ én het advies Omgevingsberaad uit december 2021.

6.1. Diagnose van het doelbereik van de Agenda

Het Uitvoeringsprogramma is uitgewerkt aan de hand van een doelendocument dat richting geeft aan elf deelprogramma's. Omdat in een dynamisch systeem als de Waddenzee het moeilijk is direct causale relaties te leggen tussen oorzaak en gevolg, is het niet altijd mogelijk kwantitatief te onderbouwen of de diverse doelen worden behaald en in hoeverre dat het gevolg is van de genomen maatregelen. Om die reden wordt gewerkt langs twee lijnen:

1. jaarlijks wordt op basis van de bestaande Basismonitoring gerapporteerd over de toestand en trends in het Waddengebied ('Wadden in beeld'). De jaarlijkse rapportage wordt uitgevoerd door een expertteam onder leiding van de kennisregisseur (Waddenacademie). De komende periode wordt gekeken hoe de doelen uit het Doelendocument kunnen worden vertaald in indicatoren die kunnen worden ondergebracht bij de Basismonitoring;
2. parallel hieraan vindt op basis van de voortgang van de UP-initiatieven en andere initiatieven in het Waddengebied, de doelen en bijbehorende indicatoren uit het Doelendocument en 'Wadden in beeld', een tweejaarlijkse kwalitatieve expert judgement plaats over de mate van doelbereik van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

Deze wordt uitgevoerd door een expertteam onder leiding van de kennisregisseur (de Waddenacademie). Zo kan om het jaar worden besproken in welke mate de realisatie van de doelen uit de Agenda en bijbehorende Doelendocument op koers ligt en waar bijsturen nodig is.

Via het Omgevingsberaad bespreekt het Bestuurlijk Overleg Waddengebied jaarlijkse de voortgang van het Uitvoeringsprogramma en tweejaarlijks de realisatie van de doelen om te kijken waar bijsturing nodig is. Het Regieteam bereidt in dit verband een advies voor op basis van de diagnose.

Om input te kunnen leveren aan de jaarlijkse diagnose wordt op twee onderdelen gemonitord:

1. basismonitoring: trends en ontwikkelingen in het Waddengebied;
2. voortgang initiatieven: wat is de voortgang van de verschillende initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma? Lukt het om de benodigde inspanningen en bijbehorende resultaten te leveren? En in welke mate voldoet de samenwerking tussen alle betrokkenen en ons handelen aan de principes uit de Agenda?

De twee sporen hangen nauw met elkaar samen. De uitkomsten van de basismonitoring geven een indicatie van de toestand in de Waddenzee en in het Waddengebied. De uitvoering van de initiatieven draagt bij aan de realisatie van de doelen. Daarnaast voeren verschillende partners ook separaat initiatieven uit die daaraan bijdragen. En bovenal: goede samenwerking en handelen volgens de leidende principes dragen ook bij aan het slagen van de Agenda. Inzicht in het doelbereik, de voortgang en het handelen maakt het mogelijk de inzet, de prioritering van de initiatieven als de werkwijze bij te sturen. Plan-do-check-act!

6.2. Basismonitoring

In het Waddengebied vinden veel metingen plaats, waarbij het detailniveau sterk verschilt. Bijvoorbeeld metingen van soorten en habitats, de effecten van klimaatverandering, aantal overnachtingen op eilanden, energieverbruik, aantallen bedrijven en havenactiviteiten. Het overzicht en de samenhang is de laatste jaren aanzienlijk verbeterd, met name door de samenwerking in het kader van de basismonitoring. Sinds 2015 werken de overheden en beheerders in het Waddengebied samen om de monitoring beter op elkaar af te stemmen en toegankelijker te maken.

Op basis van langjarige meetreeksen binnen de Basismonitoring wordt jaarlijks gerapporteerd over de toestand en trends van het Waddengebied ('Wadden in beeld').

Het doel van de Basismonitoring Wadden is driedelig:

- de beheerders helpen bij de uitvoering van hun taken door inzicht te geven in de toestand en trends;
- de stap te maken van monitoring gericht op vergunningverlening en uitvoering van wettelijke taken naar effectieve en efficiënte systeemgerichte monitoring;
- alle beschikbare Informatie en monitoringgegevens over het Waddengebied toegankelijk maken, om de gebruiker zicht te geven op het volledige Waddensysteem.

De publicatie Wadden in Beeld schets een totaalbeeld van de sociaal- culturele, economische en ecologische ontwikkelingen per gemeente in het Waddengebied. Relevante onderwerpen zijn bijvoorbeeld de ontwikkeling van toerisme en recreatie, havens, landbouw(areaal), visserij en de bodem en grondwaterkwaliteit.

Voortgang initiatieven

Naast onderzoek en monitoring in opdracht van de overheid, voeren ook initiatiefnemers van projecten of activiteiten monitoring uit. Het Omgevingsberaad en het BO Waddengebied bespreken jaarlijks de voortgang van de uitvoering van initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma. De programmaorganisatie stelt daarvoor jaarlijks een voortgangsrapportage op.

Monitoring leidende principes voor handelen

Ook de monitoring van het handelen volgens de leidende principes is onderdeel van de tweejaarlijkse evaluatie van het doelbereik. Centrale vraag is daarbij of de leidende principes voor handelen voldoende gevolgd worden en in welke mate dit bijdraagt aan het bereiken van de doelen in het Waddengebied. Volstaan de leidende principes bij het samen werken aan de uitvoering van de Agenda en Uitvoeringsprogramma, moeten we de principes aanscherpen of aanvullen of expliciet met elkaar in gesprek gaan over de principes om de samenwerking te verbeteren?

6.3. Evaluatie

In 2025 - een jaar voor het einde van de looptijd van dit Uitvoeringsprogramma (2026) - vindt op basis van de jaarlijkse diagnoses, voortgangsrapportages en de monitoring van de doelen een eerste uitgebreide evaluatie plaats van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma. Deze evaluatie biedt input voor het opstellen van een geactualiseerd Uitvoeringsprogramma voor de periode vanaf 2026.

6.4. Impactanalyse

In december 2020 heeft de Tweede Kamer de motie Dijkstra en Geurts aangenomen. Naar aanleiding van de motie hebben de partijen een methodiek opgesteld voor een impactanalyse. Het doel van de impactanalyse is de effecten op economie en ecologie evenwichtig in beeld te brengen en tegen elkaar af te kunnen wegen. De impactanalyse is een informatie-instrument dat de besluitvorming ondersteunt, waarbij rekening wordt gehouden met eventuele consequenties cf. de motie Dijkstra/Geurts.

Door in een vroegtijdig stadium de (mogelijke) effecten in kaart te brengen, kunnen de economische en ecologische belangen bij de uitvoering van de Agenda geborgd worden. Daarnaast maakt het ook duidelijk voor welke aspecten eventueel aanvullend onderzoek nodig is voor de besluitvorming en over welke dilemma's het gesprek moet plaatsvinden. Voor een groot deel van de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma moeten de effecten in kaart worden gebracht. In het rapport Methodiek Impactanalyse staan de criteria om te bepalen wanneer dat nodig is.

Voor initiatieven met een ruimtelijke impact wordt als onderdeel van het besluitvormingsproces vaak een maatschappelijke kosten-batenanalyse opgesteld. In dat geval kan de Methodiek Impactanalyse dienen als checklist om te bepalen of de impact op alle relevante aspecten in beeld komt en of bepaalde aspecten ontbreken. In het laatste geval biedt de Methodiek Impactanalyse handvatten om deze aspecten in kaart te brengen. Daarmee voldoet impactanalyse bijdragen aan het voldoen aan het tweede dictum van de motie Dijkstra/Geurts.

De methodiek is getoetst in twee pilots. De keuze voor de pilots is tot stand gekomen in overleg met de betrokken partijen. Op basis van de resultaten van de pilots wordt de methodiek waar nodig aangescherpt en toegepast in de praktijk voor nieuwe initiatieven in het Waddengebied.

6.5. Initiatieven

In de periode 2021-2026 werken de partijen aan de volgende initiatieven:

UP25. Uitwerken en uitvoeren monitoring en voortgang

In nauwe samenwerking met de Waddenacademie ontwikkelen we de monitoring en evaluatie verder en maken daarbij gebruik van bestaande Basismonitoring. Specifiek gaat het om:

- het opzetten van de tweejaarlijkse diagnose, incl. een expertteam en de aanpak daarvan;
- het vertalen van de doelen uit het doelendocument in indicatoren en bijbehorende streefwaarden en verkennen hoe de monitoring kan aansluiten bij bestaande meetreeksen binnen de Basismonitoring;
- het jaarlijks opstellen van een voortgangsrapportage met medeneming van het handelen volgens de leidende principes uit de Agenda;
- het evalueren van de uitvoering van de Agenda en bijbehorende Uitvoeringsprogramma in 2025.

UP26. Verbeteren synergie tussen monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring

Er zijn mogelijke voordelen te halen door effectgerichte monitoring gekoppeld aan de vergunningverlening slimmer te organiseren. Nu vraagt monitoring van effecten vaak een forse inspanning van de vergunninghouder, zonder dat de resultaten ervan gekoppeld worden aan de bestaande Basismonitoring. In het kader van dit UP bekijkt de Beheerautoriteit samen met RWS en de bevoegde gezagen voor vergunningverlening, hoe de Basismonitoring kan bijdragen aan de monitoring voor de vergunningverlening en hoe initiatiefnemers de Basismonitoring beter kunnen benutten.

UP27. Toetsing en toepassing impactanalyse

Begin 2023 ronden we twee pilots af om de methodiek Impactanalyse te toetsen, waarna deze methodiek zo nodig wordt aangepast en vervolgens op de relevante onderdelen van het UP wordt toegepast.

7

De organisatie

7

De organisatie

Bij de uitvoering van de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma zijn veel partijen betrokken. Het eigenaarschap van de Agenda wordt dan ook door veel partijen gedragen, op basis van zelfbinding: de partijen laten de doelen doorwerken in hun eigen visies en plannen. Dat maakt het Uitvoeringsprogramma sterk. Samenwerken op basis van zelfbinding vraagt wel constante alertheid en een slagvaardige, kleine, sturende organisatie. Daarnaast is een adequate voortgangsbewaking van het programma (en het bijbehorende doelbereik) nodig. De diverse gremia hiervoor, hun doel, samenstelling en scope worden dit hoofdstuk kort toegelicht (zie Bijlage 1).

7.1. De governance van het Waddengebied

De Agenda en het Uitvoeringsprogramma sluiten aan bij de governance van het Waddengebied zoals die sinds 2020 bestaat:

- het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (BOW). Het BOW is formeel opdrachtgever voor de Agenda en het Uitvoeringsprogramma. Het richt zich op strategische besluitvorming over het beleid voor het Waddengebied. In het BO Waddengebied zijn het Rijk (de minister van IenW en de ministers voor Natuur en Stikstof, en voor Klimaat en Energie), de drie Waddenprovincies Noord-Holland, Friesland en Groningen, de kust- en eilandgemeenten en de waterschappen op bestuurlijk niveau vertegenwoordigd, plus de voorzitter van het Omgevingsberaad, die tevens optreedt als vicevoorzitter;
- het Omgevingsberaad Waddengebied (OBW) is het adviesorgaan, waarin gebruikers van het Waddengebied, maatschappelijke organisaties en de Waddenacademie meedenken en werken aan de doelstellingen van de Agenda. Het Omgevingsberaad formuleert adviezen (gevraagd en ongevraagd) richting de leden van het BOW;
- de Beheerautoriteit (BAW) stimuleert en faciliteert de beheerders van de Waddenzee om een Integraal Beheerplan (IBP) Waddenzee te ontwikkelen en uit te voeren. De Beheerautoriteit heeft als doel de

samenhang tussen het natuur-, vis- en waterbeheer te bevorderen en daarmee de natuurkwaliteit te verbeteren. Nauwe afstemming tussen het Uitvoeringsprogramma en het Integraal Beheerplan is nodig om afspraken te maken over de aanpak van initiatieven die te maken hebben met beheer.

7.2. Een klein programmabureau

In deze eerste programmaperiode 2021-2026 werken de partijen aan de initiatieven. De organisaties die aan het programma werken behouden daarin hun eigen verantwoordelijkheid. De coördinatie verloopt via een klein, flexibel programmabureau. De Rijkscoördinator (directeur IenW die verantwoordelijk is voor Wadden) is gedelegeerd opdrachtgever namens het BOW.

Taken van het programmabureau zijn:

- voorstellen doen aan het MT Rijk Regio Wadden om de ambities van de Agenda naar UP-initiatieven te vertalen;
- het signaleren en waar nodig agenderen in het OBW en BOW van de voortgang van initiatieven;
- het signaleren en waar nodig agenderen van nieuwe ontwikkelingen die van invloed zijn op de realisatie van de Agenda-doelen en het Doelendocument;
- het signaleren en initiëren van gesprekken tussen partijen over 'schurende' doelen zoals die in hoofdstuk 10 zijn beschreven, in overleg met de trekkers van de verschillende daar beschreven schuurpunten;
- het organiseren van de totstandkoming van de voortgangsrapportage ten behoeve van het OBW en BOW en het organiseren van de uitvoering van de monitoring en evaluatie;
- het (laten) uitvoeren van de kennisagenda;
- het uitwisselen van signalen over BOW-stukken met andere organisaties binnen het Waddengebied;
- het blijvend verbinden en zorgdragen voor goede betrokkenheid van alle partners bij de Agenda en het uitvoeringsprogramma;
- het voorbereiden van de stukken ter bespreking in het BO Waddengebied (en daarmee automatisch het Omgevingsberaad), in samenwerking met de secretaris van het BOW.

Het programmabureau dat aan het bovenstaande werkt kent de volgende functies en rollen (geen volledige fte's):

1. een programmacoördinator vanuit het Rijk;
2. een programmamedewerker/plv.; programmacoördinator vanuit de Waddenprovincies;
3. de secretaris van het Omgevingsberaad namens de belangenorganisaties;
4. een programmaondersteuner/secretariaat;
5. een communicatiemedewerker.

7.3. Voortgangsoverleg Uitvoeringsprogramma

Tot eind 2022 was sprake van een Regieteam Uitvoeringsprogramma dat verantwoordelijk was voor het tot stand brengen van het programma, en het initiëren van de diverse UP initiatieven. Met het accorderen van het Uitvoeringsprogramma door het BOW is het Regieteam opgeheven. In plaats daarvan wordt het Voortgangsoverleg Uitvoeringsprogramma Waddengebied gevormd, bestaande uit alle partijen betrokken bij het Uitvoeringsprogramma.

Het Voortgangsoverleg richt zich primair op de voortgang rondom het Uitvoeringsprogramma. De deelnemers fungeren als klankbord voor het Programmabureau voor de voortgang van de initiatieven op hoofdlijnen. Daarnaast kan het Voortgangsoverleg waar nodig aangeven of bijsturing of toevoeging van initiatieven nodig is om de doelen van de Agenda te bereiken.

Het Voortgangsoverleg Uitvoeringsprogramma Waddengebied controleert en stimuleert de voortgang van het Uitvoeringsprogramma door:

- de voortgang van het UP te monitoren;
- te zorgen voor optimale betrokkenheid van de achterbannen van elke organisatie;
- als vooruitgeschoven vertegenwoordiger van de betrokken samenwerkingspartner vroegtijdig mee te denken over de relevante vraagstukken in het Waddengebied;
- mee te denken over manieren waarop een kwestie opgelost kan worden: bijvoorbeeld via de tafel van het Omgevingsberaad, het BO Waddengebied of de Beheerautoriteit;

- samenwerking te stimuleren en zo nodig samenhang te brengen tussen de initiatieven en deelnemende partijen;
- het gesprek over 'schurende' onderwerpen van een positieve impuls te voorzien;
- elkaar te informeren over voortgang, inhoud en proces en mogelijke kansen en belemmeringen te bespreken, bijvoorbeeld in relatie tot de uitvoering, of relaties met andere initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma.
- voorstellen aan het MT Rijk Regio Wadden te doen voor eventuele nieuwe initiatieven.

De voortgangsgroep komt tweemaal per jaar, in aanloop naar een BOW, bij elkaar. De Rijkscoördinator (directeur verantwoordelijk voor Wadden) is gedelegeerd opdrachtgever namens het BOW.

7.4. Het MT Rijk Regio Wadden

Het MT Rijk Regio Wadden is het ambtelijk vooroverleg voor het BOW. Het stelt, op basis van het voorwerk door het Programmabureau, de stukken vast voor agendering richting het BOW. Het MT-Wadden is bedoeld om een effectieve en efficiënte besluitvorming en strategische discussies in het BOW te faciliteren, en treedt in die zin op als een agendacommissie. Daarnaast is het MT Rijk-Regio signalerend en agenderend bij knelpunten rond de uitvoering van het Uitvoeringsprogramma, bijvoorbeeld rond de inhoud, capaciteit en/of middelen. Zo kan het MT Rijk Regio Wadden advies geven over welke vervolgstappen nog nodig zijn voor een goede bestuurlijke bespreking.

Aan het MT Rijk Regio Wadden neemt voor elk van de in het BOW vertegenwoordigde partijen een vertegenwoordiger deel. De secretaris van het OBW neemt deel om eventuele aandachtspunten vanuit de bespreking in het Omgevingsberaad in te brengen. De directeur Beheerautoriteit Waddenzee neemt deel aan het MT Wadden om aandachtspunten vanuit het beheer in te brengen en kan van daaruit onderwerpen agenderen en inbreng leveren.

De Rijkscoördinator (directeur verantwoordelijk voor Wadden) is gedelegeerd Opdrachtgever voor het MT Rijk Regio Wadden namens het BOW.

8

Communicatie

Communicatie

De Agenda en het Uitvoeringsprogramma zijn nieuw. De partners hebben hun commitment uitgesproken om samen te werken aan het bereiken van de doelen. Daarnaast betrekken ze bij de uitvoering van de initiatieven andere partijen. Dat vraagt om goede communicatie. Elke partner of groep van samenwerkende partners die aan de initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma werkt, heeft een eigen verantwoordelijkheid voor de communicatie en de communicatiestijl, uitingen en -planning. Dit blijft zo.

De communicatie over het Uitvoeringsprogramma richt zich vooral op:

- de dialoog faciliteren tussen partijen (vertegenwoordigers van de verschillende groeperingen);
- overzicht bieden van de initiatieven en de samenhang daartussen;
- eenduidige boodschap uitdragen over alles wat met het Uitvoeringsprogramma te maken heeft.

We communiceren met de volgende centrale doelstelling:

‘Zorgvuldige en inspirerende communicatie zorgt voor bekendheid van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma, voor betrokkenheid, voor begrip, draagvlak en enthousiasme voor de initiatieven en voor inzicht in de samenhang en voortgang.’

8.1. Communicatie door programma en partijen

Gebruikers, natuurorganisaties en overheden hebben elkaar nodig om de doelen van de Agenda te realiseren. Partijen moeten met elkaar in gesprek komen en blijven over initiatieven, nieuw te zetten stappen, bereikte resultaten en ook over ‘schurende’ doelen. Alleen zo kan de gezamenlijke Agenda op betrokkenheid en draagvlak bij alle partijen blijven rekenen, ook al is men het niet over alles eens. Belangrijk doel van de communicatie over het Uitvoeringsprogramma is dan ook om die dialoog tussen partijen te ondersteunen en te bevorderen.

Dit kan door informatie te bieden, ervaringen uit te wisselen (‘feedback’) en partijen en belanghebbenden bij elkaar te brengen.

De programmaorganisatie is verantwoordelijk voor de communicatie over het programma als totaal. De afzonderlijke partners zijn verantwoordelijk voor het organiseren van de communicatie van hun activiteiten binnen hun organisatie of netwerk. De communicatie op centraal en decentraal niveau is complementair: deze activiteiten vullen elkaar aan en versterken elkaar.

8.2. Communicatieaanpak

De communicatieaanpak kent vier pijlers:

1. bekendheid geven aan de Agenda en het Uitvoeringsprogramma (informer);
2. werken aan draagvlak (niet alleen zenden, maar ook zorgen voor begrip voor elkaars doelen);
3. inspiratie bieden voor initiatieven en het verbinden van initiatieven;
4. (tussentijdse) resultaten tonen en uitdragen.

Bekendheid geven

Om partijen bij het proces te betrekken en te inspireren, is het van belang dat ze een duidelijk beeld hebben van het Uitvoeringsprogramma: ze moeten weten wat in de Agenda staat, waar het Uitvoeringsprogramma over gaat en welke kansen het programma biedt voor eigen initiatieven.

De Agenda en het Uitvoeringsprogramma moeten gaan ‘leven’ bij de betrokken partijen en belanghebbenden. Daar is meer voor nodig dan een papieren Agenda of een organisatie. In de communicatie over het Uitvoeringsprogramma zetten we in de beginfase van het programma vol in op de mensen en organisaties achter de Agenda. Wie tekenden de instemmingsverklaring en waarom? Wie niet, waarom en hoe zijn we daar rond het programma mee omgegaan. Wie zijn nu betrokken? Wie werken aan de initiatieven? Wie zijn enthousiast en wie zijn kritisch en waarom?

Deelnemers uit het Regieteam, het BO Waddengebied, het Omgevingsberaad, de Beheerautoriteit en de Waddenacademie spelen hier een actieve rol in. Als deze betrokkenen aangeven hoe hun eigen activiteiten samenhangen met de doelstellingen van de Agenda en de activiteiten uit het Uitvoeringsprogramma, gaat het Uitvoeringsprogramma ook leven.

Werken aan draagvlak

Bij de totstandkoming van dit Uitvoeringsprogramma hebben de partijen gesproken over de doelen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma, eerst in het Regieteam en daarna ieder Regieteamlid met zijn of haar achterban. Dit soort gesprekken zijn noodzakelijk om elkaars doelen en achterliggende belangen te kunnen begrijpen.

Voor dit soort gesprekken is goede en actuele informatie nodig. De programmaorganisatie zal actief inzetten op het bieden van juiste informatie en alle betrokkenen aanspreken op het onderbouwen van meningen met feiten. In de communicatie ligt daarom in eerste instantie de nadruk op luisteren en informeren. Het programmabureau ontwikkelt zich tot een informatieloket voor de activiteiten die zich binnen de scope van dit programma afspelen.

Inspiratie krijgen en verbinden van initiatieven

De initiatieven maken het programma. Elke partij kan op een geëigend moment gezicht geven aan een initiatief. Daarbij is het belangrijk de samenhang met andere initiatieven en de doelen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma te leggen, onder het motto 'goed voor mij, goed voor jou, beter voor ons samen'. De partnerorganisaties spreken af zichzelf en elkaar hierin te stimuleren. Dat kan door gesprekken te voeren, te luisteren, samen te ontwikkelen, inzicht te bieden, kennis te maken, ervaringen op te doen en uit te wisselen. Dat doen partijen zelf in onderlinge contacten, maar het programmabureau zal het uitwisselen ook organiseren, in samenhang met de belangrijke mijlpalen in het proces. Een eerste mijlpaal is de

vaststelling van het Uitvoeringsprogramma 1.0 in juni 2022. Het programmabureau en het Regieteam werken de communicatie over andere mijlpalen uit in een activiteitenkalender.

Tonen en uitdragen van (tussentijdse) resultaten

Het programmabureau daagt de trekkers uit om over resultaten van de initiatieven te communiceren en de verbinding te leggen met de gezamenlijke doelen van het Uitvoeringsprogramma.

8.3. Initiatieven

In de periode 2021-2026 werken de partijen aan het volgende initiatief:

UP28. Communicatieplan

Er is een basis-communicatieplan. De verantwoordelijkheid voor de UP communicatie vanuit het programmabureau en de verbinding daarvan met wat er in de afzonderlijke betrokken organisaties gebeurt werken we jaarlijks verder uit.

9

Financiering

9

Financiering

Voor de financiering van het Uitvoeringsprogramma maken we onderscheid in de kosten voor:

- het programmabureau;
- programmakosten, bijvoorbeeld voor de werkgroepen;
- de uitvoering van UP-initiatieven.

Uitgangspunt daarbij is dat de financierende partijen van de agenda/het UP zijn: het Rijk (voorlopig IenW en LNV, wellicht later EZK) en de regio. De verdeelsleutel is: 50% Regio / 50% Rijk.

9.1. Programmabureau

Het programmabureau heeft middelen nodig voor het uitvoeren van de taken benoemd in H7.2, waaronder het opstellen van plandocumenten, voortgangsrapportages, evaluaties, communicatiemiddelen en locatiekosten. De personele inzet voor het programmabureau betreft de periode 2021-2026:

- programmacoördinator van het ministerie van IenW: 0,2 fte;
- programmamedewerker c.q. plv. programmacoördinator van de provincies: 0,2 fte;
- programmamedewerker namens de stakeholders/OBW: 0,2 fte;
- programma- en secretariële ondersteuning door IenW: 0,2 fte;
- inzet voor communicatie: PM.

9.2. Programmakosten

Partijen regelen hun inzet (capaciteit en middelen) in het programmabureau, en in andere relevante organisatievormen, zoals uitgewerkt in hoofdstuk 7, hoofdstuk 9 en hoofdstuk 10, in principe op eigen kosten. Partijen hebben wel de intentie om (op opdrachtbasis) bepaalde inzet vanuit stakeholders te vergoeden, waar deze verder rijkt dan het behartigen van sectorale belangen en deze ten goede komt aan het behalen van de doelen uit het Uitvoeringsprogramma.

Dit betreft het inbrengen van specifieke kennis vanuit de achterban, het vervullen van een ambassadeursrol voor het Uitvoeringsprogramma, het accounthouderschap van een deelprogramma en het uitvoeren van verkenningen gericht op het vinden van integrale oplossingen voor opgaven.

Vanaf het vaststellen van het UP voor de rest van het jaar 2023 is een bedrag beschikbaar van € 140.000 vanuit de provincies en het rijk. Voor 2024 en verder werken Rijk en regio (provincies, waterschappen en gemeenten) aan een structurelere inzet van middelen die meer in de richting komt van de programmakosten die gemoeid zijn met de uitvoering van andere gebiedsagenda's grote wateren (in de orde grootte van € 300.000 per jaar). Dit zal in de loop van 2023 duidelijk worden.

Onderdeel van het gesprek zal ook zijn om te bekijken of er vanuit alle overheden één budget voor het geheel kan komen om vanuit de diverse overheden de programmabureaukosten te dekken. Overwogen kan worden om op termijn uit dit budget ook andere gemeenschappelijke kosten te kunnen dekken.

9.3. Financiering van de initiatieven

Bij de financiering van de initiatieven gelden twee belangrijke uitgangspunten:

1. de initiatiefnemers van een initiatief zijn zelf verantwoordelijk voor het organiseren van de financiering ervan;
2. de ambitie van het UP houden we hoog; de mogelijkheid van financiering bepaalt echter het tempo.

Financiering van initiatieven

Sommige initiatieven hebben hun financiering al rond. Naast de overheden (vgl. HWBP, PAGW, IKW) investeert ook het bedrijfsleven nu al stevig in de ontwikkeling van het Waddengebied via onder meer het Ecoport programma verduurzaming havens en Greenshipping.

Andere initiatieven zijn nog zoekende naar financieringsbronnen. De initiatieven vragen soms om substantiële investeringen en overstijgen de financiële mogelijkheden van de initiatiefnemer(s). Daarnaast kan een initiatief bijdragen aan het behalen van meerdere doelen. Dit vraagt om integraal en gebiedsgericht werken en financieren om tot oplossingen te komen. In de praktijk betekent dit dat een initiatiefnemer te maken heeft/krijgt met overheids- en private financieringsbronnen die elk hun eigen voorwaarden kennen.

De financiering van initiatieven heeft zowel betrekking op de looptijd van het huidige Uitvoeringsprogramma, te weten 2021-2026 als op de periode na 2026 tot 2050 (perspectief Agenda). Vanuit de werkgroep financiering (zie hierna) zal in deze planperiode een overzicht worden uitgewerkt van alle voorgenomen activiteiten en de bijbehorende kosten. Per initiatief is in hoofdstuk 4 (Kosten en capaciteit) een inschatting gemaakt.

Lange termijn investeringen

Naast financiering van de initiatieven zijn middelen nodig voor investeringen voor het uitvoeren van de Agenda. Het gaat dan om investeringen op het gebied van onder meer kustverdediging, integrale kustontwikkeling, natuurherstel op land en onder water, bereikbaarheid van de eilanden, haven- en scheepvaartontwikkeling, klimaatmaatregelen, accommoderen van de energietransitie, visserij en toerisme & recreatie. Een eerste zeer globale inschatting van het Omgevingsberaad en provincies (juni 2022) is dat hiermee zo'n 10 à 15 miljard euro gemoeid is voor de periode tot en met 2050. Om ook aan deze grotere opgaven en transitie uitvoering te kunnen geven is het belangrijk om waar mogelijk de middelen te bundelen. Alle betrokken partijen hebben de wil om een bijdrage te leveren: er is ambitie op inhoud. Tegelijkertijd is het duidelijk dat géén van de betrokken partijen beschikt over voldoende vrije middelen om de Waddenagenda te realiseren. Daarvoor zijn we met elkaar verantwoordelijk.

Werkgroep financiering

Het hebben van een degelijke begroting en een heldere aanpak is randvoorwaarde om met partijen het gesprek aan te gaan over financiering. Dit geldt niet alleen voor de initiatiefnemer maar ook voor de werkgroepen die bezig gaan met het oplossen van de dilemma's zoals in hoofdstuk 10 beschreven.

Het verkrijgen van voldoende middelen (geld, capaciteit), zowel voor deze uitvoeringsperiode 2021-2026, als voor de periode na 2026, is een gezamenlijke zoektocht vanuit de betrokken overheden en private partijen. In 2023 wordt hiervoor een Werkgroep Financiën opgericht. De samenstelling zal een mix zijn van vertegenwoordigers van overheden en private deskundigheid. De functie van de werkgroep is niet om de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemers over te nemen, maar om een gezamenlijk overzicht te krijgen van de benodigde middelen, en partijen te faciliteren bij het zoeken naar voldoende middelen. De resultaten hiervan worden in december 2023 voorgelegd aan het BOW. Het programmabureau zal zorgdragen voor de oprichting en inrichting van de werkgroep met voldoende deskundigheid en mandaat.

Vier sporen bij het zoeken naar financiering

Bij het zoeken naar voldoende middelen zijn vier benaderingen mogelijk (die elkaar niet uit te sluiten):

1. Hoe kunnen bestaande geldstromen voor uitvoering van activiteiten die voortvloeien uit het UP beter worden benut?
De werkgroep financiën maakt een overzicht van de totale financieringsbehoefte van de verschillende initiatieven. Naast bekende geldstromen voor het Waddengebied, zoals het Waddenfonds, provinciale middelen vanuit het Investeringskader Waddengebied, Europese middelen en middelen voor beleidsonderzoek en monitoring, zal de werkgroep bekijken of ook andere bestaande geldstromen benut kunnen worden die niet direct gekoppeld zijn aan het Waddengebied. De werkgroep gaat daarbij actief op zoek naar een goede koppeling van de UP-initiatieven aan de financiering van beleidsdoelen van alle relevante overheden.

2. Hoe kunnen we ‘versnellingsgeld’ organiseren?
Dit type financiering is vooral bedoeld om initiatieven vooruit te helpen via bijvoorbeeld het ontwikkelen van pilots, de benodigde kennis op een rij te krijgen, of oplossingen door te rekenen. Veel fondsen zijn gericht op uitvoering als reeds sprake is van een uitgewerkt projectplan. Het ontbreekt vaak aan middelen om projecten van initiatief naar uitvoering te ontwikkelen. Bijdragen daaraan kunnen van overheden komen maar ook van private partijen vanuit hun research en development middelen.
3. Hoe kunnen initiatiefnemers hun financieringsvraag beter laten aansluiten op bestaande fondsen?
De werkgroep onderzoekt op welke wijze het combineren van financiering uit verschillende bronnen, waaronder bijvoorbeeld het Klimaatfonds, Mobiliteitsfonds en het Stikstoffonds, vergemakkelijkt kan worden. Dit zijn gelden die kunnen bijdragen aan de kwaliteit van de Wadden, zeker als deze middelen gebundeld kunnen worden ingezet. De werkgroep richt zich in eerste instantie op de financiering van de individuele initiatieven die het meest behoefte hebben aan een dergelijke bundeling. Bij de verkenning zal tevens gekeken worden naar hoe de diversiteit aan aanvraagmethoden werkbaar gemaakt kan worden voor de initiatiefnemers.
4. Hoe kan je komen tot financiering van een investeringsprogramma?
Sommige initiatieven zullen naar verwachting in aanmerking komen voor een investeringsprogramma. De werkgroep zal verkennen hoe je de bronnen voor financiering van dit type programma's (bijvoorbeeld een Regiodeal) kunt bundelen. Voor de financiering van de investeringen zijn naast de private bijdragen en regionale fondsen de bestaande en nieuwe rijksfondsen onmisbaar. Het gaat hierbij onder andere om het Nationaal Programma Landelijk Gebied, het Klimaat- en transitiefonds, het Deltaprogramma en EU Life IP.

Structurelere financiering op basis van een nieuw regeerakkoord

Het Waddenfonds krijgt in 2026 haar laatste jaardotatie en eindigt in 2028. Vóór het aantreden van een nieuwe regering zal naar verwachting door de niet-Rijkspartijen actief worden gepleit voor het inrichten van een (Kust) fonds voor het Waddengebied. De behoefte aan een meer structurele financiering voor het realiseren van de Agenda voor het Waddengebied wordt gevoeld, zeker vanuit de regio. Omdat veel opgaven bij elkaar komen, zeker in de kustzone, en financiering vaak plaatsvindt vanuit sectorale doelen, is behoefte aan een integraal financieel kader voor het realiseren van de doelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied. De zoektocht naar het benutten van bestaande middelen langs de vier sporen, zoals hierboven benoemd, voldoet daar minder aan.

Voor de wat langere termijn zal de werkgroep financiën de financieringsbehoefte nader uit te werken, in overleg met de initiatiefnemers. Daarbij wordt ook in beeld gebracht welke bestaande fondsen al gericht zijn op deze initiatieven en wat de netto extra behoefte is. Onderdeel van de verkenning is ook het verkennen van de mogelijkheid van een gezamenlijke grondslag voor de toewijzing van middelen uit fondsen via een gezamenlijk kustfonds. Daarmee ontstaat ook integraal gerichte financiering, met dezelfde voorwaarden per financieringsbron. Ook zal worden verkend hoe het beheer over zo'n Kustfonds het beste geregeld kan worden.

10

Verder werken aan transitie in het Waddengebied

Verder werken aan transities in het Waddengebied

Bij het opstellen van de agenda en het uitwerken daarvan in het uitvoeringsprogramma is geconstateerd dat er op enkele majeure thema's meer nodig is dan de initiatieven uit hoofdstuk 4. Dit zijn de thema's waaronder verschillende dilemma's (schuulpunten) samenkomen, en waarover het vooralsnog te complex is gebleken om gezamenlijk tot besluitvorming en daarmee stappen vooruit te komen. Het betreft vier ingrepen in het systeem waarover al geruime tijd gesproken wordt, die gepaard gaan met grote belangen, waar het beleid en de juridische inbedding nog tekort schieten en waarover de besluitvorming dus stevig moet worden voorbereid, te weten:

- een goede en toekomstbestendige **bereikbaarheid** van havens en eilanden op de lange termijn;
- een integrale ontwikkeling van de **kust**, mede in het licht van klimaatverandering en andere opgaven;
- balans tussen natuurkwaliteit en **visserij** in de Waddenzee passend bij de Werelderfgoedstatus;
- de meest wenselijke manier om te anticiperen op **klimaatverandering** in het Waddengebied.

Voor alle vier de genoemde thema's moet op korte termijn een proces worden opgezet dat perspectief schetst in de richting van de agendadoelen: "Natuur op één in de Waddenzee en een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050". Willen we daarop voortgang boeken en naar een oplossing of perspectief toewerken dan is een omslag nodig, een transitie. Dat kan alleen als er een samenhangende bestuurlijke aanpak wordt afgesproken, en als er commitment is van de betrokken partijen, en de bereidheid om elkaars zorgen en prioriteiten goed te begrijpen. Alleen dan kan er worden gewerkt aan gezamenlijke pakketten van keuzes en maatregelen, waarbij het duidelijk mag zijn dat iedere partij op enig moment verandering zal moeten accepteren. Tegelijkertijd kan ook elke partij erop vertrouwen dat zijn belang op

andere punten wordt gehonoreerd. Kort en goed: de transities moeten er toe leiden dat de inwoners van het gebied een leefbare situatie behouden, er perspectief is en blijft voor economisch medegebruik, maar vooral dat het systeem veel nadrukkelijker in balans wordt gebracht met de unieke waarden van het Werelderfgoed. Dat gaat pijn doen, maar ook nieuwe kansen bieden. Het vraagt afstemming tussen de partijen op hoog niveau, en bovendien de wil om bestuurlijke keuzes te maken. Daarover gaat dit hoofdstuk.

De genoemde transities zullen naar verwachting in kruisbestuiving met UP1, het opstellen van een Beleidskader natuur Waddenzee, tot stand komen. Uit de transitietrajecten zal onomwonden duidelijk worden welke beleidsmatige en juridische inkadering nodig is om de gewenste stappen te kunnen maken. Soms wordt zelfs vooraf al actief om een dergelijk kader gevraagd om überhaupt in gesprek te kunnen komen (bijvoorbeeld rond het schuulpunt Visserij).

Hoe nu te komen tot een werkproces dat de transities op een open en transparante wijze richting besluitvorming in het BOW brengt? Dat begint bij de Wadden Governance en de wijze waarop de bestuurlijke verantwoordelijkheid daar is verdeeld. Drie van de vier transities kennen in het BOW een bestuurlijk eindverantwoordelijke:

- de bereikbaarheidstransitie is belegd bij de minister van IenW;
- de kusttransitie is belegd bij de drie gedeputeerden;
- de klimaattransitie wordt getrokken door de vertegenwoordiger van de Waterschappen.

De visserijtransitie is in voorbereiding in relatie met het Beleidskader natuur (UP1). Hier moet t.z.t. ook de bestuurlijke borging worden afgesproken.

Het is de bedoeling om in opdracht van de eindverantwoordelijke bestuurders stapsgewijs voortgang te boeken, waarbij in elke stap wordt teruggekoppeld naar het BOW en waar nodig om besluiten wordt gevraagd. Het stapsgewijze traject wordt uitgewerkt in een routekaart en kent de volgende stappen:

- het eens worden over de onderliggende feiten, de beschikbare en wenselijke informatie, de omvang van de problematiek en de oorzaken ervan;
- het zicht krijgen op en respecteren van de belangen van de diverse betrokken stakeholders;
- het in beeld brengen van het pakket aan oplossingen, keuzes, strategieën die samen de transitie kunnen bewerkstelligen;
- het ontwerpen van een proces waarlangs de transitie gestalte zal gaan krijgen.

De vier geschetste transitie bevinden zich, zoals blijkt uit de paragrafen 10.1 tot en met 10.4, in verschillende stadia. In de praktijk blijken twee van de transities het meest urgent te zijn: de transities bereikbaarheid en kust. Wat betreft bereikbaarheid zijn vanwege de concessieverlening in 2029 al in 2023 besluiten noodzakelijk. Daarom zal het werkproces hier met spoed in gang worden gezet. Alle vier de transitiesporen zullen in 2023 een eerste routekaart kennen, ook al is de transitie lang nog niet overal ver uitgewerkt. De routekaart is het instrument dat duidelijk maakt op welk moment specifieke besluiten noodzakelijk zijn, en welke stappen daartoe op basis van backcasting dan in de jaren daarvoor moeten worden gezet in termen van bijvoorbeeld joint fact finding, kennisontwikkeling of deelbesluiten. De vier routekaarten zullen de agenda van het BOW de komende jaren in belangrijke mate bepalen.

Voor elk van de vier transities is een procestrekker bepaald:

- het ministerie van IenW (RWS/DGMO) voor de transitie over Bereikbaarheid;
- de provincie Fryslân in samenwerking met Noord-Holland en Groningen voor de transities rondom Kust;

- de visserijsector voor de Visserijtransitie;
- het Wetterskip Fryslân voor de Klimaattransitie in samenwerking met de andere waterschappen in het Waddengebied.

Deze trekker zal, in opdracht van het BOW, een werkgroep samenstellen waarin alle belanghebbenden zijn vertegenwoordigd en het transitietraject voorbereiden. Zij zullen in gezamenlijkheid toewerken naar het verstaan van elkaars zorgen en prioriteiten, en gaandeweg een voorstel voor een oplossingspakket tot stand brengen.

Het traject van de routekaart moet aan de volgende randvoorwaarden voldoen:

- alle belanghebbende partijen voor de transitie zijn in beeld en aan tafel;
- partijen nemen bewust deel aan het traject van de routekaart en committeren zich eraan;
- de afspraken leiden tot een gezamenlijk perspectief op afzienbare termijn waarvoor de partijen bestuurlijk de samenwerking afspreken.

Voor het transitiespoor Bereikbaarheid zal de routekaart in de zomer van 2023 aan het BOW ter bespreking worden aangeboden. Ook zijn dan de routekaarten voor de kusttransitie in beeld, en in het BOW van eind 2023 zullen er voorstellen liggen voor besluitvorming op enkele schuulpunten zoals de zoet-zoutovergangen. Voor de transities Visserij en Klimaat zal eind 2023 een routekaart gereed zijn. Daarbij zal voor de visserij worden afgestemd met het in ontwikkeling zijnde Beleidskader Natuur. Voor omgaan met klimaatverandering zal worden afgestemd met het Deltaprogramma (zie 10.3 en 10.4.).

10.1 Transitie naar blijvend bereikbare eilanden

De bereikbaarheid van de eilanden en de vaste wal staat onder druk. De verzanding van de Waddenzee - die ondanks de zeespiegelstijging, nog tientallen jaren zal doorgaan - maakt het steeds moeilijker om de vaargeulen open te houden. Vaargeulen die nodig zijn voor het huidige vervoersconcept. Om in de komende jaren niet vast te lopen - letterlijk - moeten er snel

keuzes worden gemaakt en scenario's gekozen. De tijd dringt. Het hieronder beschreven transitiepad zal dan ook snel tot een routekaart voor oplossingen moeten worden gebracht.

Nadere beschrijving van de belangrijkste dilemma's

De morfologische ontwikkeling van de Waddenzee veroorzaakt een forse toename van baggerinspanningen. Sinds het jaar 2010 is de hoeveelheid baggerinspanningen in de Waddenzee verdubbeld. De betrouwbaarheid van de dienstregeling van de veerverbindingen, zoals Ameland-Holwerd, staat onder druk en de kosten nemen toe. Vergelijkbare ontwikkelingen zijn er ten aanzien van de veerverbindingen tussen de havens Lauwersoog en Harlingen, de veerhaven Schiermonnikoog en de (jacht)havens op de eilanden. De Waddenzee 'verdrinkt' de komende decennia niet maar verzandt juist. Bereikbaarheid wordt een steeds groter issue. Eenvoudigweg meer baggeren en storten loopt tegen grenzen aan. Dan gaat het om kosten, technische uitvoerbaarheid maar vooral ook de ecologische impact van het baggeren. Denk aan mosselbanken, zeegrasvelden en de primaire voedselproductie (algen etc.).

Hieronder beschrijven we de stappen die genomen moeten worden om de bereikbaarheid van havens en eilanden te garanderen, met minder impact op de natuur en het milieu. De Transitieschets Duurzame Mobiliteit Waddeneilanden (PRW, 2021) vormt daarbij een belangrijke basis voor handelen.

Betrokken partijen en opgave

IenW/Rijkswaterstaat is trekker van de werkgroep die met de beschreven transitie aan de slag wil. Andere betrokken partijen zijn de drie Waddenprovincies, de eilandgemeenten, kustgemeenten, havens, consumentenorganisaties en natuurorganisaties. Vanuit de Transitieschets worden in de eerste helft van 2023 de benodigde keuzes en ontwikkelingen voorbereid. Dit zijn keuzes die nodig zijn om de Waddeneilanden ook op de lange termijn goed bereikbaar en daarmee leefbaar te houden, met minder impact op de natuur. Dat vraagt ook het vermogen om te denken buiten bestaande

vervoersconcepten en het afwegen van andere scenario's waarmee op duurzame wijze de bereikbaarheid kan worden gegarandeerd.

Wat zijn denkbare oplossingsrichtingen en keuzes?

De Transitieschets Duurzame Mobiliteit Waddeneilanden schetst een ontwikkeling naar een emissieloos, impactarm en adaptief mobiliteitsstelsel per 2030. De Transitieschets kent vier sporen.

1. verduurzaming van de overtocht;
2. autoluwe overtochten en eilanden;
3. een duurzame en efficiënte logistieke keten;
4. gebiedsontwikkeling door samenhangende mobiliteitskeuzes die passen bij de eilander identiteit.

Randvoorwaarden en uitgangspunten die van belang zijn voor deze transitie zijn o.a:

- omvang mobiliteitsbehoefte 2030-2050;
- verdeling van mobiliteitsbehoefte (wisseldagen, seizoen piek-dal verhouding);
- gemeentelijk beleid ten aanzien van autoluwheid op de eilanden (absoluut, in tijd, locatie etc.);
- het al dan niet scheiden van personen - vracht / scheiden toerist - forens / wel-deels-niet 'op getij';
- adaptiviteit dienstregeling.

Deze werkgroep kan daartoe een bijdrage leveren door onderling ontwikkelingen en voortgang te delen, barrières te identificeren en kansen te agenderen. In de werkgroep kunnen thema's worden geagendeerd om daar de verschillende visies op te halen en te bezien wat de gemene deler kan zijn. Daar waar mogelijk kan deze werkgroep, andere trajecten en programma's versterken. Echter, verschillende partijen hebben verschillende beslissingsbevoegdheden ten aanzien van de bovengenoemde randvoorwaarden en uitgangspunten. Het is aan de werkgroep om dit alles binnen deze context te bezien.

Welke relatie is er met andere programma's?

De bestaande programma's en processen zijn leidend voor de routekaart voor het transitieperspectief. Denk aan het Programma Waddeneilanden, de voorbereiding van de nieuwe concessie Waddenveren per 2029,

de huidige concessie en de inzichten verkregen uit Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030. Maar ook de totstandkoming van nieuwe toeristische en/of mobiliteitsvisies op de Waddeneilanden zijn van invloed. In het initiatief Ecosysteemgericht baggeren uit hoofdstuk 4 (UP23) worden op basis van de diverse onderzoeks- en kennisprogramma's praktische en concrete oplossings(richtingen) of voorstellen voor maatregelen gedaan om impact van baggeren en verspreiden te verminderen.

De Kamerbrief Water en Bodem Sturend, de evaluatie baggeren (NEA), het Beleidskader Natuur en andere beleidsontwikkelingen worden hierin meegenomen.

Welke stappen gaan we nemen?

De eerste stap is om in het Bestuurlijk Overleg Wadden van februari 2023 commitment uit te spreken voor de transitierichting en -beweging, leidend tot een routekaart in de zomer van 2023. In samenhang kan dan gestart worden met:

- inrichten van een werkgroep;
- ontwerpen van een routekaart om de verschillende trajecten in beeld te brengen en te bezien waar nog aanvullend onderzoek o.i.d. noodzakelijk is;
- het organiseren van verschillende themasessies.

Welke relaties zijn er met de UP-initiatieven genoemd in Hoofdstuk 4?

- UP 13 Programma Waddeneilanden;
- UP 5: Duurzame Mobiliteit Waddengebiet;
- UP 6 Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland;
- UP 23 Ecosysteemgericht baggeren;
- UP 17 Green shipping.

10.2 Transitie naar een integrale ontwikkeling van de kust

Voor verschillende gebieden aan de kust worden nu gebiedsprogramma's ontwikkeld. Het gaat dan om de Waddenbaai in Noord-Holland, het Fries Programma Waddenkust (incl. Koehool-Lauwersmeer en Programma Harlingen), het programma Lauwersmeergebied en het programma Eems-Dollard (ED2050). Ook op de eilanden spelen verschillende (kust)gebiedsontwikkelingen. Zo zijn er op Texel en Ameland dijkversterkingen uitgevoerd

in combinatie met andere opgaven en speelt er op dit moment een integrale gebiedsontwikkeling op Schiermonnikoog in combinatie met dijkversterking.

Het tempo van de klimaatverandering stelt de kustzone van het Waddengebied voor grote uitdagingen op het gebied van waterveiligheid en waterbeheer (waaronder verzilting). Daarnaast spelen er uitdagingen op het gebied van leefbaarheid, landbouw, natuur, recreatie en toerisme en havenontwikkeling, met grote impact op het landschap. Mogelijk oplossingen voor de verschillende uitdagingen kunnen elkaar versterken, maar conflicteren soms ook met elkaar. Daarom zijn integrale, toekomstbestendige keuzes nodig: een integrale aanpak van de volledige Waddenkustzone met alle betrokken partijen.

Nadere beschrijving van de belangrijkste dilemma's

De waterschappen staan voor een enorme opgave de dijken te versterken. Vanuit de natuuropgave is er behoefte aan meer geleidelijke overgangen (land-water / zoet-zout) en voldoende rustgebieden voor vogels. De landbouw heeft in de Noordelijke kleischil een sterke (export)positie en wordt tegelijk geconfronteerd met een toenemende verzilting. Op de vaste wal vragen krimp en de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht en willen we het Werelderfgoed beter beleefbaar maken vanaf de kust.

In de Agenda voor het Waddengebied is een gezamenlijk perspectief voor de Waddenkust in 2050 geschetst. Vanuit de thema's Natuur, Landschap, Omgaan met Klimaatverandering, Bereikbaarheid, Recreatie en Leefbaarheid zijn verschillende uitvoeringsstrategieën beschreven die betrekking hebben op de kustzone. Tegelijk ontbreekt het in de Agenda soms aan duidelijke antwoorden, bijvoorbeeld op vragen als: Hoeveel zoet-zoutverbindingen zijn er nodig? Waarom en waar? Waar kiezen we voor welke vorm van dijkversterking? Doen we dat binnen- of buitendijs en waarom? En hoe gaan we om recreatieve ontwikkelingen langs de kust in relatie tot voldoende rustplekken voor vogels? Om deze en andere vragen te beantwoorden, zijn keuzes nodig. Sommige van deze vragen kunnen prima op

het niveau van een gebiedsprogramma, met de daarin betrokken partijen beantwoord worden. De grotere dilemma's vragen echter om een overkoepelende visie op de Waddenkust en keuzes op het niveau van het hele Waddengebied: waar wordt welke opgave gerealiseerd? Niet alles kan en hoeft overal. Zo'n overkoepelende visie ontbreekt op dit moment.

Betrokken partijen

De drie Waddenprovincies zijn trekker van de werkgroep die met de transitie naar een integrale ontwikkeling van de kust aan de slag gaat. Betrokken partijen zijn verder: De diverse Rijkspartijen, Rijkswaterstaat, waterschappen, eilandgemeenten, kustgemeenten, landbouworganisaties, natuurorganisaties, havens en visserijorganisaties.

Stapsgewijze aanpak

Zoals eerder al aangekondigd in hoofdstuk 4 van dit Uitvoeringsprogramma, de drie Waddenprovincies nemen het voortouw om met al de genoemde partijen samen te komen tot de ontwikkeling van een integrale kansenskaart voor de Waddenkust. Die kaart moet in beeld gaan brengen waar in de kustzone voor welke functies de grote kansen liggen (en waar niet!). Deze kansenskaart moet richting en inspiratiegeven aan toekomstige integrale gebiedsprocessen en - voor zover daar nog ruimte voor is - ook voor lopende processen. De kansenskaart gaat ook het instrument zijn dat ten grondslag ligt aan de wenselijke bestuurlijke besluitvorming. Voor dat laatste zal ook in dit transitietraject een routekaart worden opgesteld (gereed najaar 2023). Voor het nemen van de eerste bestuurlijke transitiebesluiten mikken we op het BOW van december 2023.

De eerste stap is om begin 2023 een werkgroep in te richten. Deze werkgroep start in 2023 met het opstellen van een kansenskaart en een routekaart door:

1. met alle betrokken partijen in beeld te brengen waar in de kustzone voor de verschillende functies de grote kansen liggen (en waar niet);
2. te bepalen welke keuzes er te maken zijn en op welk schaalniveau;

3. eventuele ontbrekende informatie te verzamelen;
4. keuzes voor bespreking en besluitvorming in het Omgevingsberaad en het Bestuurlijk Overleg Waddengebied voor te bereiden.

Om welke schuurpunten gaat het in deze transitie

Er moet nog bepaald worden voor welke vraagstukken keuzes nodig zijn op het schaalniveau van het hele Waddengebied. Op voorhand zijn er echter al drie vraagstukken waarvan duidelijk is dat deze vragen om een keuze op het niveau van het hele Waddengebied. De werkgroep pakt deze als eerste op, als eerste uitwerking van genoemde kansenskaart, en dus ook vooraan in de routekaart. Het gaat om de volgende drie vragen:

- Hoeveel groot- en kleinschalige zoet/zout-overgangen zijn er nodig in het Waddengebied, waarvoor dienen die overgangen, onder welke voorwaarden zijn ze inzetbaar en waar realiseren we deze?
- Hoe gaan we om met (de toepassing van) slib in de kustzone ten behoeve van bijvoorbeeld dijkversterking en structuurverbetering landbouw in relatie tot de huidige Natura 2000-waarden?
- Hoe gaan we om met mitigerende maatregelen die nodig zijn bij kustontwikkeling in relatie tot de visserij en gesloten gebieden in de Waddenzee (bijvoorbeeld riffen voor biobouwers in voor visserij gesloten gebieden).

Een besluit van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied op deze (en mogelijk andere) vraagstukken verschaft helderheid over wat we waar doen in het Waddengebied (en waar niet) en geeft op deze manier richting aan de verdere invulling van gebiedsprogramma's. De Waddengovernance vormt de vanzelfsprekende overlegstructuur om besluiten hieromtrent voor te leggen. Eind 2023 in ieder geval de besluitvorming over:

- een voorstel ten aanzien van grootschalige zoet/zout-overgangen;
- een voorstel ten aanzien van de toepassing van slib in de kustzone;
- een voorstel voor andere op te pakken dilemma's/vraagstukken op het niveau van het hele Waddengebied en eventuele vervolgstappen (nader te bepalen).

Welke relaties zijn er met UP-initiatieven en andere programma's?

Aan de verschillende opgaven die in de kustzone samenkomen, zijn veel reeds bestaande UP-initiatieven en programma's verbonden. Deze initiatieven en programma's bundelen kennis en/of geven inzicht in de uitwerking van strategieën voor deze opgaven. We benutten deze om tot de integrale kansenkaart te komen en toe te werken naar keuzes voor de gebiedsbrede vraagstukken. Zonder uitputtend te zijn gaat het in ieder geval om:

- UP 1 Beleidskader Natuur Waddenzee;
- UP 2 Natuurbeheer, -herstel en ontwikkeling ;
- UP 8 Programma ED2050, 2e tranche 2021 - 2026;
- UP 9 Programma Lauwersmeergebied (onder voorbehoud);
- UP 10 Fries Programma Waddenkust;
- UP 11 Ontwikkeling Kop van Noord-Holland;
- UP 13 Programma versterking Recreatie en toerisme Waddenkust;
- UP 19 Ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw.

En buiten het UP:

- het doelendocument;
- eerder opgestelde kansenkaart i.h.k.v. Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW);
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW), w.o. Systeemanalyse Waddenzeekust – verkenning Koehool-Lauwersmeer;
- Deltaprogramma Waddengebied;
- Deltaplan Zoetwater;
- Deltaplan Ruimtelijke adaptatie;
- Blauwe Omgevingsvisies van waterschappen;
- Pilot Slibhub Lauwersoog;
- Landbouwakkoord.

Voorziene politieke besluiten en bestuurlijke betrokkenheid

De volgende politieke besluiten worden voorzien:

- besluitvorming over Uitvoeringsprogramma Waddengebied, incl. hoofdstuk 10 (BOW, februari 2023);
- besluitvorming over een nader uitgewerkte kansenkaart en routekaart "transitie naar een

integrale kustzone" (BOW, december 2023);

- besluitvorming over vraagstuk grootschalige zoet/zout-overgangen (BOW, december 2023);
- besluitvorming over vraagstuk toepassing slib in de kustzone (BOW, december 2023);
- besluitvorming over overige op te pakken Waddengebied-brede dilemma's/vraagstukken (BOW, december 2023).

10.3 Transitie naar een volhoudbare visserij in de Waddenzee

Visserij is een belangrijke kenmerkende activiteit in het Waddengebied. De visserij is vanouds ingebed in de gemeenschappen en heeft naast een economische waarde ook een maatschappelijke en culturele waarde. Vanwege ecologische en duurzaamheidseisen staat de Waddenvisserijsector al geruime tijd onder druk. Daarnaast is de visserij zelf een drukfactor die van invloed is op de ecologie van de Waddenzee. Dat maakt dat er behoefte is aan een stap voor stap transitie met perspectief om te komen tot een duurzame toekomstbestendige visserij in de Waddenzee die past bij de hoofddoelstelling natuur voor de Waddenzee.

Tot nu toe werden Wadden-visserijafspraken vormgegeven via convenanten en akkoorden tussen de visserijorganisatie, de CWN en de overheid. De convenanten dekken de gewenste transitie echter onvoldoende af; een gezamenlijke perspectief op de visserij in de Waddenzee ontbreekt tot op heden. De komende jaren ontwikkelt het Ministerie van LNV het Beleidskader Natuur Waddenzee. Daarin worden nieuwe beleidskaders vormgegeven voor 'het gebruik van de Waddenzee'. Dat beleidskader zal samen met de evaluatie van het Natura 2000 beheerplannen voor het Waddengebied en herstelplannen voor natuur richtinggevend zijn voor de ruimte aan natuurontwikkeling en mogelijkheden voor de visserij.

Voorwaarde voor het oplossen van het dilemma is dat de natuurorganisaties, verenigd in de Coalitie Wadden Natuurlijk, en het Waddenzee Visserij Platform al voor het vaststellen van het Beleidskader Natuur (in de periode 2023-2026 het gesprek aangaan.

Inzet is dan om te komen tot afspraken die zorgen dat de Waddenzee visserijen passen binnen de ecologische waarden van de Waddenzee. Het beleidskader kan dan vervolgens het traject borgen waarop een volhoudbare visserij in de Waddenzee gestalte kan krijgen. Dit als opmaat naar de uit te werken visie en de routekaart voor transitie.

Bij het maken van dit uitvoeringsprogramma was het nog niet mogelijk dit traject gezamenlijk vorm te geven. Dit wordt mede ingegeven door verwachtingen rond het door LNV te ontwikkelen beleidskader. Er is een impuls nodig om gezamenlijk te werken aan de transitie. Op dit moment is een routekaart dan ook nog niet te schetsen.

10.4 Transitie naar een klimaatadaptief Waddengebied

Klimaatverandering heeft verschillende gevolgen voor het Waddengebied, zoals zeespiegelstijging, beperking van de zoetwaterbeschikbaarheid en temperatuurstijging van het zeewater. Deze ontwikkelingen hebben effect op waterveiligheid, de ecologie en op economische sectoren. Ze vragen om verschillende maatregelen zoals dijkversterking, het vasthouden van zoetwater en leren omgaan met verzilting van landbouwgrond en het al dan niet stimuleren van het meegroeien vermogen van de platen en kwelders op de langere termijn.

In een dynamisch gebied als de Waddenzee en het Waddengebied is het van belang om goed in beeld te brengen wat de effecten zijn van klimaatverandering op de ecologie en morfologie in de Waddenzee en Noordzeekustzone, alsmede om beter zich te krijgen wat de effecten zijn op de sectoren als de landbouw, de visserij, de havens en de recreatie in Waddengebied. Ook een gezamenlijk beeld hoe nu reeds gewerkt wordt aan klimaatadaptatie is van belang.

Nadere beschrijving van de belangrijkste dilemma's

Discussies over klimaatverandering in de Waddenzee gaan allereerst over de (soms conflicterende) impact van mitigerende maatregelen om de effecten van

klimaatverandering op te vangen, zoals het bieden van meer ruimte aan de Waddenzee om de ecologische effecten van klimaatverandering op te kunnen vangen versus de effecten op andere gebruiksfuncties in het gebied (effecten op beschikbaarheid landbouwgrond, zoetwaterbeschikbaarheid), of het toenemend ruimtebeslag van waterveiligheidsmaatregelen. Deze gesprekken vinden op verschillende plekken plaats, zoals in het Deltaprogramma, zonder een compleet overzicht van de opgaven en initiatieven. Bovendien ligt de focus nu vooral op effecten voor morfologie, waterveiligheid en ecologie, maar minder op effecten op gebruik van het Waddengebied. De verbinding van het Uitvoeringsprogramma met het Deltaprogramma en andere klimaatadaptatieprogramma's ontbreekt nagenoeg.

Het klimaatissue in de Agenda voor het Waddengebied

In de Agenda voor het Waddengebied 2050 wordt de centrale opgave wat betreft klimaatverandering voor het Waddengebied als volgt beschreven: Het realiseren van een veilig en veerkrachtig Waddengebied dat veranderingen van het klimaat kan opvangen en kan meebewegen, voor de bescherming van de mens en van de flora en fauna in het Waddengebied. In het Deltaprogramma Waddengebied zijn de strategieën benoemd en vertaald in deze Agenda.

In het verlengde hiervan zijn in het Uitvoeringsprogramma vijf veranderdoelen geformuleerd:

1. de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen (monitoring, etc);
2. de kustzone op een klimaatadaptieve en integrale wijze versterken (innovatieve dijkconcepten);
3. het zoete water langs de kust en op de eilanden beter vasthouden;
4. de natuur (en andere functies) robuuster maken voor klimaatverandering;
5. het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging.

Initiatieven binnen en buiten het Uitvoeringsprogramma

Binnen het Uitvoeringsprogramma komt het thema klimaatverandering aan bod binnen het initiatief:

- UP 7 Onderzoek naar ecologische effecten klimaatverandering;
- UP 8 t/m 11: Integrale aanpak kustzone;
- UP 19 Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw.

Ook zijn er diverse relevante initiatieven buiten het UP die zich richten op het thema klimaatverandering, zoals:

- diverse MIRT-trajecten voor dijkversterking in het Waddengebied (KLM, Dollarddijk, lauwersmeerdijk);
- project klimaatadaptief handelen Terschelling (VHL, Deltares, WUR);

Beleidsmatig/programma's

- Single Integrated Management Plan;
- Deltaplan Zoetwater;
- Regionale klimaatadaptatiestrategieën (RAS), waaronder de Friese Klimaatatlas;
- Deltaplan Ruimtelijke adaptatie;
- Deltaprogramma Waddengebied;
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- Integrale Waterveiligheidsstrategie Waddeneilanden;
- Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG).

Waar moet het transitietraject zich op richten?

Er ontbreekt een gezamenlijke toekomstgerichte, Waddenbrede aanpak in het omgaan met de klimaatverandering, waarbij oog is voor de diverse belangen van waterveiligheid, ecologie en economie. Om dat wel te bereiken wordt tussen 2023 en 2025 gewerkt aan een routekaart die moet leiden tot een gezamenlijk beeld over de beste manier om te anticiperen op klimaatverandering. De aanpak richt zich op de vervlechting van het Deltaprogramma Wadden en het Uitvoeringsprogramma, waarbij de programma's elkaar ook versterken.

Welke keuzes moeten we maken?

- Kiezen voor het voeren van regie op het onderdeel klimaatadaptatie Waddengebied met de focus op de langere termijn.

- Afstemming met Deltaprogramma Wadden, UP's 7 tot en met 11 en 19.
- Voldoende zoetwater beschikbaar voor ecologisch functioneren Swimway en ecologisch functioneren van de Waddenzee.
- Duidelijkheid in het omgaan met buitendijkse gebieden op de eilanden.

Het voorstel is om Deltaprogramma Waddengebied en een werkgroep klimaat vanuit UP samen op te laten werken. Deltaprogramma neemt deel aan de werkgroep. Welke invloed dit heeft op de verbrede inzet van het Deltaprogramma en de samenhang der zaken is onderdeel van de voorbereiding van de routekaart.

Betrokken partijen

De waterschappen trekken het proces om te komen tot een routekaart voor het thema Klimaat / klimaatadaptief Waddengebied. De routekaart zelf zal nader beschrijven welke partij welke rol heeft in de uitvoering van de routekaart. Bij het opstellen van de routekaart zijn, naast waterschappen, bij voorkeur betrokken: Rijkswaterstaat Noord-Nederland, Provincies, eilandgemeenten, kustgemeenten, natuurorganisaties (CWN), Deltaprogramma Waddengebied, Waddenacademie en economische (belangen) organisaties.

Verschillende partijen hebben verschillende taken, verantwoordelijkheden en/of belangen ten aanzien van de kust:

- waterschappen hebben een taak ten aanzien van de waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid en waterkwaliteit;
- Rijkswaterstaat is beheerder/eigenaar van (het grootste deel van) de Waddenzee. Ook uitvoerder van Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- provincies: beleidsvormend, vergunningverlenend bevoegd gezag, (opdrachtgever) van beheer, aanjager ontwikkelingen via IKW/Waddenfonds;
- gemeenten: beleidsvormend (o.a. leefbaarheid, lokale economie, wonen) en beheer;

- Waddenacademie als kennisregisseur voor de wadden;
- terreinbeheerders (Landschappen, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer);
- landbouw, belanghebbenden zoetwaterbeschikbaarheid, tegengaan verzilting;
- natuur(belangen)organisaties;
- visserij(belangen)organisaties;
- havens en scheepvaart;
- recreatie.

Stap 1. Kennisinventarisatie en joint fact finding

Een transitiestrategie begint met overzicht. Daarvoor moet allereerst over verschillende onderwerpen informatie verzameld worden en een gedeeld beeld gaan ontstaan van de feiten. Voor de structurering maken we gebruik van de NAS-adaptatietool van de Nationale Adaptatie Strategie (NAS). Deze leggen we tegen de veranderdoelen van het UP aan. Onderwerpen hierin zijn:

1. 'de zeespiegel stijgt' (op de lange termijn; op de korte termijn is nog sprake van verontdieping):
  - impact op de morfologie en dynamiek van de Waddenzee en effecten hiervan op de ecologie en het gebruik (visserij);
  - mogelijke ecologische maatregelen en de impact hiervan; meer ruimte richting vaste land, of eiland door ontwikkeling van kwelders, of het ophogen van platen om het meegroeïend vermogen op peil te houden.
2. 'het wordt droger':
  - de impact van klimaatverandering op zoetwaterbeschikbaarheid en bodemdaling;
  - zoetwaterstrategie landbouw; hoe zorgen we voor voldoende zoet water aanvoer en het zoveel mogelijk vasthouden van het aanwezige zoetwater (onderdeel van de zoetwaterstrategie);
  - zoetwaterstrategie Waddenzee; Te weinig zoetwaterafvoer naar de Waddenzee kan de natuurfunctie van de Waddenzee aantasten.
3. 'het wordt warmer':
  - ecologisch effect van temperatuurstijging, bijvoorbeeld op kokkelsterfte, maar ook de impact op vissoorten;

- mogelijkheid voor exoten om te vestigen in de Waddenzee.

4. 'het wordt natter':

- extreme piekneerslag neemt toe en die kan leiden tot toename van wateroverlast op de eilanden en kust.

Op basis van de resultaten van de joint fact finding wordt geanalyseerd:

- Wat ontbreekt er?
- Waar lopen processen vast?
- Welke belanghebbende zijn er betrokken en op welke wijze?
- Nadere invulling oplossingsrichting en routekaart.

Samen optrekken met het transitietraject kust (10.2.) en het Deltaprogramma

Bij de joint fact finding wordt gewerkt vanuit een brede benadering met een scope op relevante internationale, nationale en regionale initiatieven. Initiatieven zijn onderzoeken, beleid, plannen en projecten. Daarin is het van belang geen dubbel werk te initiëren. We maken een duidelijke afbakening met het transitietraject 2 (Kust) en de daarin verwerkte dijkversterkingen (KLM, Lauwersmeerdijk, Dollarddijk, Schiermonnikoog, etc.) en innovatieve dijkconcepten (Dubbele dijk, Brede Groene Dijk, Zandige dijk), alsmede de koppelkansen met andere opgaven.

Het werken aan het transitietraject Klimaatadaptatie overlapt met het Deltaprogramma Waddengebied. Het Deltaprogramma Waddengebied en de daaruit voortvloeiende werkplannen, geven immers ook nadere invulling aan de thema's waterveiligheid, klimaatadaptatie en integrale kustvisie uit de Agenda. Het Deltaprogramma kan worden gezien als een verregaande uitwerking van de Agenda (feitelijk is het eigenlijk andersom gegaan). Afstemming is dus zeer gewenst tussen het Deltaprogramma Waddengebied en het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026. Op termijn zou ook onderzocht kunnen worden in hoeverre de huidige governance van het Deltaprogramma Waddengebied kan overgaan in de algemene governance voor het Waddengebied.

Naar een routekaart voor een klimaatadaptief Waddengebied

Om in 2024 te komen tot routekaart definiëren we vier stappen:

1. Inventarisatie van beleid en ontwikkellijnen (april 2023)
Er wordt een compacte werkgroep geformeerd die in de eerste helft van 2022 de ontwikkeling van de routekaart begeleidt. Voor de joint fact finding zullen deskstudie en interviews met kennishouders en stakeholders plaatsvinden. Ook wordt verbinding gezocht met het Programma IJsselmeer en wordt werk gemaakt van de vervlechting met het Deltaprogramma.
2. Analyse: Wat ontbreekt en hoe is de huidige samenhang (juni 2023)
De werkgroep voert deze analyse uit en werkt mogelijk scenario's uit. Er wordt scherpte aangebracht aan waar de discussies over zouden kunnen gaan. De mogelijkheid van een (her) activatie van een klimaatprogramma Waddengebied breed wordt overwogen. De analyse wordt besproken met het kennishouders en het Regieteam UP.
3. Ontwikkelen gezamenlijke visie op de aanpak (oktober 2023)
Voor het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op de aanpak worden scenario's en oplossingsrichtingen voorgelegd aan stakeholders. Kennishouders en de deelnemers van het Regieteam UP worden hierbij uitgenodigd. Er wordt gewerkt met werksessies. De mate van deelname van bestuurders en publiek is nog ter overweging.
4. Uitwerken routekaart (december 2023)
Feitelijk de schrijfperiode van de routekaart.

Bestuurlijke betrokkenheid

In de op te stellen routekaart wordt opgenomen welke mijlpalen worden voorzien, welke planning hierbij hoort, en welke gremia een rol spelen in eventuele besluitvorming. Voor de hand ligt om in ieder geval dilemma's die vragen om een keuze op het schaalniveau van het hele Waddengebied, voor te leggen aan OBW, BOW. Dit zal voortvloeien uit de routekaart. Te voorzien is een eerste bespreking van de ontwikkeling van de routekaart in het BOW van juni 2023).

11

Tot slot

Tot slot

Het werken aan de doelen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma vraagt van alle partijen een forse inspanning. Daar zijn we samen verantwoordelijk voor. Om de doorwerking van de doelen uit de Agenda te borgen werken partijen langs verschillende lijnen:

De Agenda is een zelfbindend beleidskader. Dat betekent dat de betrokken partijen de doelen laten doorwerken in hun landelijke, regionale en lokale visies en plannen. Dat gebeurt onder meer in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), het NWP, de omgevingsvisies van provincies en gemeenten, de 'blauwe' omgevingsvisies van de waterschappen en in verordeningen.

Partijen gaan samen aan de slag. In dit Uitvoeringsprogramma staan de initiatieven waarmee we samen in de periode 2021-2026 invulling geven aan de agenda om de doelen dichterbij te brengen.

Partijen blijven samen in gesprek. Het Waddengebied is een mooi, maar ook kwetsbaar gebied waar mensen wonen, werken en recreëren. Dat betekent ook dat er punten zijn waar partijen de dialoog met elkaar over moeten voeren. In het kader van dit Uitvoeringsprogramma zijn er vier majeure clusters van discussie- of schuarpunten benoemd en afspraken gemaakt over het voeren van de dialoog met elkaar. De vier beschreven transitiegebieden bouwen we in het verloop van de planperiode verder uit.

Partijen agenderen nieuwe initiatieven tijdig. Naast bovenstaande initiatieven en gesprekspunten gebeurt er veel meer in het Waddengebied. Andere initiatieven van de partijen worden steeds in het licht geplaatst van wat er in de Agenda is afgesproken.

Partijen monitoren en evalueren de voortgang en het doelbereik. De Agenda heeft een looptijd tot 2050. Aan het eind van elke planperiode van vijf jaar vindt een evaluatie plaats. Aan het eind van deze programmaperiode (2025) evalueren we de voortgang van het voorliggende Uitvoeringsprogramma en

brengen we, met behulp van het doelendocument, in beeld in hoeverre we de doelen voor de Waddenzee en het Waddengebied dichterbij hebben gebracht. Op basis daarvan stellen we in 2026 een nieuw Uitvoeringsprogramma op. Jaarlijks kijken we met een expertteam op basis van de basismonitoring en voortgang van initiatieven in hoeverre we op de goede weg zitten en sturen tijdig bij als dat nodig is.

UP29. Doorvertaling Agenda in beleid, beheer, regelgeving en uitvoering

Onderdeel van het Uitvoeringsprogramma is dat alle organisaties nagaan hoe ze de doelen voor het Waddengebied en de Waddenzee laten doorwerken in hun beleid en beheer en samen het overzicht in beeld brengen. De Agenda is immers een zelfbindend beleidskader. De hoofddoelstelling voor de Waddenzee en de doelstelling voor het Waddengebied zijn opgenomen in de NOVI. De doelstellingen zoals opgenomen in de Agenda, nader uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma (UP), de afzonderlijke initiatieven in het UP en de door het Bestuurlijk Overleg Waddengebied vastgestelde dilemma's kunnen leiden tot beleid en besluiten die vastgelegd dienen te worden in algemene of specifieke sectorale (beleids)regels of beheer vanuit het Rijk, de provincies, gemeenten of waterschappen. Ook kunnen afspraken met betrekking tot beheer hun doorwerking krijgen de beheerplannen van particuliere terreinbeheerders. Partijen voeren regelmatig het gesprek over de uitvoering van (onderdelen van) de Agenda en waar en door wie vastlegging wenselijk is. Het gaat om de actieve werking van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma. Dat vergt aandacht en onderhoud van degenen die betrokken zijn.

UP30. Evaluatie planperiode en ontwikkeling nieuw Uitvoeringsprogramma voor de volgende tranche

Betrokken partijen

- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
- Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
- Provincie Groningen
- Provincie Fryslân
- Provincie Noord-Holland
- Gemeenten Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog samenwerkend binnen de “Gemeenschappelijke regeling De Waddeneilanden 2018”
- Gemeenten Den Helder, Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân, Harlingen, Waadhoeke, Noardeast-Fryslân, Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt samenwerkend in de Vereniging van Waddenzeekustgemeenten
- Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier
- Wetterskip Fryslân
- Waterschap Noorderzijlvest
- Waterschap Hunze en Aa's
- Rijkswaterstaat
- Beheerautoriteit Waddenzee
- Omgevingsberaad Waddengebied
- Vereniging Vogelbescherming Nederland, Het Groninger Landschap, It Fryske Gea, Landschap Noord-Holland, Natuurmonumenten en Stichting Wad samenwerkend in de Coalitie Wadden Natuurlijk
- Visserijorganisaties verenigd in het Waddenzee Visserij Platform
- Havens van Den Helder, Den Oever, Harlingen, Lauwersoog, Eemshaven en Delfzijl samenwerkend in de Raad van Advies Waddenzeehavens
- Agrarische sector: Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV), LTO Noord, Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Nederlandse Aardappelorganisatie (NAO), Vereniging Oevereigenaren Groningen (VOG), Vereniging van particuliere grondeigenaren en hun gebruikers Noord-Fryslân Buitendijks, Cumela, Federatie Particulier Grondbezit (FPG), buitendijkse pachters Fryslân
- Toeristische en recreatieve organisaties samenwerkend in het Toeristisch Omgevingsberaad Wadden

Verklarende woordenlijst

Beheerautoriteit	Beheerautoriteit Waddenzee
BO Waddengebied	Bestuurlijk Overleg Waddengebied
BOVI	Blauwe Omgevingsvisie
DIN	Doelen-Inspanningen Netwerk
ED2050	Programma Eems-Dollard 2050
ER/Veranderdoel	betER, meER, mindER, duurzamER, biodiversER, etc.
IBP Waddenzee	Integraal Beheerplan Waddenzee
IKW	Investeringskader Waddengebied
IMO	Internationale Maritieme Organisatie
NWP	Nationaal Water Programma 2022-2027
NPLG	Nationaal Programma Landelijk Gebied
Omgevingsberaad	Omgevingsberaad Waddengebied
PAGW	Programmatische Aanpak Grote Wateren
PRW	Programma naar een Rijke Waddenzee
RAS	Regionale Klimaatadaptatiestrategie
RES	Regionale Energie Strategie
SMART doel	Concretisering van het ER doel: wat moet er precies (Specifiek, Meetbaar Acceptabel, Realistisch en Tijdsgebonden) bereikt worden
UP	Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026
PAWOZ	Programma Aanlanding Windenergie op Zee
IMO	International Maritim Organization
OvV	Onderzoeksraad voor de veiligheid

Colofon

Het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 is een gezamenlijk programma van Rijk, Waddenprovincies, eilandgemeenten, gemeenten langs de vastewalkust, waterschappen, natuurorganisaties, visserijorganisaties, organisaties uit de agrarische sector, organisaties voor recreatie en toerisme, en de samenwerkende havens. Het Uitvoeringsprogramma vormt de nadere concretisering van de Agenda voor het Waddengebied 2050.

Meer informatie is te vinden op <https://agendavoorhetwaddengebied2050.waddenzee.nl/>

Uitgave:	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW)
Tekst:	Rijk-regio Regieteam Uitvoeringsprogramma
Begeleiding:	P2 Managers i.s.m. Wing
Vormgeving:	Wing
Fotografie:	Foto's zijn aangeleverd door initiatiefnemers, aangeschaft of zijn rechteenvrij tenzij anders vermeld.

Januari 2023

+31 (0)30 654 00 600
info@p2.nl
www.p2.nl

+31 (0)317 46 52 00
info@wing.nl
www.wing.nl

Bijlage 1.

Overzicht governance en organisatie Uitvoeringsprogramma

Bestuurlijk overleg Waddengebied	
Opdrachtgever	Minister van IenW
Voorzitter	Minister van IenW
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> Minister van I&W (voorzitter) Minister Natuur & Stikstof Minister voor Klimaat en Energie Gedeputeerde van de provincie Noord-Holland Gedeputeerde van de provincie Fryslân Gedeputeerde van de provincie Groningen Eén bestuurlijke vertegenwoordiger, namens de kustgemeenten Eén bestuurlijke vertegenwoordiger, namens de eilandgemeenten Eén bestuurlijke vertegenwoordiger, namens de waterschappen de voorzitter van het Omgevingsberaad Waddengebied (tevens vicevoorzitter in zijn rol als Rijksheer)
Doel en scope	Strategische besluitvorming en bestuurlijke afstemming voor het Waddengebied ten aanzien van beleid, investeringen en implementatie/uitvoering
Vergaderfrequentie	2 x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	X
Omgevingsberaad Waddengebied	
Opdrachtgever	BOW
Voorzitter	Rijksheer (op verzoek van minister van IenW)
Deelnemers	<p>Leden:</p> <ul style="list-style-type: none"> Twee leden namens de natuur en milieuorganisaties Lid namens de waddenzeehavens Lid namens de recreatiesector Lid namens de visserij Lid namens de landbouw Lid namens de Wetenschap <p>Vertegenwoordiging namens overheden:</p> <ul style="list-style-type: none"> Bestuurder namens de samenwerkende Waddeneilanden Bestuurder namens de Waddenzee kustgemeenten Directeur namens de 3 Waddenprovincies Directeur namens de 4 waterschappen in het Waddengebied De rijkscoördinator Wadden; directeur IenW Directeur namens EZK Directeur namens LNV Directeur Beheerautoriteit Waddenzee

Doel en scope	Advies geven over de BOW stukken en gevraagd en ongevraagd advies geven over Wadden issues
Vergaderfrequentie	4 x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	Secretariaat OBW
Verantwoordingslijn producten	Advies aan het BOW
Beheerautoriteit Waddenzee: Opdrachtgeversoverleg	
Opdrachtgever	Ministerie van IenW, ministerie van LNV, provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen
Voorzitter	DG Ministerie van LNV
Deelnemers	DG Ministerie van IenW Directeur provincie Noord-Holland Directeur provincie Fryslân Directeur provincie Groningen Directeur Beheerautoriteit Waddenzee
Doel en scope	Bewaken voortgang en aansturen Beheerautoriteit Waddenzee
Vergaderfrequentie	4x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	Ministerie van LNV
Verantwoordingslijn producten	Eventuele beleidsmatige aandachtspunten agenderen voor BOW
Beheerautoriteit Waddenzee: Beheerderscollectief	
Opdrachtgever	Beheerautoriteit Waddenzee
Voorzitter	Directeur Beheerautoriteit Waddenzee
Deelnemers	Lid namens Rijkswaterstaat Noord-Nederland Lid namens ministerie LNV/Waddenunit Lid namens Staatsbosbeheer Lid namens Noord-Hollands Landschap Lid namens It Fryske Gea Lid namens Groninger Landschap Lid namens Vereniging van Oevereigenaren en Gebruikers Groningen Lid namens Natuurmonumenten Lid namens Provincie Noord-Holland Lid namens Provincie Fryslân Lid namens Provincie Groningen
Doel en scope	Afstemming en programmering van een samenhangend natuur-, vis- en waterbeheer als ware een beheerder
Vergaderfrequentie	6x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	Beheerautoriteit Waddenzee
Verantwoordingslijn producten	Inbreng richting Opdrachtgeversoverleg Beheerautoriteit Waddenzee

Programmabureau	
Opdrachtgever	Rijkscoördinator, directeur IenW verantwoordelijk voor Wadden
Voorzitter	Programmacoördinator UP Rijk
Deelnemers	Programmacoördinator Provincies Vertegenwoordiger secretariaat OBW secretarieel ondersteuner Communicatiemedewerker
Doel en scope	Coördinatie uitvoering UP
Op te leveren resultaten	Voorbeelden nader uit te werken: Jaarlijkse voortgangrapportage Uitvoeringsprogramma Vorbereiden stukken t.b.v BO Wadden, waaronder voorleggen route kaarten H10 juni 2023
Vergaderfrequentie	Tweewekelijks
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	Inbreng richting OBW en BOW (via MT Wadden)
Voortgangsoverleg UP	
Opdrachtgever	Rijkscoördinator, directeur IenW verantwoordelijk voor Wadden
Voorzitter	Programmacoördinator UP Rijk
Deelnemers	Vertegenwoordiger Landbouw Vertegenwoordiger Visserij Vertegenwoordiger Havens Vertegenwoordiger Natuurorganisaties Vertegenwoordiger secretariaat OBW Vertegenwoordiger Waterschappen Vertegenwoordiger per Provincie Vertegenwoordiger Eilandgemeenten Vertegenwoordiger Vaste Walgemeenten Vertegenwoordigers Ministeries van LNV en IenW Vertegenwoordiger recreatiesector Vertegenwoordiger BAW
Doel en scope	Controleren en in de eigen organisatie stimuleren van de voortgang UP (en klankbord)
Op te leveren resultaten	Voorbeelden : Voorstellen aan het MT Rijk Regio Wadden voor eventuele nieuwe initiatieven Klankbord rondom voortgang Uitvoeringsprogramma
Vergaderfrequentie	2 x per jaar, in aanloop naar BOW
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	Afhankelijk van het product

MT Rijk Regio Waddengebied	
Opdrachtgever	Rijkscoördinator, directeur Ie W verantwoordelijk voor Wadden
Voorzitter	Afdelingshoofd IenW verantwoordelijk voor Waddengebied
Deelnemers	Dir. Secretaris OBW Dir. Secretaris Waddeneilanden Dir. 3 Waddenprovincies Secretaris Waddenkustgemeenten Waterschapsvertegenwoordiger Afdelingshoofden LNV en EZK Directeur BAW (om beheer aspecten te borgen)
Doel en scope	Ambtelijk vooroverleg voor het BOW
Op te leveren resultaten	Voorbeelden nader uit te werken: Vaststellen stukken ten behoeve van het BOW (tweemaal per jaar)
Vergaderfrequentie	2 x per jaar in aanloop naar BOW
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	Inbreng richting OBW en BOW

De Werkgroep Financiën, en de werkgroepen rondom de transities beschreven in hoofdstuk 10, zijn momenteel in oprichting en zullen in de eerste helft van 2023 nader omschreven worden.

Bijlage 2.

De initiatieven in één overzicht

Natuur van Wereldklasse	UP1	Beleidskader natuur Waddenzee
	UP2	Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling
Landschap en cultureel erfgoed	UP3	Inrichting Waddenatelier
	UP4	Uitwerking kernwaarden Waddengebied
Bereikbaarheid	UP5	Duurzame mobiliteit Waddengebied
	UP6	Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030
	UP23	Ecosysteemgericht baggeren
Klimaatverandering	UP7	Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering
	UP8	Programma ED2050, 2 ^e tranche 2021-2026
	UP9	Versterken Lauwersmeergebied
	UP10	Programma Friese Waddenkust
	UP11	Ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust (Waddenbaai)
Energietransitie	UP12	Mogelijkheden energietransitie Waddengebied
Leefbaarheid	UP13	Programma Brede welvaart Waddeneilanden
Recreatie en toerisme	UP14	Programma Versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust
	UP15	Maritieme ontwikkeling havenplaatsen
Havens	UP16	Ecoport innovatieprogramma verduurzaming havens
	UP17	Green shipping
	UP18	Tijdelijke parkeerfaciliteit offshore installaties
Agrarische sector	UP19	Ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw
Visserij	UP20	Waddenzee Visserij Platform
Overig activiteiten	UP21	Beleidsregels voor drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone
	UP22	Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden
Kennis, monitoring en voortgang	UP24	Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda
	UP25	Uitwerken en uitvoeren monitoring en voortgang
	UP26	Verbeteren synergie monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring
	UP27	Toetsing en toepassing impactanalyse
Communicatie	UP28	Communicatieplan
Tot slot	UP29	Doorvertaling Agenda in beleid, beheer, regelgeving en uitvoering
	UP30	Evaluatie en ontwikkeling nieuw Uitvoeringsprogramma

